

**Anna M. Kittelsaa, Irene Jæger, Gry Mette Haugen,
Kristin Thorshaug, Veronika Paulsen, Patrick Kermit**

Hva med oss?

Evaluering av parkurs for foreldre til barn med nedsatt funksjonsevne

**Anna M. Kittelsaa, Irene Jæger, Gry Mette Haugen, Kristin
Thorshaug, Veronika Paulsen, Patrick Kermit**

Hva med oss?

Evaluering av parkurs for foreldre til
barn med nedsatt funksjonsevne

NTNU Samfunnsforskning AS
Mangfold og inkludering

Samfunnsforskning AS

Postadresse: NTNU Samfunnsforskning, 7491 Trondheim

Besøksadresse: Dragvoll Allé 38 B, Trondheim

Telefon: 73 59 63 00

Telefaks: 73 59 66 24

E-post: kontakt@samfunn.ntnu.no

Web.: samforsk.no

Foretaksnr. NO 986 243 836

NTNU Samfunnsforskning AS

Mangfold og inkludering

November 2012

ISBN: 978-82-7570-304-8 (trykk)

ISBN: 978-82-7570-305-5 (*web*)

Illustrasjonsfoto: colourbox.no

Innholdsfortegnelse

FORORD	vii
Sammendrag	9
1 Innledning	13
1.1 Bakgrunn for undersøkelsen	13
1.2 Undersøkelsens fokus og problemstillinger	14
1.3 Sentrale begreper i rapporten	15
1.4 Rapportens oppbygging	17
2 Forskningsdesign og gjennomføring av evalueringen	19
2.1 Kunnskapsstatus	19
2.2 Observasjon	19
2.3 Kvalitative intervju	20
2.4 Breddeundersøkelse	22
2.4.1 Kjennetegn ved utvalget	23
2.4.2 Barna med nedsatt funksjonsevne	25
2.4.3 Antall kurs, region og tidspunkt for kursdeltakelse	28
2.5 Oppsummerende punkter	29
3 Bakgrunn og tidligere forskning	31
3.1 Trekk ved dagens familier	31
3.2 Familier som har barn med nedsatt funksjonsevne	32
3.2.1 Minoritetsfamilier som har barn med nedsatt funksjonsevne	34
3.2.2 Mestring og mestringsstrategier	35
3.3 Arbeidsdelingen mellom familien og det offentlige	36
3.3.1 Familien og hjelpeapparatet	36
3.3.2 Yrkesdeltakelse i familier som har barn med nedsatt funksjonsevne	37
3.4 Helsestatus hos familier med barn som har funksjonsnedsettelse	38
3.5 Samlivsbrudd blant familier med barn som har funksjonsnedsettelse	38
3.5.1 Fokus på parforhold og samlivsstyrkende tiltak	39
3.5.2 Betydningen av samlivskurs	40
3.5.3 Parkurs for foreldre	41
3.6 Tidligere evaluering av <i>Hva med oss?</i>	42
4 Hva med oss? Rekruttering og forventninger	45

4.1 Informasjons- og rekrutteringsarbeid	45
4.1.1 Deltakernes kjennskap til kurstilbudet	45
4.2 Motivasjon og forventninger	48
4.2.1 Oppsummerende punkter	51
5 Betraktninger omkring kursets organisering	53
5.1.1 Beskrivelse av rammene for kurset	53
5.1.2 Deltakernes opplevelser av kursets struktur	54
5.1.3 Deltakernes vurdering av ulike påstander om kurset	56
5.1.4 Kritiske bemerkninger	58
5.2 Kursets organisering fra et kurslederperspektiv	59
5.2.1 Kursledernes kompetanse, engasjement og erfaringer	60
5.2.2 Betydning av kursledersamlinger	62
5.2.3 utfordringer	64
5.3 Oppsummerende punkter	65
6 Vurderinger av kursenes innhold og tema	67
6.1 Foreldrenes utbytte av å delta på kurs	67
6.1.1 Betydning av å bli sett og forstått	69
6.1.2 Viktige temaer	70
6.1.3 Kommunikasjon	72
6.1.4 De sammensatte følelsene	72
6.2 Betydningen av kurslederens rolle og kompetanse	74
6.3 Oppsummerende punkter	75
7 Kursets overføringsverdi til hverdagslivet	77
7.1 Hvordan har deltakelsen påvirket parforholdet?	77
7.2 Nyttens av å dele erfaringer	79
7.3 Betydningen av oppfølgingskurs	80
7.4 Deltakernes helhetsinntrykk av kurset	81
7.5 Oppsummerende punkter	82
8 Avsluttende diskusjon og anbefalinger	83
8.1 Informasjon og rekruttering av deltakere	84
8.2 Betydningen av kompetente kursledere	86
8.3 Kursets form og innhold	87
Referanser	91

Vedlegg 1 Intervjuguider	99
1. Informasjon om prosjektet	99
2. Intervjuet	99
1. Spørsmål: «Kan du fortelle oss om deg selv og familien din?»	99
2. Spørsmål: «Kan du fortelle om kurset du har vært med på?»	99
3. Hvilken betydning har kurset hatt? ('grand tour' spm)	100
4. Ville du anbefale andre å delta på kurset? kan du utdype dette litt nærmere?	100
5. Hvis du skulle komme med noen anbefalinger/tilbakemeldinger til kursholdere for "Hva med oss"- kursene, hva ville du da si?	100
1.Informasjon om prosjektet.....	101
2.Intervjuet	101
4. Spørsmål: «Kan du fortelle oss om deg selv og din fagbakgrunn?»	101
5. Spørsmål: «Kan du fortelle om hvilke roller du har hatt i forhold til <i>Hva med oss?</i> »	101
6. Spørsmål: «Kan du beskrive hvordan «dine» <i>Hva med oss-kurs</i> er lagt opp?»	101
7. Spørsmål: «Kan du fortelle om hvordan du vurderer <i>Hva med oss</i> som tilbud?»	101
8. Spørsmål: «Hvordan tenker du at <i>Hva med oss</i> kan utvikles videre?»... ..	101
Vedlegg 2 Spørreskjema.....	102
Vedlegg 3 Tabeller og figurer	110

FORORD

Denne rapporten formidler hovedresultatene fra en evaluering av parkurset *Hva med oss?* – kurs for foreldre til barn med nedsatt funksjonsevne.

Prosjektet er finansiert av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) og kontaktperson hos Bufdir har vært Marianne Bie. Prosjektet er gjennomført i perioden 01.01.2012 tom. 30.11.2012. Vi vil i den forbindelse takke Bufdir for godt samarbeid og imøtekommenhet. Videre vil vi takke alle regionansvarlige og kontaktpersoner ved de ulike regionkontorene som har bistått oss i arbeidet med datainnsamlingen. Dere har gjort en stor og tidkrevende jobb. Takk også til regionansvarlige og kursledere som velvillig har stilt til intervju. Til slutt vil vi takke alle foreldre som både har svart på spørreskjema og stilt til dybdeintervju og slik delt både av sin tid og sine erfaringer, tanker og opplevelser rundt det å delta på *Hva med oss?*-kurs.

Trondheim, november 2012

Anna M. Kittelsaa

Prosjektleder

Sammendrag

Denne rapporten formidler hovedresultatene fra en evaluering av parkurset *Hva med oss?* – kurs for foreldre til barn med nedsatt funksjonsevne. Utgangspunkt har vært å fremskaffe mer kunnskap om hvilken betydning deltakerne på *Hva med oss?*-kurs opplever at kurset har hatt for dem som par og som familie. Hovedproblemstillingen har vært å studere hvordan de deltakende parene har opplevd kursene med hensyn til forventninger, kursets struktur og organisering, kursets innhold og betydningen av ulike tema, samt hvilke erfaringer foreldrene sitter igjen med etter endt kursdeltakelse.

Prosjektet har anvendt en metodisk triangulering og har benyttet både kvantitative og kvalitative tilnærminger. Den kvantitative delen har bestått av en spørreundersøkelse til personer som har deltatt på kurset mens den kvalitative delen har bestått av intervjuer med kursdeltakere, kursledere og andre relevante fagpersoner. I tillegg er det foretatt fokusgruppeintervju med foreldre som har deltatt på kurs, og observasjon av to *Hva med oss?*-kurs. Videre er det foretatt en gjennomgang av relevant litteratur og tidligere forskning av relevans for temaet.

Breddeundersøkelsen viser at majoriteten av respondentene fikk kjennskap til kurstilbudet gjennom Helsestasjon, sykehus, habiliteringstjeneste eller gjennom Bufdir, Bufetat eller familievernkontor. Det var færre som oppga at de hadde fått kjennskap til kurstilbudet gjennom interesseforening eller foreldrenettverk.

Evalueringen viser at foreldrene i stor grad er fornøyde med kurset, både rammene og innholdet. Flere gir uttrykk for at det er fint å vite at deres innsats for barna med hjelpebehov blir lagt merke til og påskjønet gjennom denne formen for kurs. Kvinner har i langt sterke grad enn menn tatt initiativ til å delta på *Hva med oss?*-kurs. Breddeundersøkelsen viser at både kvinner og menn deltar fordi de ønsker å styrke parforholdet, lære konkrete kommunikasjonsteknikker til bruk i hverdagen og å utveksle erfaringer med andre. Det å få et «pusterom» i hverdagen oppgis også som en viktig motivasjonsfaktor. Intervjuene viser at det for enkelte deltakere kan være et misforhold mellom forventning og opplevelse av kursets nytteverdi. At de fleste kursene er fulltregnet, viser at det er behov for *Hva med oss?*-kurs. Generelt viser resultatene at rekrutteringsarbeidet vurderes og praktiseres ulikt i de ulike regionene, og det varierer hva regionene vurderer som gode rekrutteringskanaler. Det kan derfor se ut som det er behov for en mer helhetlig informasjons- og rekrutteringsstrategi på landsbasis.

Deltakerne er godt fornøyde med helgekursenes lengde, standarden på hotellene som kursene holdes på og med kursledernes kompetanse. Imidlertid er det flere deltakere som er opptatt av at det burde vært mer tid til egenaktivitet, og at det burde legges inn mulighet for det som kalles «en god paropplevelse». Når det gjelder spørsmål om sammensetting av deltakere på hvert enkelt kurs, er det variasjon i oppfatningene. Noen mener at det bør gjennomføres kurs for par som har barn med tilnærmet like diagnoser, mens andre mener at det er en styrke ved kursene at det er variasjon. Dette kan

undersøkes nærmere ved å prøve ut kurs med henholdsvis «lik» eller variert sammensetting av deltakere.

Kurslederne har gjennomgående høy kompetanse og mange har lang erfaring fra *Hva med oss?*-kurs. Kurslederne er opptatt av at det er viktig at det er to kursledere på hvert kurs, og at det er positivt at de har ulik bakgrunn. De trekker også fram at det er viktig å holde fokus både på paret og på det at de er foreldre med spesielle utfordringer. For at kurslederne skal utvikle seg faglig og delta over tid på kursene, har de årlige kursledersamlingene stor betydning.

Det deltakerne husker best fra kursenes innhold, er tale-lytte-teknikken og de brevene de sendte til hverandre på den siste kursdagen. Sentralt er også opplevelsen av å bli sett og forstått av kursledere som har kunnskap om hvordan parenes hverdag ser ut. Tema som ble framhevet som spesielt viktige, var kommunikasjon og «de sammensatte følelsene». Enkelte deltakere var kritiske til måten temaet om de sammensatte følelsene ble håndtert på, at det ble for mye enveiskommunikasjon uten at de fikk rom til å bearbeide egne følelser. Det er viktig at kurslederne søker å finne en god balanse når dette temaet skal tas opp. I tillegg kom det fram at det var betydningsfullt å treffe andre par som har barn med funksjonsnedsettelse fordi parene kunne utveksle erfaringer, lære av hverandre og kjenne seg igjen i de andres fortellinger fra dagliglivet.

Etter endt kurs mener de fleste deltakerne at de har hatt stort utbytte av å delta. Flere sier at de bruker erfaringer fra kurset i hverdagslivet. Ikke minst kommer det fram at det parene har lært om kommunikasjon, har hatt stor betydning. Det har også vært viktig at de har blitt minnet om at det er lov til å være kjærester. Et stort flertall av deltakerne i breddeundersøkelsen sier at parforholdet er styrket som en følge av at de har deltatt på *Hva med oss?*-kurs.

Avslutningsvis konkluderer rapporten ved å trekke fram tre områder som er særlig viktig å fokusere på videre; informasjon og rekruttering, kursledernes kompetanse og kursets form og innhold:

- Helhetlig informasjons- og rekrutteringsstrategi som inkluderer samarbeid mellom Bufetat og kommunale tjenester
 - To kursledere på hvert kurs som samlet har kompetanse både om familier som har barn med funksjonsnedsettelse og om samliv og parforhold.
 - Kursene bør fortsette som helgekurs og legges til gode hoteller. Innholdsmessig må kursene både handle om parforholdet og om den spesielle situasjonen akkurat disse parene befinner seg i. Det må også legges til rette for at parene kan treffe andre som har erfaringer de kan kjenne seg igjen i.
- Det bør være rom for å prøve ut kurs med ulik sammensetting av deltakere.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn for undersøkelsen

Denne rapporten formidler resultatene fra en evaluering av kurset *Hva med oss?* som er et nasjonalt tilbud om samlivskurs til par som har barn med nedsatt funksjonsevne. Tilbudet administreres av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) og drives av Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat). I den informasjonen som gis om kurstilbudet, brukes begrepet nedsatt funksjonsevne om barn som har funksjonsvansker, funksjonshemming, fysiske eller psykiske vansker eller kronisk sykdom. Intensjonen med *Hva med oss?* er å skape en møteplass der foreldre kan få dele erfaringer og opplevelser, aktuell kunnskap og fakta om livet¹. Det pekes på at god omsorg for barn også er avhengig av foreldrenes evne til å ta vare på seg selv som par, og at et godt parforhold kan være nøkkelen som kan gjøre dagliglivet i familien lettere. Hovedmålet med *Hva med oss?* er at par som har barn med nedsatt funksjonsevne skal få en mulighet til å styrke både parforholdet og samarbeidet i familien.

I informasjonen til deltakerne om *Hva med oss?* understrekes det at familier med barn med nedsatt funksjonsevne kan oppleve store utfordringer. Det kan ofte handle om forholdet til hjelpeapparatet. Det kan også dreie seg om dårlig samvittighet overfor andre barn i familien, og ofte blir det lite tid til slekt og venner. Noen kan også kjenne på egne reaksjoner og følelser, særlig når man er sliten og får lite nattesøvn.

Hva med oss? var et kurs som opprinnelig ble utviklet og tilbudt gjennom Modum bad, ut fra PREP-modellen. PREP er et kommunikasjonsprogram som ble utviklet i USA. Modum bad står bak utviklingen og tilpasningen av den norske modellen. Det er laget pedagogiske manualer, både skriftlige, i hefter, og digitale instruksjonsvideoer til bruk i opplæringen av kursledere. Versjon 1.1. av *Hva med oss?* (Modum Bad 2004) gir en grundig presentasjon av manualen bak det opprinnelige kurset. Fra 2004 overtok Bufdir ansvaret for *Hva med oss?* Bufdirs kurshefte bærer sterkt preg av de samme grunnlagstankene som i de tidlige kursene.

Kurset har en intensjon om å ha en forebyggende effekt som handler om å redusere konfliktutvikling og risiko for samlivsbrudd. Bufetat viser til at det statistisk sett ikke er grunnlag for å fastslå at samlivsbruddraten er høyere hos par som har barn med nedsatt funksjonsevne enn hos andre par, noe som også bekreftes av Tøssebro og Lundeby (2002). Men de ekstra utfordringene foreldrene møter, kan ifølge Bufetat føre til at parforholdet utvikler seg i negativ retning. Det er et mål at foreldre gjennom å delta på et *Hva med oss?*-kurs får øye på viktige sider av samlivet som de i større grad kan prioritere. Dette kan handle om kommunikasjon, konflikthåndtering, deling av emosjonelle reaksjoner og ikke minst deling av gode fellesopplevelser som par og

¹ Se <http://www.bufetat.no/Documents/Bufetat.no/Hva%20med%20oss/Hva%20med%20oss.pdf>.

kjærester. Kursene varer som regel fra fredag til søndag ettermiddag og tar opp følgende temaer:

- ✓ Kommunikasjon som nøkkel eller lås?
- ✓ De sammensatte følelsene
- ✓ Menn og kvinner- to verdener?
- ✓ Når vi trækker på hverandre
- ✓ Å skape livsrom for alle i familien
- ✓ Vennskap, nærhet og intimitet

Hva med oss? bygger på en grunnoppfatning om at det å ha ett eller flere barn med nedsatt funksjonsevne virker inn på livet til alle familiens medlemmer slik at foreldrerollen, søskenforhold, arbeidsliv, familieliv og samliv påvirkes på ulike måter². Oppfatningen om at foreldre som har barn med nedsatt funksjonsevne, har store utfordringer i dagliglivet, er godt dokumentert gjennom forskning, noe som kommer fram i vår litteraturgjennomgang som er presentert i kapittel 3 i rapporten.

1.2 Undersøkelsens fokus og problemstillinger

Vårt overordnede mål for prosjektet har vært å evaluere *Hva med oss?*-kursene og hvordan de deltakende parene har opplevd kursene med hensyn til innhold, struktur, presentasjonsform, og hvilke erfaringer de sitter igjen med etter kursdeltakelsen.

Utgangspunkt har vært å framskaffe mer kunnskap om effekten av kursene *Hva med oss?*. Det er kjent at det er vanskelig å måle konkrete effekter av forebyggende virksomhet fordi slike effekter ikke vil komme med det samme, men først vise seg i et mer langsiktig perspektiv (Baklien 1993). Det kan også være vanskelig å identifisere områder som kan måles med effektmål i samfunnsvitenskapelig forskning. For eksempel kan det være komplisert å skulle måle hvorvidt et helgekurs kan forebygge brudd i et samliv som har vart i mange år. Når vi viser til effekter eller virkninger av samlivskurset *Hva med oss?* handler der derfor om foreldrenes erfaringer; hvilke elementer fra kursene som har vært viktige for dem og hva de ser at de kan ha nytte av i hverdagen.

I konkurransegrunnlaget hadde Bufdir som oppdragsgiver listet opp spørsmål som de ønsket å få belyst. Disse dannet et godt utgangspunkt for prosjektet:

- Hvilken betydning beskriver deltakerne på «Hva med oss kurs» at kurset har hatt for dem som par og familie?
- Hvilke psykososiale behov dekkes ikke av kursene?
- Hva har vært de virkningsfulle elementene i kursoppholdet?
- Hvilke betydning hadde det å møte andre par i samme situasjon?

² Se arbeidshefte for *Hva med oss?*.

- I hvilken grad bidro kurset til nettverksbygging?
- Betydning av rammene for kurset?
- Vurdering av temaene på kursene.

Vi har også studert hvorvidt kurset har bidratt til å bedre og/eller endre kommunikasjonsmønsteret i familien og eventuelt på hvilke måter. Dette ble gjort med bakgrunn i at kommunikasjon har vært et av temaene på kurset. Vi har også undersøkt om kurset har ført til større bevissthet rundt det å være par og det å dele gode fellesopplevelser. Evalueringen har videre fokusert på om kurset har hatt implikasjoner for hverdagslivet, og eventuelt i hvor stor grad det har bidratt til at deltakerne har tilegnet seg nye praksiser eller annerledes verktøy for å håndtere konflikter og uenigheter.

1.3 Sentrale begreper i rapporten

Rapporten har fokus på foreldre som har barn med funksjonsnedsettelse. Hvordan en forstår slike familier i forskning, har sammenheng med hvordan en forstår begreper som funksjonsnedsettelse og funksjonshemming. Både i nordisk og internasjonal forskning er det enighet om at det finnes tre sentrale perspektiver på funksjonshemming (Tøssebro 2010). Det første perspektivet er knyttet til en medisinsk eller individuell modell hvor funksjonshemmingen ses på som en egenskap eller karakteristikk ved individet. Det andre perspektivet, som kalles den sosiale modellen, har som utgangspunkt at det er omgivelsene som skaper funksjonshemmingen i form av barrierer eller undertrykking. Det tredje perspektivet forstår funksjonshemming som et samspill mellom individet og samfunnsmessige faktorer. Dette perspektivet kalles ofte den relasjonelle modellen.

En medisinsk forståelse av funksjonshemming tar utgangspunkt i at individet har en sykdom eller skade som medfører individuelle begrensninger. Dette er et syn på funksjonshemming som deles av folk flest. Diagnoser, medisinsk behandling og rehabilitering inngår i en medisinsk forståelse, og den vil ofte være grunnlaget for å utløse offentlige tjenester og ytelser. En kritikk av den medisinske forståelsen er at den gjør funksjonshemmingen til et trekk ved individet, og dermed blir individet forstått som det problemet eller avviket en må gjøre noe med (Lundeby 2008). En medisinsk forståelse tar heller ikke i betraktning at funksjonshemming har sammenheng med de omgivelsene en person lever i, eller at funksjonshemming kan være knyttet til situasjon; for eksempel er en person med synshemming ikke funksjonshemmet når vedkommende snakker i telefonen og en hørselshemmet er ikke funksjonshemmet når vedkommende snakker tegnspråk.

Den sosiale modellen er knyttet til den britiske funksjonshemmingsbevegelsen (Shakespeare 2006). I denne modellen trekkes det et klart skille mellom *impairment*

som betegner den individuelle tilstanden (funksjonsnedsettelsen) og *disability* (funksjonshemming) som brukes om samfunnsskapt barrierer som fører til diskriminering og undertrykking. I denne modellen vil funksjonshemming (*disability*) bli forstått som undertrykking; det vil si at det er de diskriminerende barrierene i samfunnet som skaper funksjonshemmingen. For å motvirke undertrykking trenger en å gjøre noe med barrierene, og derfor legger den sosiale modellen til grunn at fokus må være på samfunnet, ikke på det enkelte individ. Innenfor en slik forståelse vil en familie som har barn med funksjonsnedsettelse anses som diskriminert hvis de for eksempel blir forhindret fra å delta på steder som ikke er gjort tilgjengelig for alle.

I nordiske land brukes ofte en relasjonell forståelse av funksjonshemming. I en slik forståelse eller modell blir funksjonshemmingen som sådan verken forstått som trekk ved individet eller ved samfunnet. Det sentrale er at funksjonshemming er noe som skapes i relasjonen mellom individ og omgivelser eller mellom ulike individer (Tøssebro 2010). Ofte er det nettopp samspillet mellom individet og omgivelsene som vil være i fokus. Begrepet *funksjonshemmende prosesser* brukes om det samspillet som foregår mellom individuelle funksjonsvansker, omgivelser og situasjoner. NOU 2001:22 *Fra bruker til borger* legger til grunn en relasjonell forståelse av funksjonshemming. Her skilles det mellom det individuelle og det relasjonelle ved å peke på at funksjonsnedsettelse viser til «... tap av, skade på eller avvik i en kroppsdel eller i en av kroppens psykologiske, fysiologiske eller biologiske funksjoner» og at funksjonshemmende forhold viser til «... et gap eller misforhold mellom forutsetningene til mennesker med redusert funksjonsevne og de krav miljøet og samfunnet stiller til funksjon på områder av vesentlig betydning for å etablere og opprettholde selvstendighet og en sosial tilværelse» (s.17). Konkret vil en med bakgrunn i en relasjonell forståelse ha fokus på samspillet mellom barn med funksjonsnedsettelse, familien og deres omgivelser, og en vil være opptatt av hvilke konsekvenser funksjonsnedsettelsen har for barnets og familiens hverdagsliv. Spørsmål om tilrettelegging og tilpasning på individnivå vil stå sentralt samtidig som det også vil være fokus på forhold som hindrer deltakelse og likestilling.

Hva med oss-kursene rettes mot familier med barn med funksjonsnedsettelse, samt familier med kronisk syke barn. I denne rapporten bruker vi begrepene funksjonsnedsettelse eller nedsatt funksjonsevne om barnets sykdom, skade eller tilstand. Alvorlighetsgraden i barnets tilstand kan variere stort fra familie til familie, og der vi mener at det har betydning for analysene, refererer vi til alvorlighetsgrad av funksjonsnedsettelsen eller sykdommen hos barnet i den familien det gjelder. Som en samlebetegnelse for familier hvor foreldrene har deltatt på kurs, bruker vi betegnelsen familier med barn med funksjonsnedsettelse eller nedsatt funksjonsevne.

1.4 Rapportens oppbygging

Dette innledende kapitlet følges av en gjennomgang av vår forskningsdesign og en oversikt over hvordan studien er gjennomført. Deretter følger en gjennomgang av tidligere nasjonal og internasjonal forskning som belyser trekk ved dagens familier, hvordan det er å leve som par og familie når en har barn med funksjonsnedsettelse og erfaringer med samlivsforebyggende tiltak. Gjennomgangen skal kunne benyttes som en kort oppdatert kunnskapsstatus på feltet.

I kapitlene 4 -7 presenterer vi funn fra vår datainnsamling. Kapittel 4 trekker fram hvordan deltakerne fikk informasjon om kurset og hva som motiverte dem til å delta. I kapittel 5 vurderes kursets organisering fra deltakerperspektivet og fra kurslederperspektivet. Kapittel 6 dreier seg om deltakernes erfaringer og opplevelser av kursets mens kapittel 7 handler om i hvilken grad erfaringene fra kurset har overføringsverdi til deltakernes dagligliv. Det siste kapitlet er en oppsummering og anbefaling for det videre arbeidet med kurset.

2 Forskningsdesign og gjennomføring av evalueringen

Forskningsdesignen i studien tar sikte på å få tak i både de store linjene og konkrete eksempler fra de personlige erfaringene. For å sikre denne bredden og dybden har evalueringen anvendt triangulering av metoder (jamfør Patton 1990; Brannen 1992; Mason 2005). Vi har benyttet oss av både kvantitative og kvalitative metoder. I konkurransegrunnlaget var dette skissert som ønskelig fra oppdragsgivers side. Den kvantitative delen har bestått av en spørreundersøkelse til personer som har deltatt på kurset. Den kvalitative delen av studien har bestått av individuelle intervjuer, intervjuer med par og fokusgruppeintervjuer med foreldre som har deltatt på kurset. Vi har også intervjuet kursledere og andre relevante fagpersoner. I tillegg har vi gått gjennom en del evalueringsskjemaer som deltakere har fylt ut etter endt kurs. Vi har dessuten gjennomgått relevant litteratur og tidligere forskning i tilknytning til evalueringen. Innledningsvis i arbeidet med evalueringen foretok vi kvalitative intervjuer med fagpersoner, og vi observerte to helgekurs i *Hva med oss?*

2.1 Kunnskapsstatus

Forskergruppen har gjennomført en gjennomgang av relevante dokumenter og nasjonal og internasjonal forskning tilknyttet temaet parforhold og livssituasjon for familier som har barn med funksjonsnedsettelse. Litteraturgjennomgangen er presentert i kapittel 3 i rapporten som en kort oppdatert kunnskapsstatus. I prosjektet ble den innhentede litteraturen brukt som basis for utvikling både av spørreskjemaet av og intervjuguiden som ble brukt i de kvalitative intervjuene med fagpersoner og kursdeltakere.

2.2 Observasjon

Det ble gjennomført observasjon på to kurs. Dette var nyttig for å gi forskerne førstehånds kjennskap til innholdet og gjennomføringen av kursene. Det ble på forhånd foretatt en vurdering sammen med kursleder og oppdragsgiver omkring de etiske utfordringene ved å observere denne typen kurs hvor innholdet kan oppleves sensitivt for deltakerne. Forskningsdesignen var også lagt fram for og godkjent av Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD). Kursdeltakerne ble på forhånd informert om at det ville være forskere til stede og at man som kursdeltaker måtte gi samtykke til forskernes tilstedeværelse. Det ble også åpnet for at forskerne kunne bli bedt om å gå ut av rommet hvis noen av kursdeltakerne mente innholdet ble så sensitivt at de ikke ville tillate observasjon av deler av kurset. Kurslederne tok ansvaret for å innhente samtykke da de orienterte kursdeltakerne om at vi ønsket å observere. Samtidig ble det vektlagt at observasjonen skulle fokusere på kursets struktur og innhold, og ikke på de enkelte deltakerne.

Observasjonen av de to kursene ga forskergruppen god kjennskap til hvordan *Hva med oss?*-kursene blir gjennomført. Vi fikk også nyttig innsikt som ble brukt som grunnlag for utarbeiding av spørreskjema og intervjuguider. Løpende observasjonsnotater ble tatt og sammenfattet til bruk internt i forskergruppa, og var med på å sikre kvaliteten på intervjuguider til øvrige deler av studien. Gjennom observasjonshelgene, fikk vi også rekruttert par til dybdeintervju, noe som sikret at vi fikk informanter som nettopp hadde deltatt på kurs, og informanter som var på kurs for andre eller tredje gang. Tilstedeværelse ved kursene ga oss også anledning til å foreta en utprøving og bearbeiding av spørreskjemaet, og vi fikk konkrete tilbakemeldinger på oppbygging og formuleringer. Dette var nyttig og bidro til en ekstra kvalitetssikring og klargjøring av spørreskjemaet i forkant av breddeundersøkelsen. Gjennom deltakelse i pauser og under måltider (frokost, lunsj, kvelds) fikk vi fornemmelser av stemningen og hva som «rørte seg». På begge helgekursene opplevde vi at kursdeltakere tok kontakt og stilte spørsmål ved hva evalueringen gikk ut på. Kommentarer underveis av relevans for studien ble notert ned, og vi fikk på denne måten også registrert noen av de umiddelbare inntrykkene.

2.3 Kvalitative intervju

I den forrige evalueringen (Øia 2005) ble det ikke gjennomført intervjuer verken med kursdeltakere eller andre. Et viktig anliggende i dette prosjektet var derfor å sikre informasjon fra både kursdeltakere og kursledere.

Innledningsvis i prosjektperioden ble det foretatt intervju med strategisk utvalgte informanter, både kursledere og andre fagpersoner som jobber med å holde *Hva med oss?*-kurs. Kursansvarlig for *Hva med oss?* i hver region ble kontaktet og bedt om å finne fram til kursledere som vi kunne intervjuer. Vi avtalte samtidig tidspunkt for intervju med de kursansvarlige. På den måten sørget vi for at kursledere fra alle regionene ble representert. Kursansvarlige og ansatte ved ressurskontorene i hver region fungerte også som en støtte for den videre datainnsamlingen, særlig med hensyn til rekruttering av informanter til de kvalitative deltakerintervjuene, og til utsending av spørreundersøkelsen. Videre var det å gjøre fagpersoner kjent med evalueringen viktig i synliggjøringen av evalueringsprosjektet, slik at nytteverdien av å delta aktivt i prosessen ble formidlet både til kolleger og kursdeltakere. I intervjuene med kursansvarlige og kursledere fikk vi innsikt i deres erfaringer fra kursene og deres synspunkter på hvordan de så for seg at kursene burde utvikles videre. Intervjuene ga innblikk i kursansvarliges og fagpersoners refleksjoner og ideer i forhold til hva, som etter deres syn, var viktig med hensyn til læring, utvikling og psykososiale behov hos kursdeltakerne. En av årsakene til at kursansvarlige og kursledere ble intervjuet i en tidlig fase av prosjektet var dessuten at det ga oss en type informasjon og innblikk i kursene som var nyttig i arbeidet med å utvikle intervjuguide for intervju med kursdeltakere. Intervjuguidene ble videre utviklet i dialog med oppdragsgiver og

prosjektets referansegruppe (se vedlegg 1). Tabellen nedenfor viser oversikt over de 23 foreldrene som hadde deltatt på kurs og som ble intervjuet om dette.

Tabell 1. Oversikt over kursdeltakere som ble intervjuet.

Nr	Informant	Familie nr	År for kursdeltakelse
1	Mor	1	2011
2	Far	1	2011
3	Mor	2	2011
4	Mor	3	2011
5	Mor	4	2012
6	Mor	5	2005
7	Far	5	2005
8	Mor	6	2007
9	Far	6	2007
10	Mor	7	2011
11	Far	7	2011
12	Mor	8	2012
13	Far	8	2012
14	Mor	9	2012
15	Mor	10	2010 og 2012
16	Far	10	2010 og 2012
17	Mor	11	2012
18	Far	11	2012
19	Mor	12	2012
20	Far	13	2012
21	Mor	14	2010
22	Far	14	2010
23	Far	15	2012

I tillegg ble det foretatt intervju med 5 kursansvarlige – en for hver region, samt 14 *kursledere* fordelt på de ulike regionene. Alle intervju, både med kursledere og kursdeltakere, ble foretatt ansikt til ansikt eller via telefon og ble gjennomført i perioden februar – juni 2012. Intervju med kursansvarlig og kursledere ble primært fortatt i februar – mars 2012, mens intervju med foreldre strakk seg utover sommeren.

Semi-strukturerte intervjuer krever grundig forarbeid, men kan da gjennomføres som en samtale og åpner for både forandringer av tema eller spørsmål samt refleksjoner under selve samtalen (Thagaard 2003). Intervjuene ga oss god innsikt i informantenes erfaringer og meninger, og designen ga informantene mulighet til å komme fram med sine egne tanker og refleksjoner. Disse er formidlet i form av sitater i kapitlene som følger.

2.4 Breddeundersøkelse

Breddeundersøkelsen ble sendt ut postalt via de regionale kontorene i løpet av mai 2012. Regionkontorene ble på forhånd bedt om å gjennomføre en opptelling i sine adresselister over deltakere. Det ble sendt ut to skjemaer til hvert par slik at begge kunne svare individuelt. Ut fra tilbakemeldingene fra regionkontorene ble det sendt ut til sammen 1593 konvolutter (3186 skjemaer) med følgende fordeling:

- Region Nord: 202 konvolutter (404 skjemaer)
- Region Midt: 200 konvolutter (400 skjemaer)
- Region Vest: 302 konvolutter (604 skjemaer)
- Region Sør: 277 konvolutter (554 skjemaer)
- Region Øst (Oslo): 253 konvolutter (506 skjemaer)
- Region Øst (Lillehammer): 359 konvolutter (718 skjemaer)

I forkant av utsendingen valgte vi, der det var mulig, å sende en henvendelsesmail via regionkontoret, hvor vi oppfordret til innsending av endret postadresse, for om mulig å redusere returpost og forhåpentligvis øke svarprosenten. Ikke alle regionkontorene hadde epostadresser, og dette ble derfor ikke likt gjennomført over hele landet.

Ved inntaksstopp for besvarelser, 10. juli 2012, hadde vi mottatt svar fra 454 individuelle respondenter som samlet representerer 288 par (166 par hvor begge hadde svart og 122 par hvor kun den ene hadde svart). Vi fikk 173 konvolutter i retur på grunn av endret adresse (dette utgjør til sammen 346 skjemaer). Om vi trekker fra feilsendingene har vi dermed et potensielt utvalg på 1420 par og 2840 individuelle respondenter. Dette tilsier at vi på individnivå oppnådde en svarprosent på 16 prosent, og på parnivå 20 prosent.³ Vi var på forhånd forberedt på en lav svarprosent, med bakgrunn i følgende faktorer:

- i. Skjemaet ble sendt ut postalt, noe som erfaringsmessig sett kan gi relativt lav svarprosent.
- ii. Purringer kan gi en noe høyere svarprosent. På grunn av manglende tilgang til adresselister (taushetsbelagt) hadde vi ikke mulighet til å sende ut purringer til de som ikke hadde svart. Det hadde vært mulig å sende ut en generell påminnelse til alle, men dette ville krevd ekstraarbeid for regionkontorene og relativt store ekstraavgifter med tanke på porto. Dette ble derfor ikke gjennomført.
- iii. For en stor andel av deltakerne er det lenge siden de deltok på kurs. Dette kan føre til at flere ikke ønsker å svare, eksempelvis fordi de ikke husker detaljer fra kurset, fordi det daværende parforholdet er brutt, fordi barnet ikke lenger lever, eller fordi de ikke ser relevansen av å svare så lenge etter deltakelse. Vi fikk tilbakemelding fra rundt fem par om at de ikke ønsket å delta, hvor oppgitt årsak

³ I etterkant av inntaksstopp mottok vi 31 skjemaer. Disse ble ikke tatt med i den kvantitative analysen, men svarene i de åpne kommentarfeltene ble analysert og tatt med som en del av den kvalitative analysen.

gjennomgående var den lange tiden som var gått siden kursdeltakelsen. Vi kan anta at dette gjelder flere av de som ikke har svart.

- iv. Mange av deltakerne har flyttet fra adressen de oppga ved registrering. Dette gjenspeiles i antallet mottatte feilsendinger.

Ved lav svarprosent må man alltid vurdere om utvalget er representativt for gruppen som helhet. I denne sammenhengen blir et viktig spørsmål: Hvem er mer tilbøyelige til å svare på spørreundersøkelser? Ofte hevdes det at tilbøyeligheten til å besvare undersøkelser øker med utdanningsbakgrunn. En kan også stille spørsmål til hvorvidt gruppen som ikke har besvart domineres av yngre eller eldre, menn eller kvinner og yrkesaktive eller hjemmeværende. Kanskje er det også slik at jo lengre det er siden deltakelse på kurset, jo mindre relevant oppleves det å besvare undersøkelsen. Dersom en har flyttet fra partneren vil kanskje også motivasjonen for å svare være mindre. Dette er spørsmål vi ikke har sikre svar på, og som gjør det utfordrende å vurdere utvalgets representativitet. Det vi vet, er at respondentene i utvalget – på tross av et lavt antall – utgjør en god fordeling, både for årstall for deltakelse og region. Respondentene dekker videre mange aldersgrupper, og vi har svart fra par med både lang og kort «fartstid» sammen. Videre er det stor spredning på barnas alder og diagnoser. Samlet er derfor utvalget differensiert. Dette gjør at undersøkelsen, på tross av lav svarprosent, likevel kan gi oss et godt bilde av deltakeres erfaringer med *Hva med oss*-kursene. Det må tas høyde for at det for enkelte av deltakerne er lenge siden de sist deltok på et *Hva med oss*-kurs, og at deres mulighet til å huske og vurdere detaljer fra kursets oppbygning og innhold dermed kan være begrenset.

I analysene som følger har vi gjennomført flere bivariate analyser hvor vi har testet for forskjeller ut fra blant annet kjønn, region og tidspunkt for deltakelse. I analyser av forskjeller mellom grupper bruker vi ofte begrepet statistisk signifikante forskjeller. Et statistisk signifikant resultat innebærer at det ikke er tilfeldigheter eller målefeil som gjør at vi finner forskjeller eller sammenhenger, men at egenskaper i gruppene eller det vi måler fører til ulikheter. Et statistisk signifikant resultat er et mål på hvor sikker vi kan være på at resultatene vi finner i et utvalg kan generaliseres, og hvor sikkert vi kan si at resultatene også gjelder for en større populasjon. Det er vanlig å bruke et signifikansnivå på 0,05, noe vi også gjør i våre analyser. Dette innebærer at det er fem prosent sannsynlighet for at det ikke er noen sammenheng mellom våre to variabler. I de tilfeller der det framkommer signifikante variasjoner, redegjøres dette for i tekst som følger figurer og tabeller i de respektive analysekapitlene.

2.4.1 Kjennetegn ved utvalget

Spørreundersøkelsen blant 454 deltakere i *Hva med oss*-kursene kan gi oss en indikasjon på kjennetegn ved deltakergruppen. Vi må imidlertid understreke at utvalget kun representerer 16 prosent av deltakerne og 20 prosent av parene regionene hadde kontaktinformasjon til, og vurderingene av våre funn må ses i lys av dette. Respondentene utgjør imidlertid en god fordeling, både på kjønn, alder, årstall for deltakelse og region. Dette gjør at undersøkelsen, på tross av lav svarprosent, kan gi oss

et godt bilde på erfaringer med kurstilbudet. Vi gjør oppmerksom på at statistikken for de ulike spørsmålene baserer seg på et ulikt antall svar, da ikke alle respondentene har svart på alle spørsmålene (antall og total oppgis i tabellene og figurene). Det presiseres i teksten dersom dataene er basert på individnivå (454 respondenter), parnivå (288 par) eller barnenivå (344 barn med nedsatt funksjonsevne). Alle tabellene presenteres for øvrig i vedlegg 3.

Hva kjennetegner så vårt utvalg? Kvinner utgjør med 60 prosent en svak overvekt i utvalget. Som nevnt ble undersøkelsen sendt ut med to skjemaer til hvert par. I vårt utvalg har vi 166 par hvor begge har svart (332 respondenter) og 122 par hvor kun den ene i paret har svart. Av parene hvor kun den ene har svart er 84 prosent av respondentene kvinner. Rundt halvparten av utvalget, 51 prosent, befinner seg i aldersgruppen 36-45 år, mens en annen stor gruppe, 31 prosent, tilhører aldersgruppen 46-54 år. Dette antyder at kursene har en relativt voksen deltakergruppe.

Tabell 2. Kursdeltakere etter kjønn, alder, samlivsstatus og parforholdets varighet (basert på individnivå). Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Kjønn		
Mann	40,4	270
Kvinne	59,6	183
Totalt	100,0	453
Alder		
26-35 år	13,6	61
36-45 år	50,7	228
46-55 år	31,3	141
56-65 år	4,0	18
66 år eller eldre	0,4	2
Totalt	100,0	450
Samlivsstatus		
Enslig	3,5	16
Samboer/gift	94,3	427
Annet	2,2	10
Totalt	100,0	453
Parforholdets varighet		
Under 6 år	6,6	28
6-10 år	17,8	76
11-15 år	25,1	107
16-25 år	37,1	158
Over 25 år	13,4	57
Totalt	100,0	426

De aller fleste deltakerne i vårt utvalg, 94 prosent, befinner seg per dags dato i et forhold, enten som samboer eller gift. En liten gruppe er enten enslig eller separert

/skilt. Blant respondentene som er i et forhold har 76 prosent vært sammen i mer enn 10 år. Med andre ord kan det se ut til at utvalget består av mange par med et langt forhold sammen. 94 prosent av respondentene bor fortsatt sammen med den de var på siste *Hva med oss*-kurs med (se tabell 14 i vedlegg 3). Blant respondentene som ikke lenger bor sammen med partneren deltok et flertall på kurs i 2008 eller tidligere. Imidlertid er antallet dette gjelder så lavt at det er vanskelig å generalisere funnene. 12 prosent av parene har ett barn, mens 44 prosent har to barn og 34 prosent har tre barn. De øvrige 10 prosent har fire eller flere barn.

Videre antyder breddeundersøkelsen at gruppen kursdeltakere har relativt høy utdanning, og at de fleste er yrkesaktive. 60 prosent av respondentene har utdanning på høgskole/universitetsnivå, mens 34 prosent har videregående skole som høyeste utdanning. Undersøkelsen viser videre at et stort flertall av utvalget er i inntektsgivende arbeid. Kun seks prosent oppgir at de ikke er i arbeid, mens 58 prosent arbeider heltid, og 29 prosent arbeider deltid. Om vi skiller på kjønn finner vi at 40 prosent av kvinnene og 86 prosent av mennene jobber heltid⁴. For 85 prosent av utvalget er yrkesinntekt den viktigste inntektskilden, mens arbeidsavklaringspenger og uføretrygd er den viktigste kilden til inntekt for 12 prosent. Om vi kobler dette opp til yrkesaktivitet ser det ut til at for de aller fleste i gruppen har arbeid en viktig plass i hverdagen.

2.4.2 Barna med nedsatt funksjonsevne

Som nevnt har vi svar fra 166 par hvor begge har svart, og 122 par hvor bare den ene har svart. Dette utgjør til sammen 288 par. For at ikke hvert barn skal bli «telt to ganger», har vi valgt å basere oss på svaret fra kun én av personene i paret når det gjelder antall barn. For kjennetegn (diagnose og alvorlighetsgrad) beregner vi andeler med bakgrunn i barna (344 barn med nedsatt funksjonsevne blant deltakerne).

83 prosent av parene har ett barn med nedsatt funksjonsevne, mens 13 prosent har to barn og fire prosent har tre barn med nedsatt funksjonsevne. 86 prosent av respondentene er kun biologiske foreldre til barnet/barna med nedsatt funksjonsevne, mens fem prosent er kun steforeldre og seks prosent kun foster-/adoptivforeldre. Tre prosent av utvalget har både biologiske, ste-, foster- og/eller adoptivbarn med nedsatt funksjonsevne. 91 prosent av barna bor hovedsakelig sammen med mor og far.

Det er stor spredning når det gjelder barnas alder (se tabell 3). 15 prosent av barna med nedsatt funksjonsevne er 0-5 år, mens 27 prosent er 6-10 år og 29 prosent er 11-15 år. 20 prosent av barna er 16-20 år, mens de øvrige ni prosent er over 20 år.

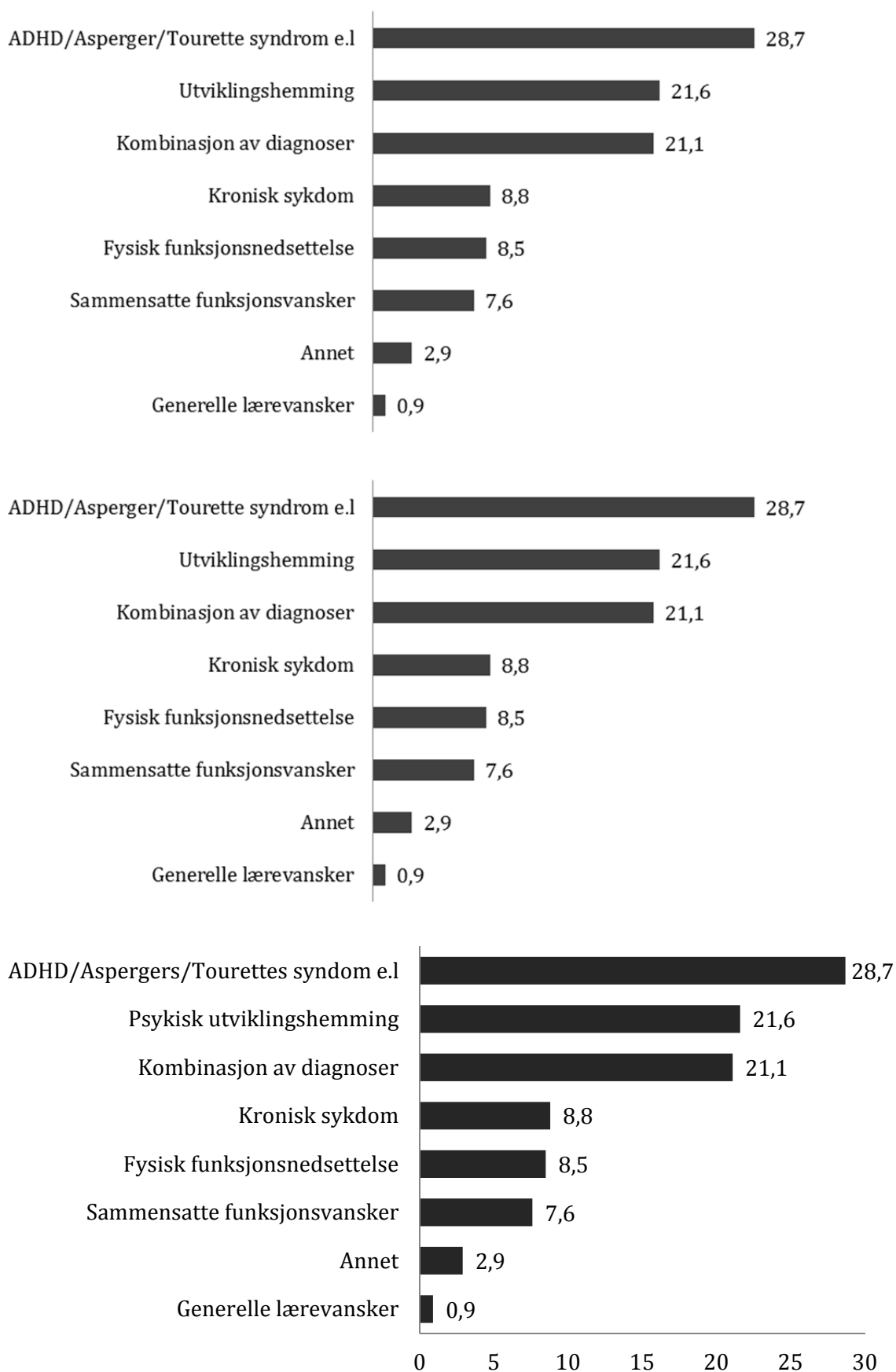
⁴ Basert på svar fra 270 kvinner og 183 menn.

Tabell 3. Barnets alder, barn med nedsatt funksjonsevne (basert på barnenivå). Prosent og antall.

	Prosent	Antall
0-5 år	14,5	50
6-10 år	27,3	94
11-15 år	29,4	101
16-20 år	19,5	67
Over 20 år	9,3	32
Totalt	100,0	344

Parene ble videre spurt hvilken diagnose/funksjonsnedsettelse barnet hadde i hovedsak. Svarfordelingen illustreres i figur 1. Kategoriene ADHD/Asperger syndrom /Tourette syndrom eller lignende (29 prosent av barna), psykisk utviklingshemming (22 prosent av barna) og kombinasjon av diagnoser (21 prosent av barna) er de største gruppene. Ni prosent av barna har en kronisk sykdom, ni prosent en fysisk funksjonsnedsettelse, åtte prosent sammensatte funksjonsvansker og én prosent generelle lærevansker. For tre prosent av barna har respondentene krysset av for «annet». Her nevnes blant annet språkvansker, sosiale/psykiske vansker og schizofreni.

Figur 1. Barnets diagnose (basert på barnenivå). Prosent (N=342).

For 22 prosent av barna vurderer foreldrene funksjonsnedsettelsen som mild, mens den for 44 prosent vurderes som moderat. 34 prosent av barna anses å ha en alvorlig funksjonsnedsettelse.

De tidligere kursdeltakerne ble spurt om deres vurdering av egen arbeidsbelastning i familien knyttet til det å ha barn med nedsatt funksjonsevne. 73 prosent av respondentene vurderer arbeidsbelastningen som høy eller svært høy, mens åtte prosent mener den er lav eller svært lav. De øvrige har svart «verken/eller». Datamaterialet antyder at den opplevde arbeidsbelastningen øker jo flere barn en har med nedsatt funksjonsevne og jo mer alvorlig barnets/barnas funksjonsnedsettelse er. Vi finner imidlertid ingen klare tendenser til at arbeidsbelastningen varierer mellom ulike diagnoser. Det er i den sammenheng viktig å være oppmerksom på at opplevelsen av merbelastning ofte vil være subjektiv og påvirket av enkeltpersoners kontekst og hverdagssituasjon.

2.4.3 Antall kurs, region og tidspunkt for kursdeltakelse

58 prosent av respondentene har deltatt på ett *Hva med oss*-kurs, mens 42 prosent har deltatt på to eller flere kurs. De aller fleste, 98 prosent, deltok siste gang på et helgekurs.

Når det gjelder region og tidspunkt for deltakelse på siste kurs har vi en relativt stor spredning i utvalget (se tabell 4). 33 prosent deltok sist gang i 2008 eller tidligere, 12 prosent i 2009, 24 prosent i 2010, 25 prosent i 2011 og seks prosent så nylig som i 2012. 10 prosent deltok på kurs i region Nord, 15 prosent i region Midt, 19 prosent i region Vest, åtte prosent i region Sør og 49 prosent i region Øst (som dekker både Oslo og Lillehammer og som derfor omfatter en stor andel av kursdeltakerne).

Tabell 4. Tidspunkt, type kurs og region (basert på individnivå). Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Tidspunkt		
2008 eller tidligere	33,3	149
2009	12,3	55
2010	23,5	105
2011	25,1	112
2012	5,8	26
Totalt	100,0	447
Region		
Nord	10,3	46
Midt	14,5	65
Vest	18,6	83
Sør	7,8	35
Øst (Oslo og Lillehammer)	48,8	218
Totalt	100,0	447

Om vi sammenligner regionfordelingen med antall skjema som ble sendt ut i regionene kan det se ut til at vi har en overrepresentasjon fra region Øst og en underrepresentativitet fra region Sør i vårt datamateriale (se tabell 5). For de øvrige regionene er andelene relativt like.

Tabell 5. Sammenligning regionfordeling, populasjon og utvalg (basert på individnivå). Prosent (N populasjon=3186, N utvalg=447).

Region	Populasjon	Utvalg
Nord	12,7	10,3
Midt	12,6	14,5
Vest	19,0	18,6
Sør	17,4	7,8
Øst	38,4	48,8
Totalt	100,1	100,0

Det ser forøvrig ut til at mange av deltakerne på *Hva med oss?*-kurs også deltar på flere andre typer kurs rettet mot gruppen. Kurs i regi av ulike nasjonale og regionale interesseforeninger nevnes svært ofte, da særlig Autismeforeningen, men også ADHD-foreningen, Epilepsiforeningen og CP-foreningen. I tillegg nevnes kurstilbud fra Frambu kompetansesenter, Habiliteringstjenesten og BUP svært ofte, samt kurs i regi av regionsykehus, kommuner og ulike kompetansesentre. Det er et bredt spekter i kursenes tematikk og innhold, blant annet nevnes temaer som samliv, foreldreveiledning, søsken, diagnoser, rettigheter, skolestart, språk og kommunikasjon (særlig tilknyttet hørselshemming og språkvansker). Kurs som nevnes av mange, er «De utrolige årene» og «Webster Stratton», i tillegg til PMTO og PREP.

2.5 Oppsummerende punkter

- Det er benyttet både kvalitative og kvantitative data i prosjektet.
- Innledningsvis ble det gjennomført en kort kunnskapsstatus samt foretatt observasjoner på to *Hva med oss?*-kurs.
- Det er foretatt intervjuer med kursledere, fagpersoner og foreldre som har deltatt på kurs.
- Det ble sendt ut 3186 spørreskjema til foreldre som hadde deltatt på *Hva med oss?*-kurs, hvorav 454 foreldre returnerte skjemaet.
- De aller fleste respondentene bor fortsatt sammen med den de var på siste kurs sammen med.
- Breddeundersøkelsen antyder at gruppen kursdeltakere har relativt høy utdanning, og at de fleste er yrkesaktive.
- Under «barnets diagnose» er de største kategoriene ADHD/Asperger syndrom/Tourette syndrom, utviklingshemming og kombinasjon av diagnoser.

- Datamaterialet antyder at den opplevde arbeidsbelastningen forverres jo flere barn en har som har nedsatt funksjonsevne og jo mer alvorlig barnets/barnas funksjonsnedsettelse er. Vi finner ingen klare tendenser til at arbeidsbelastningen varierer mellom ulike diagnoser.
- Samlet representerer våre data en stor variasjon i gruppen kursdeltakere, både når det gjelder alder, varighet av parforholdet, barnas diagnoser, samt tidspunkt og region for kursdeltakelse.

3 Bakgrunn og tidligere forskning

Som en bakgrunn for evalueringen av parkursene *Hva med oss?* har vi valgt å presentere en kortfattet kunnskapsstatus. Kunnskapsstatusen er delt inn i tre hoveddeler: kunnskap om norske familier generelt, kunnskap om familier som har barn med funksjonsnedsettelse og kunnskap om hva som kan forebygge problemer eller styrke samlivet i familier, herunder familier som har barn med nedsatt funksjonsevne. Avsnittet om familier som har barn med funksjonsnedsettelse er det mest omfattende fordi vi finner det viktig å beskrive de situasjonene som er bakgrunn for at *Hva med oss?*-kursene ble startet opp.

3.1 Trekk ved dagens familier

Endringer i familiemønstret i Norge de siste tiårene beskrives ofte i form av tre hovedtrekk (Ellingsæter og Leira, 2004). For det første har det vært en endring i forhold til ekteskapets rolle, for det andre en økning i kvinners yrkesdeltakelse, og for det tredje ser man en økt politisering av barnefamilien.

Endringer i ekteskapets rolle handler om at ekteskapet blir stadig mindre viktig som ramme rundt parforhold og familiedannelse, samtidig som samboerskapet har vært i rask vekst. Særlig gjelder dette foreldre med små barn. Ifølge SSB sin barnestatistikk for 2012 (SSB 2012) har 42 prosent av barna som er under ett år samboende foreldre, mens 46 prosent har gifte foreldre. For barn i gruppen 17 år er dette bildet endret dramatisk; da har kun seks prosent av barna samboende foreldre, mens 56 prosent har gifte foreldre. Samboerskap er altså den vanligste rammen rundt parforhold med små barn, mens ekteskap dominerer for når barna er eldre.

Betegnelsen «svekking av ekteskapets rolle» handler videre om en økende andel samlivsbrudd⁵. Mens andelen skilsmisser har vært noenlunde stabil de siste årene er andelen brudd mellom samboere økende. På tross av at statistikken over brudd mellom samboere er mangelfull, viser prognoser at barn som vokser opp med samboende foreldre har tre ganger så stor risiko for å oppleve foreldres samlivsbrudd som barn som vokser opp med gifte foreldre (Bysberg, Foss og Noack 2012). Ser en på statistikken for barns familier, viser det generelle bildet at tre av fire barn i Norge bor sammen med begge sine biologiske foreldre. Samtidig er det store variasjoner etter barnets alder. Mens hele 88 prosent av alle barn under ett år bor med begge sine biologiske foreldre, gjelder tilsvarende for 62 prosent av barn som er 17 år. Risikoen for å oppleve foreldrenes samlivsbrudd øker med barnets alder⁶.

⁵ Med samlivsbrudd menes både sambobrudd, separasjon og skilsmisser.

⁶ Alle tall er hentet fra SSB sin statistikk «Barn etter foreldrenes samlivsstatus», SSB 2012.

Det er vist i flere studier at samlivsbrudd er en vesentlig risikofaktor i forhold til barns velvære⁷ (Thuen og Rise 2006, Størksen 2006, Haugen 2007) og endringene i familiemønsteret har ført til en bredere statlig intervensjon i form av økt fokus på familiemekling⁸, foreldresamarbeid, og samlivsstyrkende tiltak som for eksempel samlivskurs.

Et annet viktig hovedtrekk er økningen i kvinners yrkesdeltakelse, noe som ifølge Frønes (1998) er den faktoren som har hatt størst konsekvens for barns oppvekst de siste tiårene. Særlig knyttes dette til den raske veksten i småbarnsmødres yrkesdeltakelse på 1970-80 tallet som har foregått parallelt med en svekkelse av den mannlige forsørgermodellen (Ellingsæter og Leira 2004).

Et tredje sentralt anliggende er den økte politiseringen av barnefamilien (ibid), der særlig utbygging av barnehager har ført til at barndommen har blitt mer institusjonalisert og der det har blitt lagt til rette for både mødres og fedres mulighet til å kombinere barn og jobb. Dette henger igjen sammen med den skandinaviske velferdsmodellen, som ifølge Gøsta Esping-Andersen (1999), representerer en mer «defamiliserende» familiepolitikk enn de liberale eller konservative modellene som preger de fleste europeiske landene. Den skandinaviske modellen har blitt betraktet som en støtte til en likestilt foreldremodell med yrkesaktive mødre. Samtidig viser for eksempel Leira (2006) hvordan ulike deler av den norske modellen kan virke vekselvis refamiliserende og defamiliserende for omsorgsoppgaver⁹.

Dagens familiesituasjon er preget av at det finnes ulike typer familier. Det økte antallet skilsmisser fører til nye parforhold, og det er ikke uvanlig at par består av en forelder og en steforelder. Tidligere samboende eller gifte kan ha delt foreldreansvar, noe som igjen fører til at barn vokser opp i to hjem gjerne med både to foreldre og to steforeldre å forholde seg til. Det finnes også par som er fosterforeldre, og det finnes enslige foreldre. Vi er ikke kjent med at det er gjort undersøkelser som studerer ulike familietyper og barn med nedsatt funksjonsevne. Sannsynligvis inngår disse familietyper i datagrunnlaget i generelle studier om familier med barn med funksjonsnedsettelse. Likekjønnede familier er også blitt mer vanlig (Stiklestad 2012), men vi er heller ikke kjent med at det finnes studier av likekjønnede par som har barn med funksjonsnedsettelse.

3.2 Familier som har barn med nedsatt funksjonsevne

De færreste av de som blir foreldre til barn med funksjonsnedsettelse, har erfaring med hva dette innebærer før de selv havner i en slik situasjon (Mustaparta 2001). I noen tilfeller er det tydelig allerede ved fødselen at barnet har en funksjonsnedsettelse, mens

⁷ For internasjonale referanser se for eksempel Pryor and Rodgers 2001; Kelly 2000; Amato and Cheadle 2005)

⁸ Se for eksempel Ådnanes et.al. 2011.

⁹ Et eksempel her er innføring av kontantstøtte som virker mer refamiliserende enn defamiliserende.

i andre tilfeller kan diagnosen bli stilt senere, og kanskje først etter at foreldrene lenge har ant at det kan være noe i veien med barnet. Foreldre som er uforberedt, kan oppleve diagnosen eller konstateringen av at barnet har nedsatt funksjonsevne som et sjokk, mens de som lenge har lurt på om noe er galt, kan oppleve lettelse, i alle fall i første omgang (Grue 2011). For mange vil imidlertid forståelsen av at de har fått et barn med særskilte behov føre til en følelse av tap og sorg. Av den grunn er det viktig at informasjon om diagnosen og videre oppfølging gis på en støttende måte. Det er også viktig at det tas hensyn til at foreldre reagerer på ulike måter (Tøssebro og Lundeby 2002). Det må brukes god tid fordi den informasjonen som gis i forbindelse med diagnosen, er avgjørende for hvordan foreldre blir i stand til å takle de utfordringene de vil møte i familie og nærmiljø og i det samarbeidet de skal ha med det offentlige hjelpeapparatet (Hatton, Akram, Shah, Robertson and Emerson 2003, Mustaparta 2001).

NOU 2011:17 '*Når sant skal sies om pårørendeomsorg*', viser til at foreldre til barn med nedsatt funksjonsevne trenger kunnskap om barnets funksjonsnedsettelse, og hvordan de skal hjelpe og støtte sitt barn best mulig. I den første fasen er det vanlig at foreldre etterspør kunnskap om selve diagnosen. Etter hvert melder ofte behovet seg for å få vite mer om rettigheter og muligheter til å leve et godt liv både for barnet, familien og foreldrene. Foreldrene kan trenge spesiell oppfølging med hensyn til sine følelsesmessige reaksjoner og for å kunne nyorientere seg mot nye utfordringer (Grue 2011). Et område som kan bli nedprioritert når hverdagslivet blir for strevsomt, er parforholdet (Rogne og Hareide 2003, 2004). Gjennom fire fortellinger som er konstruert på bakgrunn av kvalitative intervjuer med foreldre, viser forfatterne hvordan familier med barn med utviklingshemming ikke bare har en krevende hverdag, men må utvikle strategiske evner, føle seg fram og være diplomatiske i kampen mot hjelpeapparatet. I mange tilfelle går den ene av foreldrenes frustrasjoner ut over den andre, og dette fører til slitasje på forholdet. Det kan dessuten oppstå problemer i parforholdet dersom ansvaret for barna og hjemmet er ulikt fordelt. Rogne og Hareide konkluderer med at de som har et slitesterkt forhold, er de som opplever en likeverdig relasjon og godt samarbeid. Dette krever imidlertid høy bevissthet og mye jobbing.

Foreldre som får barn med nedsatt funksjonsevne, vil ha behov for å tolke meningen med funksjonsnedsettelsen og de sosiale holdninger og historiske realiteter som eksisterer rundt dem (Ferguson 2002). Et økende antall bøker om enkeltbarn med nedsatt funksjonsevne er skrevet av foreldre, og disse viser både hvordan foreldrene kjemper for barnet og for selv å kunne overleve som menneske (se blant annet Sætersdal 1998). Flere foreldre beskriver sin egen utvikling etter at barnet med funksjonsnedsettelse ble født og hvordan livet, egne verdier og ikke minst hverdagen ble forandret. Et implisitt motiv i bøkene er samtidig et ønske om å finne mening og sammenheng i de utfordringene de fikk ekstra ved å få et barn som krever svært mye av dem (ibid).

Flere foreldre knytter positive erfaringer til det at de har fått et barn med funksjonsnedsettelse (Tøssebro og Lundeby 2002). Slike positive erfaringer kan handle om indre verdier, om endrede relasjoner i familien og om nye måter å tenke på. For eksempel kan foreldre formidle at de har endret fokus fra «ytre perfektionisme» til «indre verdier» (ibid). Internasjonal forskning viser at foreldrenes kjærlighet til barnet og den gleden de føler ved å være foreldre er vesentlig for at de skal holde ut den betydelige arbeidsbelastningen de har (Graungaard og Skov 2007, Beresford 1994). Flere studier viser at foreldre som har barn med funksjonsnedsettelse, ønsker å bli betraktet som vanlige familier. Likevel preger merarbeidet på grunn av barnets funksjonsnedsettelse mye av familiens hverdag. Enkelte foreldre kan ha en følelse av å være annerledes på en måte som preger deres selvforståelse. Ved å ha fått et barn som de opplever at omgivelsene vurderer negativt, vil de kunne komme i situasjoner hvor de må forsvare sin posisjon som foreldre og familie på vegne av seg selv og sine barn (Berg og Strøm 2012).

Ifølge Lundeby og Tøssebro (2006) har det å oppdra barn med nedsatt funksjonsevne en tendens til å påvirke hele familien. Det er veldokumentert i både internasjonal (Seligman og Darling 1997; Seligman 1999; Read 2000) og norsk (Tøssebro og Lundeby 2002, Wendelborg 2010, Grue 2011) litteratur at disse foreldrene har en større arbeidsbyrde, utfordringer med å kombinere omsorgsoppgaver og arbeid, samt utstrakt kontakt med helse- og sosialtjenestene. I familier med flere barn kan foreldre føle at de forsømmer søsken på grunn av merbelastningen, og dette kan ytterligere gi dem en følelse av ikke å strekke til. Ofte prøver de å skjerme søsken for belastninger for på den måten støtte opp under at de er en vanlig familie (Haugen, Hedlund og Wendelborg 2012). Imidlertid gir foreldre ofte et mer negativt bilde av søskens situasjon enn det søsken selv gjør (Dellve 2004, Moyson and Royers 2012).

3.2.1 Minoritetsfamilier som har barn med nedsatt funksjonsevne

Antallet personer med innvandrerbakgrunn i Norge har økt gjennom de siste tiårene. Ved utgangen av 2011 var det registrert 552.000 personer som selv er født i utlandet eller som har foreldre som er født i utlandet (Berg 2012). Blant disse personene finnes det familier som har barn med nedsatt funksjonsevne. Internasjonale studier viser at mange familier med minoritetsbakgrunn som har barn med nedsatt funksjonsevne, lever i fattigdom og er utsatt for diskriminering både på grunn av sin status som innvandrere og på grunn av barnet med funksjonsnedsettelse (Hatton et al. 2003) Et stort problem er også manglende informasjon om funksjonshemming og om rettigheter. Hatton (ibid) peker på at for disse familiene er det av ekstra stor betydning at de får god informasjon og støtte når barnets diagnose blir stilt. Dette er viktig både fordi de trenger informasjon om funksjonsnedsettelsen og hjelpeinnsatser, men også fordi de skal bli i stand til å informere sine nettverk på en måte som bidrar til støtte og bistand fra disse.

En dansk studie (Poulsen 2006) og flere norske studier (Sørheim 2000, Fladstad og Berg 2008, Berg 2012) viser at minoritetsforeldre som har barn med nedsatt funksjonsevne

sliter med de samme problemene som etnisk danske og norske familier både med hensyn til de daglige utfordringene i familien og med relasjonene til hjelpeapparatet. I tillegg kommer noen ekstra utfordringer. For eksempel kan de ha tilegnet seg mindre generell og spesiell informasjon om hjelpetiltak, de kan mangle nær familie som kan støtte dem, de kan oppleve at det ikke legges til rette for kommunikasjon (bruk av tolk), og de kan bli møtt av stereotype oppfatninger og holdninger i hjelpeapparatet. Slike oppfatninger kan handle om at minoritetsforeldre har religiøse forklaringer på funksjonsnedsettelsen og at de derfor oppsøker religiøse «helbredere» i stedet for helsevesenet, eller at deres kultur hindrer dem i å ta i mot hjelpetiltak. Poulsen (2006) spør om vi snakker om det samme når foreldrene opplever mangel på informasjon og kommunikasjon mens hjelpeapparatet viser til kultur og religion. Studier både nasjonalt og internasjonalt peker på at de fleste minoritetsforeldre har en medisinsk forståelse av funksjonshemming, ikke en religiøs, og at de tar i mot hjelp og støtte fra det offentlige når de bare får tilstrekkelig informasjon om at slik støtte finnes.

3.2.2 Mestring og mestringsstrategier

Forskning om familier med barn med funksjonsnedsettelse har etter hvert blitt mindre opptatt av sorg og krise og mer av faktorer som har betydning for at familiene skal kunne mestre sin livssituasjon (Haugen m.fl. 2011, Ferguson 2002, Beresford 1994). Foreldre kan imidlertid fortelle om hvordan de mestrer sin livssituasjon samtidig som de opplever sorg over at barnet deres har en funksjonsnedsettelse. Med andre ord kan sorg og mestring forstås som parallelle prosesser, og dette er det viktig å være klar over når en skal prøve å bistå familiene (Mustaparta 2001). Det er følgelig viktig å forstå både hvordan familien håndterer stress og hvordan de mestrer hverdagen (Ferguson 2002). Aktive mestringsstrategier er viktig for disse familiene fordi de har behov for planlegging, problemløsning og innhenting av informasjon (Beresford 1994).

Beresford (ibid) deler mestringsressurser i familier med barn med funksjonsnedsettelse i to typer; personlige og sosio-økonomiske ressurser. Personlige mestringsressurser kan være fysisk helse, tro eller livssyn, personlighet, tidligere mestringserfaringer og foreldreferdigheter. Blant sosio-økonomiske mestringsressurser nevner hun sosial støtte fra ektefelle og slekt og venner, formell støtte gjennom offentlige tjenester, avlastning, yrkesaktivitet og sosioøkonomiske ressurser. Lite av forskningen om barn med nedsatt funksjonsevne trekker inn andre sosioøkonomiske ressurser enn det offentlige hjelpeapparatet. Tøssebro og Lundebjerg (2002) viser at foreldre til barn med funksjonsnedsettelse har en opplevelse av å ha lite tid, og at dette går ut over muligheter for kontakt med familie og venner og deltakelse i sosialt liv. Det er likevel ikke noe som tyder på at de opplever at de er sosialt isolert. For eksempel kan avlastningsordninger være en sosioøkonomisk ressurs som kan bistå foreldrene til å kunne ta del i aktiviteter. Dessuten kan barnets funksjonsnedsettelse føre til kontakt med foreldre i tilsvarende situasjon som dem selv gjennom ulike interesseforeninger.

Opplevelse av mening og sammenheng i livet ser ut til å være viktig for å kunne mestre krevende livshendelser og utfordringer og for å kunne beholde en god mental helse (Antonovsky 1991). Et menneske med en sterk følelse av sammenheng i livet vil ifølge Antonovsky ha stor evne til å mestre utfordringer. I en studie av familier med minoritetsbakgrunn som har barn med nedsatt funksjonsevne, kom det fram at deres religiøse tro både ga mening og sammenheng i livet og styrke til å takle dagliglivet (Kittelsaa 2012). Haugen m.fl.. (2011) viser til at foreldres opplevelse av egen mestringsevne kunne ivaretas i situasjoner hvor de erfarte at en var nesten som alle andre, eller når de kunne hegne om gyldne øyeblikk av «normalitet». Erfaringer med stress kan utløse både svakhet og styrke, og visshet om at en har stått i krevende situasjoner og har funnet fram til løsninger for barna sine, gir noen foreldre en egen evne til å tåle motgang og mestre utfordringer (ibid).

3.3 Arbeidsdelingen mellom familien og det offentlige

Sentralt for familier som har barn med nedsatt funksjonsevne, er det som kalles “arbeidsdelingen” mellom familien og det offentlige. Arbeidsdelingen innebærer at barn med nedsatt funksjonsevne skal vokse opp hjemme med foreldre og søsken mens det offentlige skal ta ansvar for å sikre at oppveksten og familielivet blir så vanlig som mulig ved å komme inn med kompensierende hjelpetiltak. Det betyr at barn med nedsatt funksjonsevne skal ha plass i barnehage og skole, og at familien etter behov skal få avlastning, hjelpemidler, økonomisk støtte osv. At barn skal vokse opp hjemme, og ikke på institusjon, er altså etablert som et prinsipp i Norge, og undersøkelser viser at dette faktisk skjer (Tøssebro og Lundeby 2002).

Det er hevdet at familien er inne i en “tidskrise” eller en “omsorgskrise” (se for eksempel Ellingsæter og Leira 2004 for en diskusjon). Disse temaene blir ekstra sentrale i familier om har barn med nedsatt funksjonsevne fordi disse ofte har noen andre og større omsorgsbehov enn flertallet av norske familier. Ekstra utfordrende blir det i situasjoner hvor foreldrene opplever at de strekker seg så langt de kan, men at hjelpeapparatet som skulle «dele» omsorgsarbeidet med dem ikke strekker til.

3.3.1 Familien og hjelpeapparatet

Studier av familier med barn med funksjonsnedsettelse peker på at familiene opplever at koordinering av tjenestene er mangelfull, at det er mangler når det gjelder tilgjengelighet, kvalitet og i hvilken grad tjenestene kommer til rett tid (Beresford 1994, Tøssebro og Lundeby 2002). Foreldrene er også avhengig av å møte de rette personene i hjelpeapparatet. Det er gjennomgående i foreldres fortellinger om møter med hjelpeapparatet at det oppleves som en kamp, og at denne kampen kan oppleves som mer utmattende enn barnets funksjonsnedsettelse (Read 2000, Tøssebro og Lundeby 2002, Grut, Kvam og Lippestad 2008). Kontakten med et fragmentert og lite tilgjengelig hjelpeapparat er også beskrevet som en hinderløype (Grue 2011).

Fra norsk forskning vet vi at foreldre ofte får rollen som koordinator og pådriver i møter med hjelpeapparatet på grunn av mangler i rutiner, tiltak, koordinering og oppfølging (Askheim, Andersen, og Eriksen 2004; St.meld.nr 40 2003; Statens-Helsetilsyn 2007; Tøssebro og Lundebys 2002; Tøssebro og Ytterhus 2006). Det finnes lite forskning som knytter sammen kontakt med hjelpeapparatet og kjønn; det vil si om det er mødre eller fedre som har mest kontakt med det offentlige systemet. Imidlertid viser Haugen m.fl., (2012) til at mødre ofte er den koordinerende enheten i familien med ansvar for å holde kontakt med hjelpeapparatet og gi videre nødvendig informasjon om barnet med funksjonsnedsettelse. Sammenliknet med andre familier, reduserer mødre oftere enn fedre sin arbeidstid og flere er hjemmeværende (Tøssebro og Lundebys 2002). Selv om det kan være ulike årsaker til at mødre reduserer sin arbeidstid, kan dette føre til at de blir den som i størst grad har anledning til å stille opp i barnehagen, skolen og de mange offentlige kontorene som bare er åpne på dagtid.

Det er ingen tvil om at det er knyttet særskilte utfordringer til det som er beskrevet som kampen mot hjelpeapparatet eller kampen for et nødvendig og dekkende tjenestetilbud (ibid). Dette beskrives også av Haugen m.fl. (2012), hvor det er gjennomgående i materialet at kontakten med hjelpeapparatet er en kilde til merbelastning. I studien kommer det fram at foreldrene opplever hjelpeapparatet som unødvendig byråkratisk, spesielt med tanke på mangel på kontinuitet samt det forskerne har betegnet som "sårbare overganger" mellom ulike institusjoner, for eksempel fra barneskole til ungdomsskole. Internasjonal forskning viser også til at familiens håndtering og samhandling med hjelpetjenestene er viktig for søskens velvære (Gold, Treadwell, Weissman and Vichinsky 2008).

Lundebys (2008) poengterer at de delene av hjelpeapparatet som fungerer, kan stå i fare for å drukne i kritikken av de delene av hjelpeapparatet som ikke fungerer. Lundebys viser til at uansett om det er mye å utsette på det offentlige hjelpeapparatet, er foreldre i stor grad tilfreds med mange av de ordningene som finnes. Sannsynligvis gir velferdsordningene disse familiene muligheter til å være mest mulig som andre familier. I sin avhandling illustrerer Lundebys (ibid) at foreldrene møter mange barrierer når det gjelder tilgang til hjelp fra systemet, men at systemet også åpner for muligheter både for barna og familien.

3.3.2 Yrkesdeltakelse i familier som har barn med nedsatt funksjonsevne

Når det gjelder yrkesdeltakelse i familier som har barn med nedsatt funksjonsevne, viser Tøssebro og Lundebys undersøkelse (2002) at det for 71 prosent av utvalget hadde skjedd endringer i mors arbeidssituasjon etter at barnet med nedsatt funksjonsevne ble født. En ikke ubetydelig andel hadde valgt å bli hjemmeværende mens andre i ulik grad hadde redusert sin arbeidstid. Nyere studier viser på lignende måte at mødre med barn med nedsatt funksjonsevne jobber deltid i større grad enn andre mødre med barn i samme alder (Lundebys og Tøssebro 2006; Wendelborg, Tøssebro, Berg og Kittelsaa 2010). Også fedre ser ut til å gjøre endringer i sin arbeidssituasjon ved å endre

arbeidstid; ofte i form av redusert overtid eller ved å forandre tidspunktet de jobber. I tillegg viste undersøkelsen fra 2002 at en betydelig andel av fedrene hadde skiftet jobb (Tøssebro og Lundebø 2002).

3.4 Helsestatus hos familier med barn som har funksjonsnedsettelse

Å ha barn med nedsatt funksjonsevne kan bety belastning over tid for foreldre. Internasjonal forskning peker på at det å ha et barn med funksjonshemming kan være én risikofaktor blant flere for å utvikle dårlig psykisk helse (Bailey Jr, Golden, Roberts, og Ford 2007; Burton, Lethbridge, og Phipps 2008; Emerson 2003; Emerson og Hatton 2005; Giallo og Gavidia-Payne 2006; Hastings, Kovshoff, Ward, Espinosa, Brown and Remington 2005; Laurvick et al. 2006; Raina et al. 2005; Stoneman 2007). Ny forskning (Wendelborg og Tøssebro 2010, Haugen m.fl. 2012) viser at norske mødre med barn med nedsatt funksjonsevne oppgir å ha langvarig sykdom, skade eller lidelse av fysisk eller psykisk art som nedsetter deres funksjoner i dagliglivet mer enn mødre som ikke har barn med funksjonsnedsettelser. Fedrene til disse barna oppgir på sin side ikke mer helsesvikt sammenlignet med andre fedre, men det er likevel en større andel av denne gruppen fedre som mottar sykepenge, og de er oftere og i lengre perioder sykepengemottakere sammenlignet med øvrige menn som har mottatt sykepenge (ibid). Helseproblemer hos mødre er også funnet i en studie av minoritetsfamilier med barn med nedsatt funksjonsevne (Sørheim 2000) og hos foreldre i en britisk studie av sørasiatiske foreldre i Storbritannia (Hatton et al. 2003). I den britiske studien ble det også avdekket betydelige levekårsproblemer og diskriminering.

Det finnes norske studier om sosial ulikhet i helse, men disse tar for seg ulike helsedeterminanter som det ikke er mulig å knytte til foreldre som har barn med funksjonsnedsettelser. Dårlige levekår er en viktig helsedeterminant som blant annet er knyttet til livsstil (Næss, Rognerud og Strand 2007). Dårlige boforhold er også en faktor når det gjelder helse (Grønningsæter og Nielssen 2011). Imidlertid tilhører familier som har barn med funksjonsnedsettelse alle lag av befolkningen og flere ulike inntektsgrupper, og det er derfor ikke mulig å vurdere om disse familiene er utsatt for systematisk helserisiko.

3.5 Samlivsbrudd blant familier med barn som har funksjonsnedsettelse

I studien «Å vokse opp med funksjonshemming¹⁰» (Tøssebro og Lundebø 2002) går det fram at de familiene som deltok i studien, liknet familier flest med hensyn til om foreldrene var enslige forsørgere, samboere eller gifte. En forskjell var at det er en litt

¹⁰ Å vokse opp med funksjonshemming er en longitudinell studie som følger barn med nedsatt funksjonsevne og deres familier. Barna er født i tidsrommet 1993-1995, og siste del av undersøkelsen ble gjennomført i 2011-2012

høyere andel gifte foreldre enn det som er vanlig blant andre småbarnsforeldre. I undersøkelsens første fase, mens barna var i førskolealder, kom det ikke fram at det var hyppigere samlivsbrudd i disse familiene enn blant andre. Forfatterne viser i den sammenheng til Ingstad og Sommerschild (1984) som hevdet at det er en utbredt myte at det å få et barn med funksjonsnedsettelse er en så stor påkjenning at det fører til samlivsbrudd. Imidlertid nevner Ingstad og Sommerschild (ibid) at barnets alder kan ha betydning. De fant en annerledes skilsmissekurve for familier med barn med nedsatt funksjonsevne enn blant familier flest. Det vil si at skilsmisseraten var lavere i familier med barn med funksjonsnedsettelse i småbarnsalder og så økte den til over gjennomsnittet når barna ble eldre.

Tøssebro og Lundeby (2002) reflekterer over dette. De peker på at omsorgsbelastningen kan føre til en mer sammensveiset familie, men at økt slitasje på foreldrene over tid, kanskje kan føre til økt skilsmissehyppighet på lengre sikt. De er imidlertid tydelige på at dette er spekulasjoner og at vi ikke har data som kan underbygge at en slik utvikling er sannsynlig. Lundeby (2008) peker på at samlivsbrudd har blitt mer vanlig og akseptert, og at det i stor grad handler om valg med mange ulike begrunnelser. Hun viser til at familier som har barn med funksjonsnedsettelse i stor grad likner på familier flest, og at det derfor er sannsynlig at de også vil likne på andre familier med hensyn til skilsmissehyppighet. Dermed kan foreldres samlivsbrudd også i familier som har barn med nedsatt funksjonsevne, kunne ha ulike og individuelle årsaker slik at det ikke nødvendigvis er merbelastning knyttet til funksjonsnedsettelsen som er den dominerende årsaken tilbrudd.

3.5.1 Fokus på parforhold og samlivsstyrkende tiltak

En studie fra Folkehelseinstituttet (Gustavson, Røysamb, von Soest, Helland og Mathiesen (2012) viser at samboere og gifte er mer tilfreds med livet enn enslige. Gjennom 15 år har forskerne stilt spørsmål om sammenhenger mellom kvalitet i parforhold, skilsmisse og generell tilfredshet med livet. Generelt var de som hadde flyttet fra hverandre, mindre tilfreds med livet enn de som fremdeles bodde sammen. Bare de som hadde opplevd store problemer i samlivet, var mer tilfreds etter bruddet. En av forskerne (Gustavson 2012) konkluderte i sin avhandling basert på samme prosjekt at det å fremme god kvalitet i samliv, burde være et anliggende for det offentlige helsesystemet. Vi vet også at samlivsbrudd utgjør en betydelig risiko for utvikling av psykososiale og helsemessige problemer (Breivik og Olweus 2006, Størksen 2006, Thuen 2003). I Stortingsmelding 29 (2002-2003) understrekes det at stadig nye grupper etterspør familievernkontorenes tjenester, og at dette også gjelder familier med barn med nedsatt funksjonsevne. Det er videre understreket at disse familiene gjerne utsettes for spesielle utfordringer og trenger tilpassede tilbud.

Et viktig spørsmål er derfor om det er mulig å sette inn forebyggende tiltak for å redusere antallet par som går fra hverandre. Samlivsstyrkende opplæring eller kurs for par i ulike livssituasjoner har vært et virkemiddel for å bedre kommunikasjonen og

reducere konfliktutvikling og risiko for samlivsbrudd (Ragan, Einhorn, Rhoades, Markman og Stanley 2009). Slike kurs er rettet mot par som har et fungerende parforhold og har til hensikt å forebygge framtidig utvikling av problemer i relasjonen.

Her i landet er det stor grad av statlig involvering når det gjelder samlivskurs (Mortensen og Thuen 2005, St. meld.nr. 29 (2002-2003)), og ifølge Stahmann (2000) er stimulering av tilbud om samlivskurs en del av familiepolitikken i mange land. De aller fleste studier viser at det å leve i et lykkelig samliv gir svært mange fordeler for den enkelte, både med tanke på livskvalitet og helse (Mortensen og Thuen 2005), og forskning viser også at tilfredshet med ekteskapet har sterk sammenheng med tilfredshet med livet generelt (Næss, Moum og Eriksen 2011). Når man spør folk flest i den vestlige verden om hva som er viktig for at de skal ha det godt, vil åtte av ti nevne parforholdet. Forskning på norske forhold har vist at dette gjelder både samboere og gifte (Blom og Listhaug 1988, Mastekaasa 1995, Næss m.fl. 2011).

Det er utviklet en lang rekke programmer for å kunne forebygge problemer og fremme en positiv utvikling av parforhold. Selv om programmene varierer en del når det gjelder struktur, varighet og metoder, er det felles for dem at de fokuserer på kommunikasjon og konflikthåndtering (Thuen 2003). Mortensen og Thuen (2005) konkluderer i sin kunnskapsstatus med at det bare er *The Prevention and Relationship Enhancement Program (PREP)* som baseres på forskningskunnskap og forskningsbasert evaluering. En av forutsetningene som PREP bygger på, er at par kan endre atferd ved å lære nye ferdigheter som kan hjelpe dem til å styrke kvaliteten i samlivet og hindre en negativ utvikling (Ragan m.fl. 2009). Utviklingen av PREP har skjedd i nært samarbeid mellom forskning og praksisfelt, noe som innebærer at det har vært systematisk evaluert over flere år (Thuen 2003). En del av evalueringene viser at PREP-kursene har en betydelig effekt, også over tid (Ragan m.fl. 2009, Stanley, Markman, Peters og Leber 1995, Hahlweg og Markman 1988). Thuen (2003) konkluderer med at det empirisk er grunnlag for å anta at tiltak for å styrke parforhold kan ha forebyggende effekt når det gjelder samlivsbrudd. Han peker imidlertid på at grunnlaget for evalueringene kan være spinkelt og at det er uklarheter når det gjelder effekter.

3.5.2 Betydningen av samlivskurs

Samlivskurs er annerledes enn parterapi på den måte at de er ment som et forebyggende tiltak eller som en pedagogisk opplæring mer enn et terapeutisk virkemiddel. I Stortingsmelding 29 (2002-2003) slås det fast at *samliv er folkehelse* og det understrekes at færre samlivsbrudd vil gi positive ringvirkninger både i menneskelig og økonomisk forstand.

Skauli (2009) viser til at det er usikkert om samlivskurs er en effektiv måte å forebygge samlivsbrudd på. Det er gjort undersøkelser som viser langvarig positiv effekt av å lære kommunikasjons- og konfliktløsningsstrategier, men det konkluderes ikke samstemmig om dette. Markman og kolleger viser til at det er behov for en kritisk holdning siden

uavhengige forskere finner mindre effekter av ulike programmer enn de som har utviklet programmene (Markman, Kline, Rea et al 2005). Selv om enkelte finner redusert risiko for samlivsbrudd, er det ikke konstatert konsistente langtidseffekter. Det er også funn som tyder på at hvis kvinner endrer seg mye etter gjennomført kurs, kan dette ha negativ effekt på samlivet (Baucom, Hahlweg, Atkins et al 2006). Bradbury og Karney (2004) påpeker at også individuelle og sosiokulturelle faktorer er avgjørende for samlivet, og advarer mot at man kun fokuserer på samlivsrelasjonen. De mener at det er viktig at dette perspektivet tas med i betraktningen når man gjennomfører samlivskurs.

Internasjonale studer av effekter av samlivsprogrammet PREP, viser at metoden har signifikant effekt når det gjelder å forebygge destruktive ekteskap, og at endringer i kommunikasjon virker opp til fire år etter endt kurs (Markman, Renick, Floyd, Stanley and Clements (1993). I en evaluering av ulike samlivsprogram peker Halford, Markman, Kline and Stanley (2003) på at de ulike programmene har mye til felles. Det legges vekt på positiv kommunikasjon, konflikthåndtering og positive uttrykk for hengivenhet. Det finnes imidlertid også variasjoner. Forfatterne viser til at i PREP er det et sterkt fokus på intervensjon, og at det i starten av programmet legges vekt på å forebygge og få bort destruktive konflikter. Halford et al. (ibid) viser til at ferdighetsbasert samlivsoplæring er en type intervensjon som har potensial til å kunne øke kvaliteten i samliv.

Thuen (2003) viser til Stanley (2001), som påpeker at det er grunn til å være optimistisk når det gjelder muligheter for å kunne forebygge samlivsbrudd ved å komme inn med opplysning og rådgivning i tidlige faser av parforhold. Samtidig peker Thuen på at det kan være viktig å følge opp gjennom det han kaller "repetisjonskurs" slik at man kan få hjelp til å utvikle ritualer rundt parforholdet. Nyere forskning viser at ritualer i forbindelse med parforhold utgjør et potensial for forebygging, og at dette i liten grad er utnyttet (Thuen 2003). I evalueringen av omfattende samlivsprogrammer hvor mange ulike komponenter er tatt med, viser det seg at deltakerne mente at trening i kommunikasjon er det som har vært mest betydningsfullt (Halford et al. 2003).

Kurs rettet mot ulike grupper av foreldre har gjennom flere år vært drevet i regi av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet; kurs for foreldre som nettopp har fått sitt første barn, *Godt samliv*, og kurs for foreldre som har barn med nedsatt funksjonsevne, *Hva med oss?* Det finnes også kurs for enslige forsørgere til barn med funksjonsnedsettelse, *Hva med meg?*, og i det siste har det vært gjort forsøk med kurs for foreldre med minoritetsbakgrunn som har barn med nedsatt funksjonsevne.

3.5.3 Parkurs for foreldre

Danielsen og Mühleisen (2009) har vurdert innholdet i kursheftet «Godt samliv» som hovedsakelig er en forkortet utgave av PREP-kursene. De viser til at kurset gir råd om teknikker som skal styrke likeverdig foreldreskap, arbeidsdeling, intimitet og seksualitet ved hjelp av en kommunikasjonsmodell. Målet for modellen er å skape harmoni, likhet, kjønnsnøytralitet og opplevelse av fellesskap. Forskerne viser til at på denne måten kan

kurset bidra til å undergrave muligheten til å identifisere konflikter og maktforhold som ligger til grunn for kommunikasjonsproblemene (se også Danielsen, 2008:19). Slik kan maktulikheter knyttet til kjønn, seksualitet, arbeidsdeling eller økonomi fastholdes. Samtidig pekes det på at det kommunikative aspektet ved kursopplegget kan bidra til mulige endringer for deltakende par.

I en evaluering av *Godt samliv*-kursene viser Mortensen og Thuen (2005) at foreldre stort sett har en realistisk innstilling til kursenes formål. Kvinner har mer positiv innstilling til slike kurs enn menn, og par som allerede opplever problemer, er mest positivt innstilt til kursene. Ikke overraskende viser evalueringen videre at par som er fornøyd med parforholdet i mindre grad opplever behov for å delta på samlivskurs.

3.6 Tidligere evaluering av *Hva med oss?*

Ifølge NOU 2011:17 har *Hva med oss*-kursene blitt godt mottatt av foreldrene. Tormod Øia evaluerte *Hva med oss?*-kursene i 2005 med bakgrunn i analyser av registrerings- eller spørreskjemaer til deltakere ved ett endagskurs og tre helgekurs (Øia 2005). Evalueringen viste at de ulike temaene som ble tatt opp, generelt fikk gode tilbakemeldinger fra deltakerne. Samtidig hadde flere deltakere forslag til forbedringer, blant annet en større bruk av humor i kursene, mer tid til utveksling av erfaringer og bedre tid. Andre mente det var for mange temaer som ble tatt opp, og det ble også foreslått å tilby deltakerne et oppfølgingskurs, noe som nå gjøres. Det var imidlertid bare 54 personer av i alt 1137 mulige som hadde fylt ut rubrikken for merknader, og rapporten sier ingenting om hvorvidt de ulike forslagene var foreslått av en eller flere personer.

Ifølge Øia kunne de generelt gode tilbakemeldingene delvis skyldtes at deltakerne hadde vært svært motiverte for deltakelse. I tillegg kunne dette, kombinert med at kursmodellen gir rom for å diskutere egne problemer og tanker, føre til at deltakerne opplevde kurset som positivt. Samtidig påpekte Øia at deltakerne så ut til å være mer fornøyd med kurset som helhet enn de enkelte temaene hver for seg. Det var også stor variasjon i hvordan de ulike temaene har blitt vurdert på de ulike kursene. For eksempel var ett og samme tema rangert som det mest populære temaet ved ett helgekurs, og som det minst populære temaet ved et annet helgekurs. Ifølge Øia henger dette trolig sammen med at deltakernes fornøydhet med de enkelte temaene vil være sterkt personavhengig. I tillegg vil den enkelte kurslederens evne til å formidle og lede gruppene kunne variere fra person til person og fra kurs til kurs.

Til tross for de nevnte funnene konkluderte Øia med at registrerings- eller spørreskjemaene kun ga begrenset mulighet til å evaluere *Hva med oss*-kursene, og at en ikke kunne si noe om virkningene av deltakelse (det vil si; om parene hadde blitt bedre til å kommunisere og om kurset virket forbyggende i forhold til samlivsbrudd). Denne konklusjonen aktualiserte behovet for evalueringen som presenteres i denne rapporten,

hvor evalueringsdesignet i større grad har sett på nettopp virkninger av kurset og hvilket forbedringspotensial kurset har.

4 *Hva med oss?* Rekruttering og forventninger

I dette kapitlet vil vi først beskrive kurslederens og deltakerens erfaringer med informasjons- og rekrutteringsarbeidet. Hva gjøres for å rekruttere deltakere og på hvilken måte har disse blitt gjort kjent med kurstilbudet? Deretter går vi inn på hva som har ført til at deltakerne ble motivert for å dra på *Hva med oss?*-kurs.

4.1 Informasjons- og rekrutteringsarbeid

Informasjon om *Hva med oss*-kursene er allment tilgjengelig på Bufetats hjemmesider, og det opplyses at familievernkontor i samtlige regioner har brosjyrer om kurset liggende på venterommet. I tillegg forteller flere kursansvarlige at det er lagt ut informasjon ved helsestasjoner og i noen tilfeller er det kontakt med sykehus eller brukerorganisasjoner. Samtidig går det fram av intervjuene med kurslederne at informasjons- og rekrutteringsarbeid gjøres noe ulikt i de ulike regionene. Dette kan ha sammenheng med hvor lenge kursansvarlig har jobbet med kursene, gjennomstrømning i kurslederstaben, tidsbruk og økonomiske rammer. Enkelte steder strever de med rekruttering til noen av kursene, men stort sett blir kursene fulltegnede.

Kurslederne forteller om ulike strategier for gjennomføring av informasjon- og rekrutteringsarbeidet. Én kursansvarlig forteller at rekruttering gjennom helsestasjonen går trått, og mener dette henger sammen med at brosjyren forsvinner blant mange andre brosjyrer. I hennes region har man i stedet valgt å satse på avisannonsering. I en annen region har kursansvarlig og kursledere reist ut og presentert kurset og lagt ut informasjon der de har hatt oppdrag som kurs, forelesninger og lignende. I en region hvor de geografiske avstandene er store forteller kursansvarlig om nødvendigheten av å inngå allianser med andre instanser; autismeteam, habiliteringstjenesten samt ulike brukerorganisasjoner. Det synes å være en sammenheng mellom det som kan betegnes som et *ildsjelengasjement* og et mer omfattende rekrutteringsarbeid i enkelte av regionene. Vi fokuserer i dette kapitlet på rekruttering av kursdeltakere, og ikke på rekruttering av kursledere¹¹.

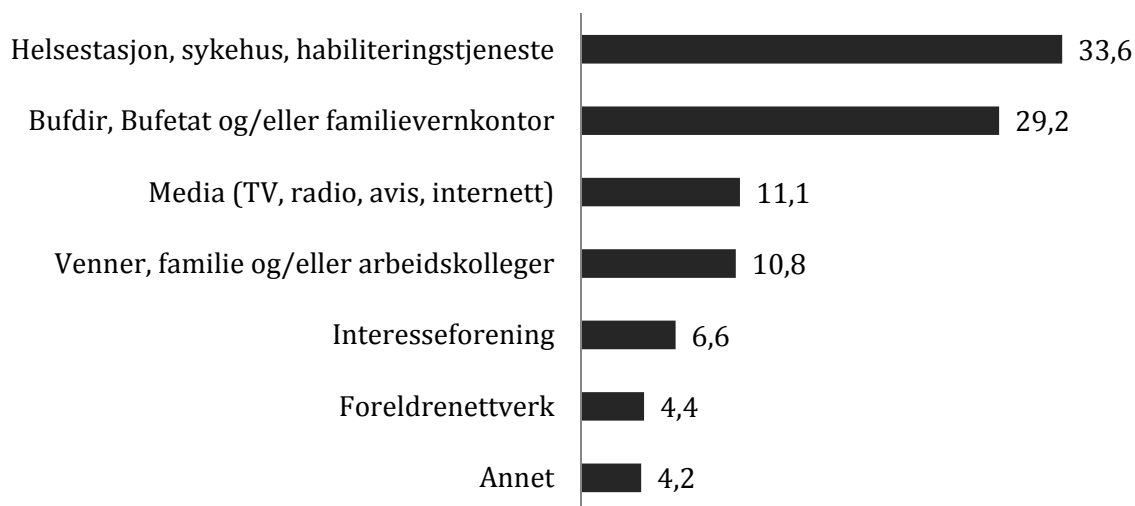
4.1.1 Deltakernes kjennskap til kurstilbudet

Et viktig spørsmål i forbindelse med rekrutteringsarbeidet er hvordan deltakerne fikk vite om *Hva med oss*-kursene. I breddeundersøkelsen svarer 34 prosent av utvalget at de først hørte om kurset gjennom helsestasjon, sykehus eller habiliteringstjeneste, mens 29 prosent fikk kjennskap til tilbudet via Bufdir, Bufetat eller familievernkontoret. 11 prosent hørte først om tilbudet fra familie, venner eller arbeidskolleger, mens 11 prosent fikk kjennskap via media (TV, radio, avis eller internett). 11 prosent fikk først

¹¹ Kursansvarlige vi har intervjuet har holdt fram verdien av å rekruttere dyktige kursledere til *Hva med oss?*, og mener dette er sentralt når en skal vurdere innholdet, oppbygning og gjennomføring av kurset.

kjennskap til tilbudet gjennom interesseforeninger eller foreldrenettverk. Under kategorien «annet» har respondentene oppgitt blant annet ulike enheter i kommunen (koordinator, sosialtjeneste, fastlege, PPT/skole og NAV) samt kompetansesentre. Figur 2 nedenfor viser fordelingen på de ulike instansene:

Figur 2. Kursdeltakeres kilde til kjennskap til kurstilbud (basert på individnivå). Prosent (N=452).

I intervjuene med deltakere var det mange ulike svar på spørsmålet om hvordan de hadde fått vite om *Hva med oss-* kursene. De som hadde vært i kontakt med familiekontorene, hadde i hovedsak fått informasjon om og kjennskap til kurset der. Andre hadde fått vite om kurset gjennom bekjente i en interesseforening, fra sosionomer ved sykehuset, gjennom Barne- og familietjenesten eller via brosjyrer på helsestasjonen, mens andre forteller om brosjyrer som var sendt med fra avlastningsenheten. Enkelte hadde også selv ringt til familievernkontoret for å få informasjon om hvorvidt det fantes et gruppetilbud for par. Som vist i tabell 6 ser første kjennskap til kurstilbudet ut til å variere både internt i regionene og mellom regionene.

Tabell 6. Kjennskap til kurs ut fra region. Prosent og N.

	Nord	Midt	Vest	Sør	Øst
Venner, familie og/eller arbeidskolleger	8,7	7,7	12,0	5,7	13,0
Bufdir, Bufetat og/eller familievernkontor	26,1	30,8	32,5	11,4	31,0
Helsestasjon, sykehus, habiliteringstjeneste	30,4	35,4	27,7	57,1	32,4
Media (TV, radio, avis, internett)	23,9	10,8	18,1	14,3	5,1
Interesseforening	6,5	3,1	4,8	2,9	9,3
Foreldrenettverk	0,0	1,5	2,4	5,7	6,0
Annet	4,3	10,8	2,4	2,9	3,2
Totalt	99,9	100,1	99,9	100,0	100,0
N	46	65	83	35	216

* Forskjeller signifikante på 0,05-nivå.

Som vist i tabellen, ser det ut til at færre har fått kjennskap til kurset via Bufdir, Bufetat og/eller familievernkontor i region Sør sammenlignet med de øvrige regionene. Mens 11 prosent fra region Sør opplyser å ha fått kjennskap til kurset via Bufdir, Bufetat og/eller familievernkontor, gjelder tilsvarende mellom 26 og 33 prosent i de øvrige regionene. Samtidig er det verdt å merke seg at helsestasjon, sykehus og habiliteringstjeneste er en viktigere kilde til informasjon i region Sør enn i de øvrige regionene. Videre ser media ut til å være en noe viktigere informasjonskilde i region Nord sammenlignet med de andre regionene.

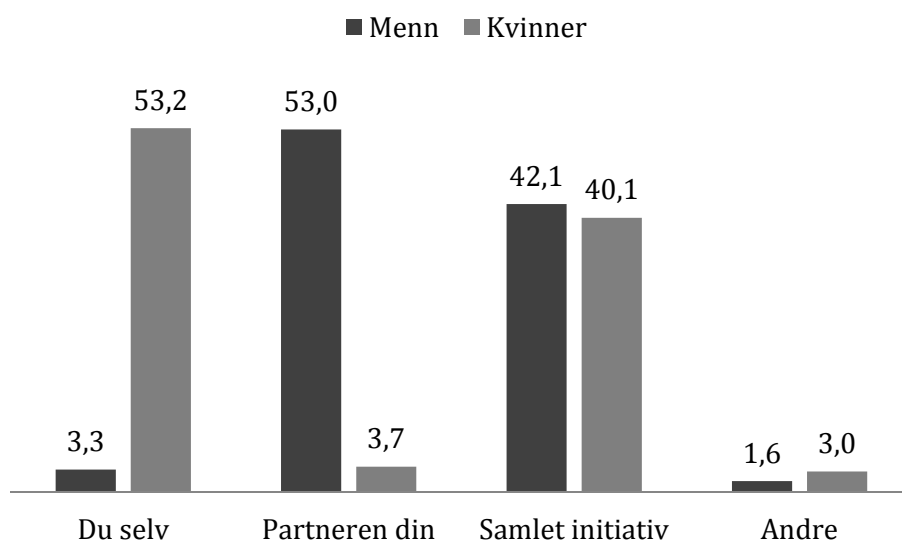
Foreldre som melder seg på *Hva med oss?*-kurs, har gjerne hatt behov for et kurs lenge før de får kjennskap til akkurat dette tilbudet. Noen av foreldrene som vi har intervjuet, forteller at de har slitt med utfordringer i parforholdet helt siden de fikk et barn med funksjonsnedsettelse. I flere tilfeller hadde den ene parten prøvd å ta opp problemenes, mens den andre hadde syntes det var vagt og vanskelig å ta stilling til utfordringene eller «å gjøre noe med det». I ett tilfelle fortalte far at mor en dag hadde kommet over brosjyren på jobb. Dette gjorde det enklere for far å bli med på å ta et aktivt valg «fordi den [brosjyren] var så konkret». Far forklarer:

Hvis ikke hun [kona] hadde jobbet, så hadde vi ikke sett brosjyren, så det er jo en ting å melde tilbake, at rekrutteringen virker sporadisk og en må jo kjenne kurstilbudet for å melde seg på. ... Jeg ble positiv til informasjonen, så sann sett kan du si at hvis vi hadde visst om den før, så kanskje vi hadde meldt oss på før. For oss var dette midt i blinken.

Som beskrivelsen over illustrerer, er det ofte kvinnene i forholdet som tar initiativ til å delta på kursene¹². Dette ble bekreftet i breddeundersøkelsen. Figur 3 viser fordelingen etter kjønn.

¹² Breddeundersøkelsen viser at alt i alt er det 33 prosent av utvalget som oppgir at de selv tok initiativ til deltakelse på kurset, mens 24 prosent svarer at partneren tok initiativ. 41 prosent oppgir at deltakelsen var basert på et samlet initiativ.

Figur 3. Initiativ til deltakelse etter kjønn. Prosent (N menn=183, N kvinner=269).

**Forskjeller signifikante på 0,05-nivå.*

Det er hovedsakelig kvinnene som har hatt førstekjennskap til kurset og som har tatt initiativet til deltakelse. 53 prosent av kvinnene svarer at de selv tok initiativ, mens tilsvarende gjelder for kun tre prosent av mennene i materialet. Tilsvarende svarer kun fire prosent av kvinnene at det var partneren som tok initiativ til å delta, mens 53 prosent av mennene svarer det samme. De signifikante variasjonene mellom kjønn når det gjelder det å ta initiativ til kurset, er verdt å merke seg med tanke på hvordan man skal jobbe med videre rekruttering og informasjonsarbeid.

4.2 Motivasjon og forventninger

Et sentralt spørsmål i evalueringen er hva som motiverer par til å delta på kurstilbudet. I breddeundersøkelsen oppgis følgende faktorer som viktige eller svært viktige av over 80 prosent av vårt utvalg: Ønske om å styrke parforholdet, oppnå verktøy for å styrke samarbeidet, treffe og dele erfaringer og opplevelser med andre i samme situasjon, ønske om å lære teknikker til hjelp i hverdagen og et ønske om å komme bort en helg uten barn (se figur 4). Et ønske om kunnskap tilknyttet samspill i familier, verktøy for å håndtere konflikter og særlig kunnskap om forskning og rettigheter vurderes som viktig/svært viktig av færre deltakere. Vi finner for øvrig ingen kjønnsforskjeller i årsaker til påmelding.

Figur 4. Motivasjonsfaktorer som i stor til svært stor grad var viktige for kursdeltakelse (basert på individnivå). Prosent (N=448-452).

Som vist i figur 4, bunner deltakelse på *Hva med oss*-kurs i både et ønske om å styrke parforholdet, et behov for konkrete verktøy for hverdagen, erfaringsutveksling med andre og et pusterom i hverdagen. Dette var også tema som ble understreket i det kvalitative materialet, og som illustreres i sitatet under fra en av de kvinnelige deltakerne:

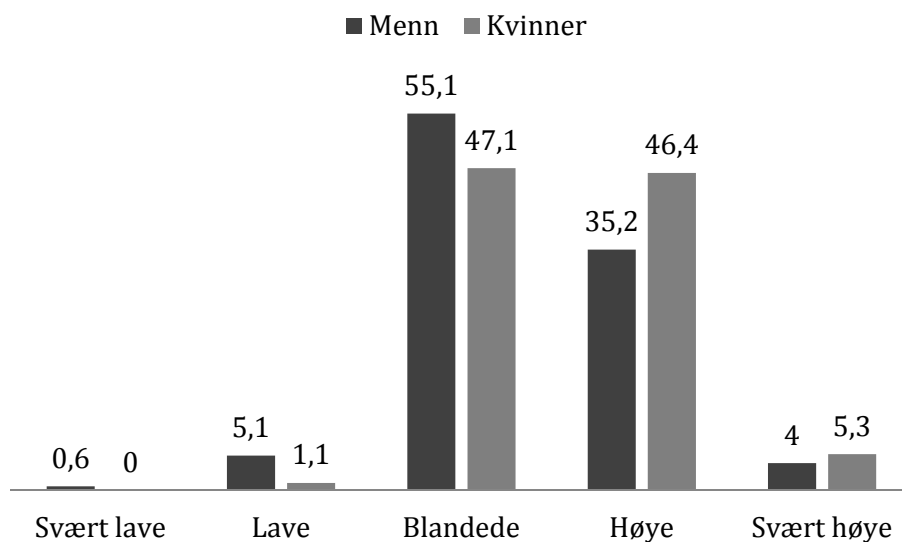
Bare det med å være uten unger, er etterlengtet for oss. Og det å i tillegg få et kurs som tematiserer samlivet mellom oss to var veldig annerledes enn det noen gang har vært å reise alene på hytta for eksempel. (...) Men også i forhold til andre gode kurs vi har vært på. (...) For altså dette med kommunikasjonen altså...

Å melde seg på et samlivskurs er i seg selv et valg som vitner om et ønske eller et behov for noe, enten det er behov for tid sammen, endring eller å bygge nettverk. De prosessene som parene er gjennom før de møter opp på kurset, vil nok variere like mye som det er antall deltakere. Tilsvarende vil de bevisste eller ubevisste prosessene som den enkelte er i på kurstidspunktet, virke inn på den samlede opplevelsen av tilbudet.

Resultatene fra breddeundersøkelsen ble i stor grad bekreftet i de kvalitative intervjuene med kursdeltakerne når det gjelder spørsmål om motivasjon. De fleste snakket om å få *bare tid til oss to uten barna* og at de ønsket å *styrke parforholdet*. Flere av deltakerne understreket også viktigheten av å *få konkrete verktøy for å kommunisere bedre, få input som styrker oss to i hverdagen* eller rett og slett *bekreftelse på at vi får til noe*. Noen av foreldrene hadde også helt konkrete behov som for eksempel å *få sove litt*. Det er imidlertid viktig å merke seg at i tillegg til ønsket om å styrke parforholdet og tilegne seg verktøy for bedre samarbeid, var ønsket om å treffe andre voksne i samme situasjon en faktor som hele 86 prosent av deltakerne oppga som viktig. Det sosiale aspektet ved *Hva med oss*-kursene er altså en viktig motivator for at foreldre velger å dra på kurs. Dette ble også understreket i flere av de kvalitative intervjuene: *Vi hadde hørt at kurset var flott av noen venner av oss, og forventet å få ei fin helg sammen med andre voksne*.

Halvparten hadde blandede forventninger til kurset, mens 42 prosent hadde høye forventninger og fem prosent hadde svært høye forventninger. Kun tre prosent hadde lave eller svært lave forventninger (jfr tabell 18 i vedlegg 3). Som vist i figur 5 under, var det gjennomgående at kvinner hadde noe høyere forventninger til *Hva med oss*-kursene enn det menn hadde.

Figur 5. Generelle forventninger til kurset etter kjønn. Prosent (N menn=176, N kvinner=263).

**Forskjeller signifikante på 0,05-nivå.*

Hva deltakerne ønsket å få ut av kurset er ulikt formulert i intervjumaterialet. Enkelte ga uttrykk for at de ikke helt visste hva de kunne vente seg eller at de ikke hadde hatt noen klare forventninger. Noen få hadde imidlertid forventninger de opplevde ikke ble innfridd, for eksempel var det noen få som ønsket å få informasjon om rettigheter. Dette

påvirket deres opplevelse av kursets verdi. Opplevelsen ble i et av de tilfellene beskrevet slik:

... og så var det ingenting om rettigheter og veiledning i forhold til systemet. Det var om parforholdet, og om kommunikasjon oss i mellom. Det var noe helt annet enn det vi forventet.

Dette misforholdet mellom forventning og opplevelse av kursets nytteverdi kan dels skyldes at deltakerne ikke har lest informasjonen om kurset eller at informasjonen om fokusområder ikke har nådd fram til dem av andre grunner. Vi velger å ta med dette som et eksempel på hvor viktig forventninger og behov er for opplevelsen av helheten av kurset.

4.2.1 Oppsummerende punkter

- Deltakerundersøkelsen viser at Helsestasjon/sykehus/habiliteringstjeneste samt Bufdir/Bufetat/familievernkontoret er de kategoriene som flest har krysset av for som kilde til hvor de først fikk kjennskap til kurset.
- Resultatene tyder på at rekrutteringsarbeidet vurderes og praktiseres ulikt, og det varierer hva regionene vurderer som gode rekrutteringskanaler.
- Kvinner har oftere tatt initiativet til deltakelse på *Hva med oss?*-kurs.
- Motivasjon for deltakelse ser ut til å bunne i både et ønske om å styrke parforholdet, et behov for konkrete verktøy for hverdagen, erfaringsutveksling med andre og et «pusterom» i hverdagen.
- Intervjuene med brukere viser at det for enkelte deltakere kan være et misforhold mellom forventning og opplevelse av kursets nytteverdi.
- Stort sett fulltegnede kurs vitner om at foreldre har behov for *Hva med oss*-kurs.

5 Betraktninger omkring kursets organisering

I det følgende vil vi først beskrive rammene for kurset før vi viser hvordan både deltakere og kursledere har vurdert og reflektert omkring organisering. Organiseringen og rammene for kurset vil kunne ha betydning for deltakernes opplevelse, og variasjoner i organiseringen er derfor et viktig grunnlag for de videre analysene i rapporten. Vi har i denne evalueringen hatt fokus på kurset *Hva med oss?* Enkelte av deltakerne vi har intervjuet har imidlertid også deltatt på oppfølgingskurs. Selv om vi i intervjuene har vært tydelige på hva vi evaluerer, kan vi ikke utelukke at informantene også har tatt inn refleksjoner fra andre kurs.

5.1.1 Beskrivelse av rammene for kurset

Hva med oss?-kursene holdes på hoteller med god standard, og ifølge kursansvarlige og kursledere er dette et viktig element. Kursansvarlige og kursledere beskriver hotellet som en viktig ramme og flere synes det er fint at parene får litt «luksus i hverdagen». Hvilket hotell som velges er også viktig med tanke på organiseringen av innholdet i kurset. Hotellet må ha et rom som egner seg som kursrom, i tillegg til at det må være mulighet for gruppearbeid og tid for parene alene. Videre er kursansvarlige og kursledere opptatt av at det skal være en god atmosfære under hele kurset, og de bruker musikk, dikt og visuelle virkemidler for å skape den gode stemningen. En av de kursansvarlige forklarte det slik:

Det er også fokus på at settingen skal være god; kursrammen er viktig for at det skal bli et vellykket kurs. Deltakerne får gode helger på et godt hotell. Det ligger noen føringer på at dette er en gruppe som trenger noe ekstra.

Underveis i kurset er det lagt opp til mange pauser, og en del lange pauser. Grunnen til dette er både at parene skal få tid sammen, og at de skal få tid til å reflektere over innholdet i kurset. Kurslederne er svært opptatt av at dette skal være et kurs som gir *rom for refleksjoner og de gode samtalene*. Noen av kurslederne snakker om at det er viktig at man tar seg tid til at deltakerne får bearbeide temaene og komme med sine meninger, og at programmet ikke kan være for stramt. En av kurslederne sa: *Når programmer strammes inn, eller hvis programmet blir for stramt, så tenker jeg hva ville jeg ha kjent på som deltaker- at jeg kanskje ikke slipper ordentlig til.*

Hva med oss?-kursene arrangeres som regel en helg, fra fredag til søndag. Ifølge kurslederne er bakgrunn for dette at kurset, i tillegg til å være et kurs med faglig innhold og refleksjon, er tenkt å være et pusterom i hverdagen for parene som deltar. Dessuten ser de at det å ha kurset en hel helg, gjør at en oppnår en helt annen prosess enn det som ville vært mulig på kortere tid. Flere av kurslederne har prøvd ut kortere versjoner av kurset, noe de beskriver å ha dårlige erfaringer med. Når parene kommer på fredag får

de tid til å stresse ned, og kurslederne merker at parene er mer «på» lørdag morgen og at de er mer mottakelige for kursets innhold. En av kurslederne uttalte:

Fredagen er kjempeviktig for å senke skuldrene og for at parene skal få mest mulig ut av kurset. Når de kommer på fredag er de både slitne, spente og undrende. Det skjer noe som gjør at de er et helt annet sted på lørdag. Når vi startet kurset på lørdag, så var de ikke «der» før på middagen lørdag kveld. Når de kommer på fredag får de mer effektiv bruk av lørdagen og mer faglig utbytte. [...] Lørdagen er den viktigste jobbedagen, på søndagen begynner tankene å vandre hjemover.

Helgekursene starter fredag kveld med presentasjon av både kursledere og kursdeltakere. Det brukes som regel god tid på presentasjonsrunden, og ofte sier parene noe om barnet/barna sine. På fredag legges det også noen rammer for kurset, og det snakkes om taushetsplikten og at det skal avklares med partner hvor mye som skal deles i plenum. Kurslederne spør også om deltakernes forventninger til kurset, og ofte skrives disse ned og henges opp i rommet. Ofte arrangeres det felles middag fredag kveld, men det er frivillig for parene å delta på dette. På lørdag starter gjennomgangen av de ulike temaene i programmet. Temaene som kurset konsentreres om er 1) *Kommunikasjon som nøkkel eller lås*, 2) *De sammensatte følelsene*, 3) *Menn og kvinner - to verdener*, 4) *Når vi trækker på hverandre*, 5) *Å skape livsrom for alle i familien* og 6) *Vennskap, nærhet og intimitet*¹³. Hvordan de ulike bolkene er lagt opp varierer fra kurs til kurs. Lørdag kveld er avsatt til felles middag for deltakerne, noe det er ønskelig at alle skal delta på. Søndag jobbes det videre med temaene i kursheftet. På slutten av denne dagen fyller kursdeltakerne ut evalueringsskjema som samles inn av kurslederne.

5.1.2 Deltakernes opplevelser av kursets struktur

Vi har hatt god tilgang til evalueringsskjemaer som deltakerne har fylt ut før hjemreise siste kursdag. Tilbakemeldingene på disse skjemaene er i all hovedsak preget av gode erfaringer, og helhetsinntrykkene er med noen svært få unntak positive. Etter en tid vil vurderinger av kurset kunne endres og tilpasses – når en er tilbake i hverdagen og skal benytte opparbeidede verktøy på hjemmebane. Det har derfor vært interessant for oss å innhente deltakernes vurderinger lenge etter at de sist benyttet seg av kurstilbudet for å undersøke om de fastholder sine umiddelbart positive vurderinger.

Deltakerne ble i breddeundersøkelsen bedt om å vurdere ulike sider ved organiseringen av kurset. Svarene antyder at vårt utvalg generelt er godt fornøyd med organiseringen og vektleggingen av ulike typer innhold (se tabell 7).

¹³ Se kurshefte for *Hva med oss?*.

Tabell 7. Vurderinger av kursets organisering (basert på individnivå). Prosent og totalantall (N).

	For lite	Passe	For mye	N
Kursets lengde (antall dager)	6,2	93,8	0,0	453
Kursdagens lengde (antall timer)	1,3	90,7	7,9	453
Størrelsen på kursavgiften	0,4	97,8	1,8	451
Antall kursdeltakere	1,6	94,2	4,2	451
Mengden av foredrag fra kursledere	4,5	92,7	2,9	449
Mengden av gruppearbeid	6,9	83,0	10,0	448
Mengden av pararbeid	15,8	80,0	4,2	449
Mengden av fellesdiskusjoner	17,6	78,6	3,8	448
Pauser til uformelle samtaler	23,3	75,1	1,6	450

Som vist i tabell 7 slutter kursdeltakerne i stor grad opp om dagens organisering av kursene. 94 prosent mener at kurset hadde et passe antall dager, mens 91 prosent svarer at kursdagens lengde var grei. Videre mener 98 prosent at kursavgiften var bra, og 94 prosent oppgir at det var et passe antall kursdeltakere. Også i de kvalitative intervjuene kom det fram at prisen på kurset ble opplevd som lav, og at økonomi dermed ikke var til hinder for at de kunne delta på kurs. Når det gjelder fordelingen mellom foredrag, gruppe- og pararbeid mener 93 prosent av vårt utvalg at mengden foredrag fra kursledere var bra, mens henholdsvis 83 og 80 prosent mente det var en passe mengde gruppearbeid og pararbeid. Her ser vi at 10 prosent mener det var for mye gruppearbeid, mens 16 prosent mener det var for lite pararbeid. 79 prosent oppgir at det var en passe mengde fellesdiskusjoner, mens 18 prosent gjerne skulle hatt mer av dette. Til sist mener 75 prosent at det var nok pauser til uformelle samtaler, mens 23 prosent svarer at det var for lite av dette. Samlet kan det se ut til at en del av vårt utvalg ønsker seg noe mer pararbeid, fellesdiskusjoner og pauser til samtaler. Vi finner ingen kjønnsforskjeller i vurderinger av kursets organisering. Det er heller ingen forskjeller basert på region eller år for deltakelse.

Ønske om mer tid til pararbeid, fellesdiskusjoner og uformell prat var også tema som ble understreket i det kvalitative materialet. Et par sa det slik: *Agendaen var fin, men for oss var det minglingen, pauseprat, kveldsprat og småprat som var viktig. Vi lærer noe nytt, at andre er i lignende situasjoner, at vi har noen å prate med.....*

I breddeundersøkelsens åpne svarfelt etterlyser flere mer tid til uformelle samtaler mellom kursdeltakerne, tid til erfaringsutveksling og «prat». Svært mange etterlyser individuelle parsamtaler med kursledere for å diskutere temaer i paret som kan være vanskelige å ta opp i plenum. Nært koblet til dette er ønsket om mer ledig tid til å være sammen som par og til hyggelige paropplevelser i løpet av oppholdet, blant annet gjennom å legge til rette for at par kan velge om de vil være sammen med gruppen eller for seg selv. En av respondentene kommenterte følgende i spørreskjemaet;

Da kan paret regulere hvor mye av den «uformelle» tiden de vil bruke på samtaler med de andre, og hvor mye de vil bruke på å pleie parforholdet (innbefattet å anvende det de har lært i forgående økt).

Flere mente også at kurset ville tjene på å tilrettelegge for en hyggelig paropplevelse som for eksempel tur, spa-time, treningsøkt, svømmetime, massasje eller lignende. Kort sagt ønsker deltakerne å få opplevelser de aldri får gjennomført i hverdagen.

Videre spurte vi respondentene i breddeundersøkelsen om ulike opplevelser av kurset. Et stort flertall, 70 prosent, mener at kurset i svært liten til liten grad opplevdes som hektisk, mens 58 prosent mente at kurset i stor til svært stor grad var avslappende. 85 prosent oppgir at kurset i stor til svært stor grad var lærerikt, og 69 prosent mener at kurset i stor til svært stor grad ga tid til refleksjon og uformelle samtaler. 68 prosent svarer at kurset i stor til svært stor grad ga tid til hverandre som par (se tabell 20 i vedlegg3). Heller ikke her ser vi noen forskjeller ut fra kjønn, region eller år for deltakelse.

62 prosent av respondentene var i stor til svært stor grad fornøyd med eget aktivitetsnivå i løpet av kurset. Her ser vi antydninger i datamaterialet til at menn i mindre grad er fornøyd med eget aktivitetsnivå enn kvinner. 66 prosent er i stor til svært stor grad fornøyd med kursdeltakernes aktivitetsnivå, mens 86 prosent mener det samme om kursledernes aktivitetsnivå.

5.1.3 Deltakernes vurdering av ulike påstander om kurset

Vi ba videre respondentene i breddeundersøkelsen vurdere ulike påstander om kurset (se tabell 25 i vedlegg 3). Over 90 prosent er enige eller svært enige i at kurset er en arena hvor paret er i fokus, og at de opplevde forståelse fra de kursansvarlige. Videre mener 92 prosent at det er positivt at kursdeltakere ikke skal ta med barna på kurset. 46 prosent sier seg enige i at de foretrekker å være på kurs med foreldre som har barn med lik funksjonsnedsettelse som sitt/sine barn. Et mindretall, 26 prosent, oppgir at det var vanskelig å finne noen som kunne passe barnet/barna mens de deltok på kurs. I deltakerintervjuene var det også enighet i at barn ikke skal delta på kurset. En mor fortalte at det hadde vært med et barn på kurset hun deltok på, og at hun hadde opplevd dette som forstyrrende, selv om barnet var rolig. I evalueringer fra kursen leste vi også at deltakere syntes at barn ville virke forstyrrende og bryte med deres forventninger om parkurs uten barn. En slik situasjon kan unngås ved eksplisitt å skrive at barn ikke skal tas med på kurs.

I breddeundersøkelsens åpne kommentarfelt var det flere som ytret ønske om at deltakerne i gruppen burde ha mer «lik» bakgrunn og være i samme livsfase, blant annet når det gjelder barnas diagnose og barnas alder. Ulike diagnoser vil gi ulike utfordringer i hverdagen, og hjelpebehovene og merbelastningen for foreldrene kan ofte være ulike. På samme måte mente enkelte at det er store forskjeller i utfordringer og

behovet ut fra om barnet er under 10 år, tenåring eller over 18 år. Flere uttalte at et for stort sprik i gruppesammensetningen kan gjøre det vanskelig å finne felles holdpunkter. En av respondentene kommenterte i den forbindelse: *For oss med ADHD-barn følte vi at «vår» diagnose var en «bagatell» i forhold til de andre alvorlige diagnosene. Ved å samle ADHD-foreldre kunne man utveksle erfaringer.*

Det er relevant å spørre hvorvidt dette er et ønske på tvers av diagnoser, eller om det er innenfor enkelte grupper dette ønsket uttrykkes. Vi finner i våre kvantitative data ingen klare antydninger til at ønsket om mest mulig lik sammensetting er sterkere hos enkelte «grupper» ut fra barnets diagnose. Samtidig må vi understreke at meningene rundt gruppesammensetningen varierer blant våre informanter og respondenter. Der noen opplever det som en viktig styrke med mangfold i diagnoser og familieforhold, gir andre uttrykk for at de kunne tenke seg mer «homogene» deltakergrupper med hensyn til barnets funksjonsnedsettelse. Eksempler på ytterpunktene i meninger om «samme situasjon som oss» er sitater fra to fedre vi snakket med. En far som synes at variasjonene i barnas funksjonsnedsettelse var positivt sa det på denne måten:

To med like diagnoser kan være mye mer forskjellig enn to med ulike diagnoser! Når det gjelder hvordan man skal holde sammen så er utfordringene like – det gjør det samme med foreldrene – det å ha barn med spesielle behov – selv om de kan kreve en ulikt.

En annen far som ønske en mer enhetlig deltakersammensetning sa det slik:

Vi forventet å møte andre foreldre i liknende situasjon, men opplevde nok at utbyttet i størst grad handlet om å få pause fra hverdagen, og tid til hverandre. Vi opplever å ha så massiv problematikk, og sjølskading og alvorlig respirasjonssvikt, og følte ikke vi kom til orde, eller at det ble feil. Det var forbausende mange med ADHD, mulig ADHD og Tourettes der, og det er sikkert krevende, men altså, det sto ikke helt i forhold til våre behov.

I intervjuene ble gruppesammensetningen, med ulike erfaringer tilknyttet diagnoser og livsfase, trukket fram som overveiende positiv. Enkelte deltakere uttaler at det er nettopp det å slippe å fokusere på diagnosen som er så spesielt og positivt med deltakelsen på dette kurset. En far understreker i den sammenheng at diagnosene, eller fokuset på diagnosene, dekkes i andre kurssammenhenger, og at det er nærværet av andre fokusområder som gjør *Hva med oss*-kurset så fruktbart for samlivet. Disse til dels varierende synene på gruppesammensetning kan analyseres på ulike vis, og en kan reflektere rundt menneskers opplevelse av både egen og andres situasjon. Uttalelsene rundt deltakergruppen kan være et nyttig innspill til framtidige diskusjoner rundt hva intensjonen med *Hva med oss?* skal være og hvem tilbudet rettes mot.

Opplevelsene av kursets oppbygging, så som tidsrammer, pauser og felles måltider varierer. Noen uttrykker at akkurat det å møte andre rundt frokostbordet, i lunsjen og til middag styrker utbyttet av å delta på kurset. Andre kunne tenkt seg mer tid til bare seg selv og sin partner, og følte at det lå en forventning om at de skulle være sammen med de andre deltakerne. Det samme gjelder svarene vi fikk når vi spurte om betydningen av hotellet, standard, beliggenhet og omgivelser. Mens noen syntes beliggenheten og naturen rundt var svært viktig, var dette for andre av mer underordnet betydning. Dette viser tydelig at opplevelser varierer ut fra folks behov og ønsker.

Når det gjelder tidsaspektet på kurset kom en far med noen refleksjoner som sammenfatter mange av tilbakemeldingene vi fikk på spørsmålet om kursets varighet:

Prosessene trenger tid. Det å komme bort fra stridsmekanismer – og finne fokus, gradvis og så lenge at en kan gå i gang med en prosess. [...] For dette er en prosess som settes i gang og som ikke er en sånn enkel triks og fiks ferdig. Jeg personlig trenger denne tiden til å senke skuldre og la ting falle på plass, og for å gå i gang må jeg ha tiden. Nei, jeg synes lengden var perfekt, og likte godt at kona og jeg fikk muligheten til både å treffe de andre parene, og felles måltider, og det å gå på skitur og hun fikk svømme litt.[...]

Et viktig spørsmål er hvilke endringer i organisering som eventuelt kunne gjort det enklere å delta på kurset. Vi ba respondentene i breddeundersøkelsen vurdere endringer som har blitt lansert som potensielle; kortere kursdager, dagskurs i uke-dagene og mulighet til å ta med barn på kurset. Svarene i undersøkelsen antyder at de foreslåtte endringene i liten grad ville gjort det enklere å delta; kun mellom fire og sju prosent mener disse tiltakene ville hatt noe for seg. Svar i kommentarfeltene antyder at både muligheten til å sette av en hel helg til å utnytte kursdagene til fulle, og til å kunne prioritere parforholdet og ikke barna, ses som positive sider ved kurset. Vårt utvalg kommer med ulike forslag som kunne økt muligheten til deltakelse, blant annet hjelp til avlastning for barnet/barna. Dette framkommer også i de kvalitative intervjuene.

5.1.4 Kritiske bemerkninger

Reisetid og geografisk avstand til kursstedet varierer sterkt for deltakerne, og slike forhold kan påvirke helhetsopplevelsen av kursets innhold og oppbygging. Her blir stikkordene «mengde innhold» og «tid til hverandre» viktige. Det samme gjelder opplevelsen av hvorvidt kurset var «lett tilgjengelig» og «greit gjennomførbart» i parenes situasjon. En mor kom med følgende betraktninger:

Det hadde vært bedre om det var lagt opp på en annen måte. [...] Og så ble det alt for lite tid til å slappe av, og det tok flere opp, og da fikk vi høre at dette er Nord-Norge og reiseavstandene gjør at man får mindre tid enn andre steder. [...] Det var for liten tid til å puste. Man kommer fra en krevende hverdag og det tar litt tid å

omstille seg. Og etterpå skal man rett hjem. [...] Og flere hadde jo da kjempelang kjøring eller noe sånn. De hadde vunnet på å se gjennom programmet og kuttet ut noe.

Et annet viktig punkt rundt opplevelsen av kurset handler om *trygghet*. For at kurslederne skal bli kjent med deltakernes forventninger til kurset, inviterer de til plenumssamtale om den enkeltes forventninger fredag kveld. Det krever imidlertid trygghet og mot å åpne seg om personlige forventninger i en fremmed gruppe. En mor kom med en helt konkret tilbakemelding på dette da vi intervjuet henne om hvordan hun syntes oppbygning av kurset var:

Jeg tror det hadde blitt meddelt mer reelle forventninger dersom stemningen hadde vært litt løsere og vi hadde gjort noe litt mer ufarlig først. Det er mange måter å presentere seg på, og for oss... vi trenger litt mer tid, det med forventninger kom så brått og det med situasjonen og barna. Vi sa noe i samme gata som de som snakka før oss sa.

5.2 Kursets organisering fra et kurslederperspektiv

I likhet med foreldrepårene i studien vår framholder også kurslederne klare synspunkter på kursets oppbygning. Samtlige kursledere og kursansvarlige mener kursets varighet fra fredag til søndag er en av rammebetingelsene som gjør at kurset blir så bra og oppleves så positivt av deltakerne. To overnattinger bidrar til å muliggjøre en prosess gjennom helgen som ikke ville la seg gjøre på en kveld. Erfarne kursansvarlige og kursledere beskriver prosessene og dynamikken gjennom helgen som noe som vokser og utvikler seg i takt med søvn, mat og trygghet i gruppa og innad i paret:

Altså, det er litt sånn at fredag er en nokså lavmælt kveld, en slags sondering og plassering av seg selv i gruppen. Det er en tydelig utvikling av energien i gruppa gjennom helga, ikke bare gruppa, men energien i paret og i den enkelte.[...] Fredag kveld kommer de slitne, kanskje langveis fra med alt de har med seg fra hverdagen. Så skal de fokusere her og nå og oss. Men kanskje aller helst få sove litt. Lørdag er en ny dag, og de fleste har fått en natts søvn som er annerledes enn hjemme, og de kan begynne med inntoning til tema. Og så er det faktisk slik at det er på søndag det skjer, da bobler de over, og det er DA det begynner.

En av kurslederne forteller at han uten unntak, når søndagens program er over, opplever at kursdeltakerne blir sittende igjen, «*de vil liksom ikke dra*», og at han og makkeren forlater hotellet først. Vi gjorde også lignende observasjoner under vår deltakelse på to helgekurs. Vi opplevde en positiv stemning som tok seg opp gjennom kurset. Musikk, dikt eller bilder bidro også til å skape stemning. Det var gjennomgang av alvorlige, nære og også emosjonelt utfordrende temaer og tekster, og flere av kurslederne fortalte at de bruker mye tid på å velge ut musikk og bilder. En kursleder

fortalte at dette er en av de delene av kurset han i stor grad påvirker og utvikler selv. Hvilke tilbakemeldinger kurslederne får fra deltakerne ser i stor grad ut til å påvirke hvilke visuelle virkemidler som benyttes.

Kurslederne forteller om lang erfaring og mange avholdte kurs. Noen har satt seg grundig inn i deltakernes evalueringer av enkeltkursene, og brukt disse i sin egen utvikling som kursleder. Særlig to regioner ser ut til å ha et system hvor evalueringene blir brukt til konkret faglig utvikling. En kursleder forteller om nye utfordringer underveis i kursutviklingen, og synes dreiningen mot roller som «opplærer» og «innholdsformidler» i motsetning til mer deltakerstyrt programutvikling gjør noe med engasjementet blant deltakerne. Han bruker et eksempel for å synliggjøre dette:

For noe av det viktigste på fredag, trygghet, tillatelighet, åpne opp, ta med seg det som kommer inn og kommer opp, engasjere og ansvarliggjøre deltakerne inn i prosessen; dette har vært vanskeligere med det konseptet som har vært de siste årene, og det at vi styrer denne retningen mer, gjør noe med brukermedvirkningen, den minskes – og opplærerrollen øker.

Kurslederen sier at det er mange fordeler ved at programmet skal være det samme på alle kurs, men han er samtidig opptatt av at dette kan føre til en annen rolle for kurslederne, og at det kan påvirke tilbudet. Han uttrykker håp om at de nye strukturene og planene ikke tar bort deltakermedvirkningen i kurset. Samtidig understreker han at en i fokuset på det pardynamiske ikke må miste blikket på foreldrerollen:

Når jobber vi med paret og når jobber vi med foreldrene? Dette flyter over i hverandre, men blir vi for fokuserte på paret – vi må passe på så vi ikke mister foreldrene ved å overfokusere på paret.

At det er viktig å holde fokus to steder på en gang, slik denne kurslederen sier det, understrekes også av en deltaker: *Fokus på parforholdet samtidig som vi har utfordringer som foreldre. De to rollene er uløselig knyttet sammen, og hverdagen kan gi lite rom til parforholdet.*

5.2.1 Kursledernes kompetanse, engasjement og erfaringer

Kursansvarlige og kursledere vi har intervjuet kan generelt sies å ha *mye utdanning, stort engasjement og lang erfaring*, både fra arbeidslivet og fra arbeidet med *Hva med oss*-tilbudet. Blant dem vi har intervjuet har det vært både førskolelærere, sykepleiere, sosionomer, psykologer, barnevernspedagoger og vernepleiere. Alle har videreutdanning innenfor ulike felt, og de aller fleste har videreutdanning innen familieterapi. Noen har også erfaring fra kurs/prosessledelse, også før de begynte å jobbe med *Hva med oss?*. Få har formell kompetanse knyttet til personer med nedsatt funksjonsevne, men samtlige kursansvarlige og kursledere har bred

erfaringskompetanse i å møte familier med særlige behov. Ofte er denne kompetansen knyttet til arbeidserfaring eller erfaring med å ha noen i familien eller nettverket som har nedsatt funksjonsevne. Det formidles av mange at det å ha kompetanse eller erfaring fra både familieterapeutisk arbeid og arbeid med familier som har barn med nedsatt funksjonsevne er nyttig når man skal jobbe med dette kurstilbudet.

Felles for alle vi intervjuet er at de formidler engasjement for disse familiene og et ønske om og en tro på at det å styrke «parforholdet» kan styrke samlivet i familien. Mange av de kursansvarlige og kurslederne har drevet med *Hva med oss?* i mange år, og flere har vært med siden de første *Hva med oss*-kursene ble startet opp. Flere av kurslederne har holdt utallige kurs, og generelt sett har det nasjonalt vært en svært stabil kurslederstab over mange år, med enkelte unntak. Det er tydelig at engasjementet for disse familiene var en viktig drivkraft for å begynne å jobbe med kurstilbudet, og at det å holde kurs gir inspirasjon til å fortsette med dette i mange år. Flere av informantene formidler at det å ha et engasjement for kurset er en forutsetning for å holde kurs på en god måte. En av de kursansvarlige sa:

Altså, jeg holder først og fremst på med dette fordi jeg vet hva det betyr for folk, jeg har sett hva som skjer med folk og sett betydningen av å komme sammen slik. [...] Ellers hadde jeg aldri gjort det, fordi dette er noe en er nødt til å tro på for å holde på med det, for å bli troverdig.

Selv om mange av kurslederne og de kursansvarlige har vært aktive i *Hva med oss?* i mange år, er det svært viktig at kurslederne ivaretas på en god måte i organisasjonen. Det er eksempler i datamaterialet på forskjeller i lønn og/eller godtgjørelser, noe som ifølge en av de kursansvarlige skaper unødvendig uro og misnøye blant kursledere. Her snakket to av de kursansvarlige også om at det er viktig å ikke lage unødvendig mye byråkrati som vanskeliggjør det å være kursleder.

Hvor ofte kurslederne holder kurs varierer. Flere av kurslederne sa at de syntes det var greit å holde kurs litt jevnlig, da dette gjorde at de ikke «glemte» innholdet fra gang til gang. En av kurslederne, som holder kurs rundt fire ganger per år, sa at det var greit å ikke holde kurs *for* ofte, da dette kunne gjøre at man i større grad gjennomførte kurset «på autopilot».

Alle våre informanter framholder viktigheten av å være to kursledere på kursene. Det er et langt kurs og det foregår mange prosesser som gjør at det kan være nødvendig å være to, i tillegg til at det å holde et slikt kurs alene kan være slitsomt. Når man er to har man også mulighet til at den ene kan trekke seg litt tilbake når den andre snakker, og de får bedre tid til å observere gruppa og hva gruppa responderer på. En av de kursansvarlige sa:

Som kursleder er en med parene hele tiden. Da kan det være greit å være to og å kunne spille på hverandre. [...] Det er viktig å holde koken og trykket oppe. En blir ganske sliten av å måtte være til stede og være oppegående hele tiden, men man får også utrolig mye igjen for å være sammen med parene.

Flere av kurslederne vi har snakket med har en fast «makker» som de alltid holder kurs sammen med, men det er også en del av informantene som ikke har dette. Få kursledere sier at det er ulempe å ha samme makker. I den grad noen ser ulemper, er dette knyttet til at det å ha samme makker over lang tid kan føre til at man kan gå seg fast i én måte å gjøre ting på. Blant fordelene nevnes at de trenger kortere tid til forberedelse og at de er trygge på hverandre. En av kurslederne som har hatt samme makker i mange år sa:

Det å være trygge på hverandre som kursledere er veldig viktig. Kursdeltakerne merker det, og det får vi ofte tilbakemeldinger på. Det er alfa omega. Det er også viktig for å klare å tilpasse kurset til deltakerne. Trygghet er fundamentet i et slikt kurs.

Også kursdeltakerne mener det er fruktbart med to kursledere. Samspillet mellom dem, rollespillene de bruker og det at de ser ulike ting underveis ble framholdt som verdifullt. Noen av deltakerne kom med tilbakemeldinger på at de skulle ønske at det hadde vært kursledere av ulikt kjønn, og at de tror det ville ha utgjort en styrke i kurset. Fra deltakere som hadde deltatt på kurs med mannlig og kvinnelig kurslederpar, ble dette framholdt som en styrke. Vi har et inntrykk av at dette etterstrebtes så langt det er mulig i alle regionene. De fleste kursledere og kursansvarlige vi intervjuet var også opptatt av at det er en fordel at kurslederne er en av hvert kjønn. Noen mente at dette ikke hadde noen betydning, men jevnt over uttalte de fleste at man kunne treffe deltakerne bedre dersom man var en kvinne og en mann.

5.2.2 Betydning av kursledersamlinger

Samling for kursledere framholdes som et viktig forum for å holde inspirasjonen og engasjementet oppe. Samlingene arrangeres årlig, og er en møteplass for alle kursledere og kursansvarlige for *Hva med oss?* på nasjonalt nivå. Den generelle tendensen i datamaterialet er at både kursansvarlige og kursledere er svært fornøyde med disse samlingene, og de opplever at det er nyttig både med tanke på erfaringsutveksling og kompetanseheving. En av kurslederne sa:

Jeg har vært med på samtlige samlinger og disse er veldig bra. En trenger litt påfyll, for disse kursene er litt på siden av vanlig familieterapi. Direktoratet har hatt et sted på nettet hvor vi kan legge inn forslag og så videre, men jeg klarer ikke å benytte dette, så derfor er samlingene så viktige fordi de blir et forum for erfaringsutveksling og kompetanseheving. Det er så sjelden vi holder kurs så vi trenger disse møtepunktene.

Samlingene oppleves nyttig for både de som holder kurs ofte og for de som holder kurs sjelden, og både for de som har lang og kortere erfaring som kursledere. På den ene siden er altså hensikten erfaringsutveksling, inspirasjon og faglig påfyll, men samlingene har også en utviklende og «samlende» funksjon for å skape likhet i kursene. En av de kursansvarlige sa:

Samlingene for kursledere har vært veldig fine. Der er det erfaringsutveksling og faglig påfyll. Dette gir inspirasjon til videreutvikling av kursene, selv om lesten de er bygd over er den samme.

Ifølge flere av våre informanter er det et mål at kursene skal være gjenkjennbare uavhengig av region og kursledere. En av informantene sa at det spesielt hadde vært fokus på dette i det siste. Jevnt over ser det ut til å være enighet om at det er viktig at kurset er gjenkjennbart, og sitater som «*det er viktig at det er likt i Harstad som i Asker*» og at «*man skal vite at man er på Hva med oss-kurs og hva det er*» er beskrivende for informantenes perspektiver på dette. Flere var imidlertid opptatt av at det må være likhet, men at det også er viktig at det er rom for lokale og individuelle tilpasninger. En av kurslederne uttalte i den forbindelse:

Det er viktig med bra administrasjon og likhet over landet, men vi mistet muligheten til å lage bedre lokale tilpassede ordninger som kunne nådd et bredere lag av folket. Noe av kreativiteten forsvinner. [...] Muligheten til tilpasning underveis, vi kunne tilpasse mye mer før enn jeg føler vi kan gjøre nå.

Innholdet og temaene er fastlagt i arbeidsheftet for kurset, noe som gjør at det er de samme temaene som tas opp overalt. Likevel blir det ifølge våre informanter forskjell fra kurs til kurs avhengig av hvem som holder kurset. En av de kursansvarlige fortalte om et par som hadde vært på grunnkurset *Hva med oss?* tre ganger, og opplevd at det hadde vært veldig forskjellig fra gang til gang. Det som er gjennomgående er at grunntemaene er der, men at det likevel gjøres ulike tilpasninger og endringer fra gang til gang. Grunnen til dette er blant annet at de ulike temaene vektlegges ulikt, det er ulike tilnæringsmåter til de ulike temaene, det brukes ulike metoder og eksempler i de ulike bolkene, gruppen deltakere er forskjellig og det er individuelle forskjeller mellom kurslederne. En kursansvarlig uttalte:

Selv om kursene skal være like er det rom for tilpasninger innenfor temaene. Det er utarbeidet en PowerPoint-presentasjon som inneholder de ulike temaene, i tillegg til at man tar utgangspunkt i kursheftene. Dette gjør at grunnlaget er ganske likt, ved at man går gjennom de samme temaene. [...] Det er nok ulikt fra kursleder til kursleder, men grunntemaene er de samme. De ulike bolkene kjøres sikkert ulikt fra kursleder til kursleder og fra plass til plass.

Et viktig spørsmål i denne sammenhengen blir hvor likt det *trenger* å være. Det er viktig at kurset er gjenkjennbart, men det er også viktig at de som skal holde kurset er komfortable med det innholdet de skal formidle, noe flere av kurslederne var opptatt av. En av kurslederne sa i den forbindelse:

Opplegget er det samme for alle kurs i alle regioner, men det er rom for tilpasninger. Det vil si at opplegget ikke er helt strikt. Det er rom for valg. Det er viktig at en er komfortabel med det en gir, en må kjenne at det en formidler er ens eget. [...] Kursene er på mange måter like, men også ulike. Det er en pakke vi ønsker å formidle, men likevel er det gruppa som skaper det som skjer.

Det å ha mulighet for å gjøre endringer og tilpasse innholdet til gruppa er nødvendig for at det skal bli *et levende kurs*. En av kurslederne illustrerte dette godt gjennom følgende uttalelse:

Vi planlegger mye underveis i kurset. Vi bruker pausene til å justere kursen, dette er nyttig. Programmet justeres i forhold til gruppa. Vi tar bolk for bolk og justerer underveis. Vi vurderer hele tiden forhold som: er gruppa aktiv? Skal vi ha mer i plenum? Hvordan fungerer det vi gjør?

Samlet er det derfor viktig at kurset har noen rammer, men denne typen kurs kan ikke være styrt av en statisk kurspakke som ikke gir rom for variasjoner, nettopp fordi dette er et opplegg som må være styrt av både gruppen som deltar og kurslederne.

5.2.3 Utfordringer

Hva med oss? er en egen post på statsbudsjettet, men hvor mange kurs som avholdes fra år til år avhenger av både region, økonomiske midler og påmelding. Ifølge flere kursansvarlige og kursledere er det alltid usikkerhet knyttet til hvor mye midler man får hvert år. Det er delte meninger om sjansen for at kurset plutselig skal kuttes ut, men de fleste mener at dette er lite sannsynlig. Likevel er det en uforutsigbarhet knyttet til hvor mange kurs regionene vil ha mulighet til å holde fra år til år. Dette gjør at det blir vanskelig å planlegge kurset i et lengre perspektiv. Mens enkelte kursansvarlige mente at denne usikkerheten har vekket et stort engasjement hos mange fordi de som driver med dette synes det er så viktig, mener andre at lite langsiktig planlegging kan skape usikkerhet og redusere engasjementet blant de involverte. Enkelte mener at uforutsigbarheten tilknyttet kursets «levetid» har hatt direkte negativ innvirkning på rekrutteringsarbeidet. En av deltakerne vi intervjuet hadde også opplevd at kurs som de var påmeldt hadde blitt avlyst på grunn av økonomi. Dersom det skal satses videre på dette kurset er det derfor viktig å vurdere flerårige bevilgninger eller en mer helhetlig og langsiktig planlegging slik at man opprettholder fokuset og slipper unødvendig usikkerhet.

Planlegging av alt det praktiske i tilknytning til kursene gjøres i hovedsak av den kursansvarlige i hver region. Det er de kursansvarlige som legger planer for antall kurs per år, hvem som skal holde kursene, påmelding og planlegging av det praktiske som overnatting, mat og så videre. Det varierer fra region til region hvor stor stillingsandel dette utgjør. I noen regioner utgjør dette en stilling på 50 prosent for én person, mens det i andre regioner er flere som jobber med *Hva med oss?*-kursene.

Vi ser ikke et klart mønster i hvorvidt dette har innvirkning på hvordan kursene organiseres eller hvor mange som rekrutteres, men det kommer tydelig fram blant de kursansvarlige at det å være flere på kontoret som jobber med kurset oppleves positivt og nyttig. En av de kursansvarlige uttalte i den forbindelse at «*det er godt å ha noen å dele erfaringer med og diskutere med*». Det ble også sagt at det blir mindre sårbart ved eventuell sykdom når man er flere. En av de kursansvarlige mente også flere involverte bidro til at det ble ytterligere fokus på kurset i det daglige.

5.3 Oppsummerende punkter

- Kursets varighet fra fredag til søndag er en av rammebetingelsene som gjør at kurset blir så bra og oppleves så positivt av deltakerne. To overnattinger bidrar til å muliggjøre en prosess gjennom helgen som ikke ville la seg gjøre på en kveld.
- Deltakerne er stort sett svært fornøyde med kursets oppbygning, både når det kommer til antall dager, kursdagens lengde, kursavgiften, antall kursdeltakere, fordelingen mellom foredrag, gruppe- og pararbeid og fellesdiskusjoner, og pauser til uformelle samtaler. Samlet kan det se ut til at en del av vårt utvalg ønsker seg noe mer pararbeid, fellesdiskusjoner og pauser til samtaler.
- Kurset oppleves i all hovedsak som avslappende, lærerikt og at det gir tid til hverandre som par.
- Det blir framhevet at den lave prisen på kursdeltakelse muliggjør deltakelse for et vidt spekter av par.
- Flere deltakere mener kurset ville tjene på å gi deltakerne tid til en hyggelig paropplevelse, for eksempel tur, spa-time, treningsøkt, svømmetime, massasje eller lignende. Kort sagt å få opplevelser de aldri kan gjennomføre i hverdagen.
- Meningene rundt gruppesammensetningen varierer til dels kraftig blant deltakerne. Der noen opplever det som en viktig styrke med mangfold i diagnoser og familieforhold, gir andre uttrykk for at de kunne tenke seg mer «homogene» deltakere med henhold til barnets funksjonsnedsettelse. Både kursansvarlige, kursledere og deltakere framholder at det er viktig at det er to kursledere. De fleste opplever at det å ha samme «makker» på flere kurs er nyttig. Det framholdes av mange, både kursansvarlige, kursledere og deltakere, at det er en fordel at kurslederne er en av hvert kjønn.
- Uforutsigbarhet i økonomiske bevilgninger fra år til år kan gjøre det vanskeligere å planlegge kurset i et lengre perspektiv. Det er derfor viktig å vurdere flerårige

bevilgninger eller en mer helhetlig planlegging slik at man opprettholder fokuset og slipper uforutsigbarhet.

6 Vurderinger av kursenes innhold og tema

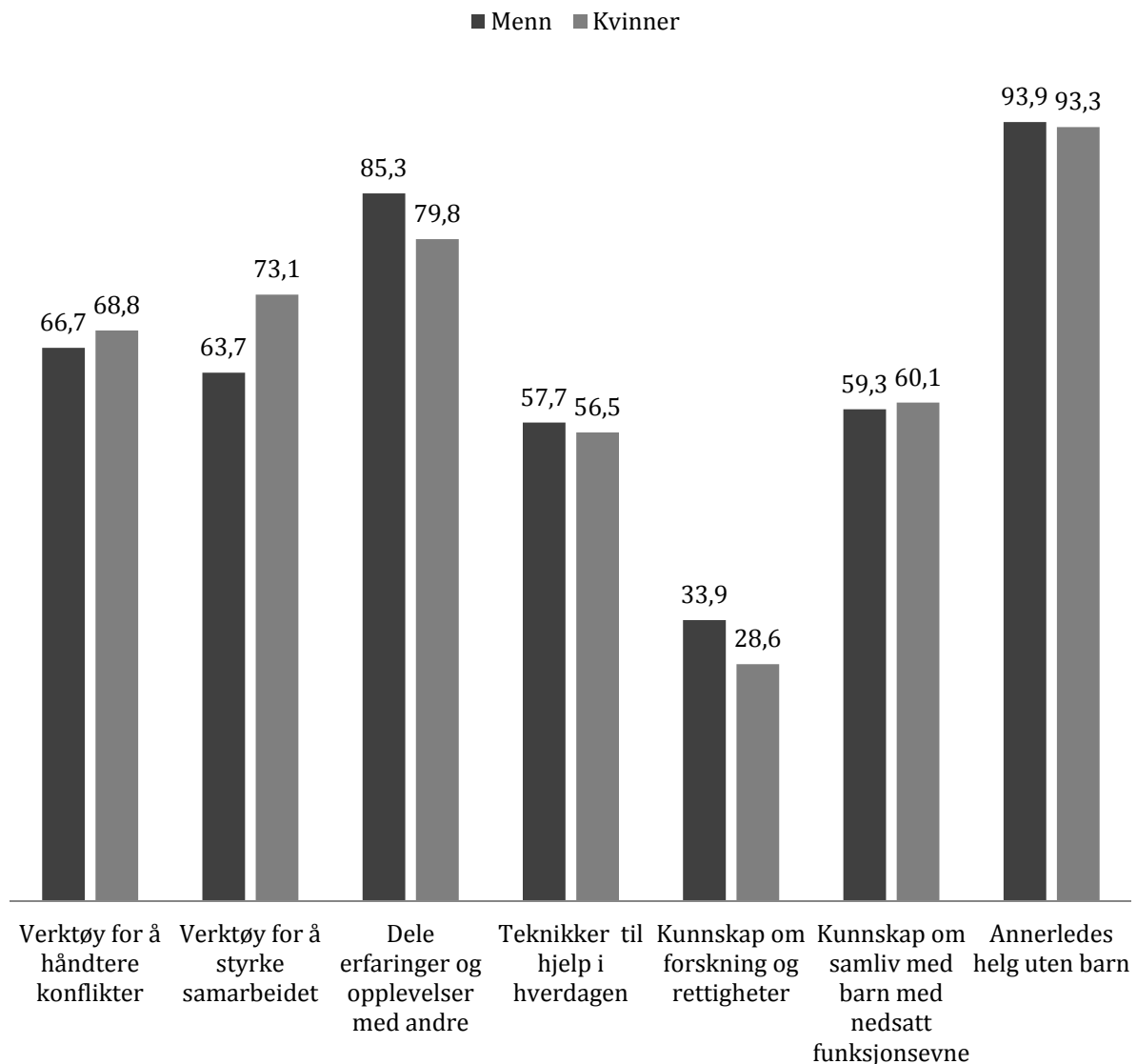
I det følgende ser vi nærmere på deltakernes og kursledernes vurderinger av tilbudets innhold. Med innhold sikter vi her spesielt til deltakernes generelle opplevelser av temaene som tas opp i kurset, men også i hvilken grad deres forventninger til kursets innhold ble møtt. Vi viser også til kontakten mellom deltakerne på kurset. For foreldrene ser disse elementene ut til å henge sammen og gi en helhetsopplevelse av kurset.

Flere av de som svarte på breddeundersøkelsen, har kommentert det innholdsmessige i åpne kommentarfelt, og i tillegg har de kvalitative intervjuene gitt svar på hvilke deler av innholdet som har hatt størst betydning for deltakerne. Det er interessant at flere deltakere svarer at de husker lite fra det innholdsmessige fra kurset når de får et åpent spørsmål om det. Det som dukker opp hos de fleste, er tale – lytteteknikken og det at de har sendt kort til sin samboer eller ektefelle. Dette representerer konkrete erfaringer som sannsynligvis er lettere å huske enn det som ble sagt i en forelesning eller i en gruppesamtale. Da vi stilte mer konkrete spørsmål om det innholdsmessige ved å konkretisere temaene for kurset, ble det imidlertid lettere for kursdeltakerne å huske tilbake og komme med mer utfyllende detaljer om kursets innhold og tema.

6.1 Foreldrenes utbytte av å delta på kurs

Vi har tidligere vært inne på at viktige motivasjonsfaktorer for deltakelse var et ønske om å styrke parforholdet, oppnå verktøy for å styrke samarbeidet, treffe og dele erfaringer og opplevelser med andre i samme situasjon, lære teknikker til hjelp i hverdagen og å komme bort en helg uten barn. Respondentene i breddeundersøkelsen ble spurt i hvilken grad de ulike forventningene ble møtt. 94 prosent av utvalget opplever at de fikk en annerledes helg uten barn, mens 82 prosent svarer at de fikk mulighet til å treffe og dele erfaringer med andre i samme situasjon. 68-69 prosent mener de fikk verktøy for å styrke samarbeidet og håndtere konflikter, og at parforholdet ble styrket. 57-60 prosent oppgir at de fikk mer kunnskap om samliv med barn med nedsatt funksjonsevne og lærte teknikker som har vært til hjelp i hverdagen. Et mindretall av utvalget, 31 prosent, mener at fikk mer kunnskap om forskning og rettigheter for foreldre med barn med nedsatt funksjonsevne. Det kan være verdt å merke seg at sistnevnte punkt ikke var en viktig motivasjonsfaktor for deltakelse.

Figur 6. Områder hvor deltakere hadde stor til svært stor grad av utbytte av deltakelse på kurset. Menn og kvinner. Prosent (N menn=181-183, N kvinner=267-269).

**Forskjeller signifikante på 0,05-nivå: Verktøy for å styrke samarbeidet.*

Ettersom det å lære teknikker for hverdagen ble sett som en viktig motivasjonsfaktor for deltakelse, bør en merke seg at ikke alle deltakerne opplevde at de fikk utbytte av dette temaet gjennom kurset. Majoriteten av deltakerne vektla det å ha en annerledes helg uten barn samt det å dele erfaringer og opplevelser med andre foreldre. Det er også verdt å merke seg at det er få kjønnsforskjeller i måten respondentene svarer på. Kategorien verktøy for å håndtere konflikt er den eneste hvor vi finner signifikante variasjoner mellom kvinner og menn (se figur 6). Her har 73 prosent av kvinnene og 64 prosent av mennene oppgitt at de fikk utbytte av dette i stor til svært stor grad. Det å dele opplevelser og erfaringer med andre, bli sett og forstått, møte forståelse og respekt er temaer som går igjen i majoriteten av intervjuene med foreldre som har deltatt på kurs. Dette er ytterligere understreket i avsnittet under.

6.1.1 Betydning av å bli sett og forstått

For enkelte av parene vi intervjuet, var kurset i seg selv en bekreftelse på at både de selv og deres innsats blir sett og vurdert positivt. En kvinne sa: *Mer enn vi kanskje kan se, betyr det for oss – det å bli sett og verdsatt og bli verd et kurs.*

I intervjuene kom deltakerne dessuten med utfyllende refleksjoner rundt betydningen av å møte andre par. For mange var det positivt å møte par med lengre fartstid og flere barn enn dem selv, og se og høre disse parene fortelle om sine ting på sine måter. Et par mente at kurset synliggjorde hvor mye innsats disse foreldrene gjør i hverdagen, og at dette er en innsats til beste for samfunnet. En deltaker sier at hun fikk noen bekreftelser gjennom å møte de andre, både på at de får til mye i sin hverdag, og på at det finnes andre og mer krevende familiehverdager enn deres:

Det som jeg erfarte var at det gikk opp noen lys i løpet av helga. At det er flere i samme situasjon... Kontakt med andre kursdeltakere gir meg en bedre følelse fordi familie/venner ikke forstår utfordringene. De tror kanskje at det er noe som går over.

Hun reflekterte også over at noen av de yngre parene med ett eller få yngre barn, kunne hente livsmot og se eksempler på at «*det går an å overleve som par og familie, selv om det er tøft i begynnelsen*». Kvinnen mente dessuten at variasjonene med hensyn til alder, antall barn og funksjonsnedsettelse/sykdom var et pluss med kurset. Samtidig pekte hun på at det er viktig med en balanse i denne variasjonen slik at parene bør få møte andre par på sin egen alder selv om mange av de andre deltakerne er yngre eller eldre. Også i breddeundersøkelsen var det flere som kom inn på dette i de åpne svarfeltene:

Andre deltakere vi intervjuet, kom også inn på opplevelsen av en slags forståelse som ligger i selve kurset; at en ikke trenger å forsvare eller å forklare i hjel hvordan en har det og hva en strever med. Anerkjennelsen gjennom at andre nikker og smiler eller bare lytter er en positiv erfaring som mange sitter igjen med. En av deltakerne opplevde at det er: *Fint å få bekreftelse på at det er lov å være sliten, lov å synes det er en belastning å ha et barn med funksjonsnedsettelse og lov å ha utfordringer i parforholdet.*

I tillegg framholdt noen at det var godt med samtaler og oppgaver som satte fokus på det positive i hverdagen med barna: «*Det å ikke legge opp til for mye tunge tanker om framtiden, men fokusere på det vi får til eller ønsker å få til*». Samlet forteller deltakernes opplevelser mye om kvaliteten ved det å møte andre par fra familier hvor barn har nedsatt funksjonsevne, og at det er utvekslingene og erfaringene som deles som holdes sterkest fram i erindringen.

I de kvalitative intervjuene spurte vi deltakerne om de trodde at de kunne få dekket sine behov for å arbeide med parforholdet ved å delta på vanlige samlivskurs. Her var svaret et avgjort nei. Dette kan settes i sammenheng med sitatet over hvor en deltaker sier at familie og venner ikke forstår hvilke utfordringer de har. Det at de slipper å forklare, og at både andre deltakere og kurslederne forstår og ser hva de sliter med, er nettopp det

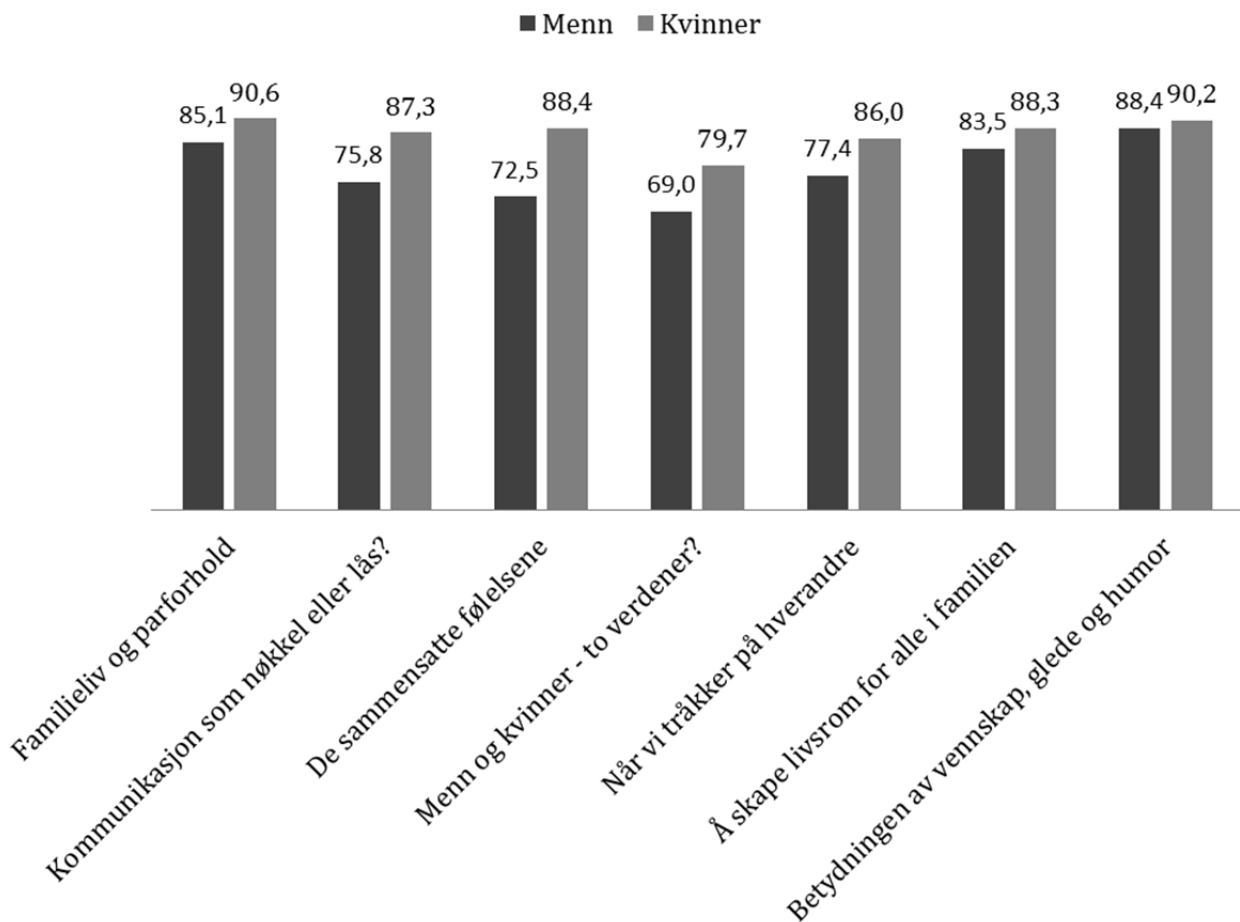
som gjør at dette kurstilbudet oppleves som så verdifullt. Noe av dette kommer også fram i breddeundersøkelsen hvor det å kunne dele erfaringer og opplevelser med andre skårer svært høyt.

En deltaker skriver i kommentarfeltet om hva vedkommende sitter igjen med etter endt kurs: *Vi er ikke alene*. Dette viser at samværet med andre foreldre i liknende situasjon er veldig viktig. Mye av det en tenker er «unormalt» framstår som normalt i andre deltakers fortellinger. En kjenner seg igjen, og dette gjør det lettere å stole på seg selv og egne følelser og erfaringer.

6.1.2 Viktige temaer

I breddeundersøkelsen, i dybdeintervjuene og ved gjennomlesning av evalueringsskjemaer holdes gjennomgående alle temaene i *Hva med oss?*-kursene fram som relevante og utbytterike av deltakerne. Over 80 prosent av vårt utvalg i breddeundersøkelsen mener at følgende temaer i stor til svært stor grad var relevante for dem: *Familieliv og parforhold, Kommunikasjon som nøkkel eller lås? De sammensatte følelsene, Når vi trækker på hverandre, Å skape livsrom i familien og Betydningen av vennskap, glede og humor*. Noen færre mener at temaet *Menn og kvinner – to verdener* var relevant. Vi finner en tendens i datamaterialet til at en større andel kvinnelige deltakere anser temaene som relevante sammenlignet med de mannlige deltakerne.

Figur 7. Følgende temaer var i stor til svært stor grad relevante. Menn og kvinner. Prosent (N menn=181-182, N kvinner=265-267).

**Forskjeller signifikante på 0,05-nivå: Familieliv og parforhold, Kommunikasjon som nøkkel eller lås? De sammensatte følelsene, Menn og kvinner – to verdener?, Når vi trækker på hverandre, Å skape livsrom for alle i familien.*

Som vist i figur 7 vurderer kvinner gjennomgående temaene som mer relevante enn det menn gjør. Det er kun for kategoriene betydning av vennskap, glede og humor det ikke er signifikante variasjoner mellom kvinner og menn. Dette er imidlertid den kategorien som har fått samlet størst oppslutning da 9 av 10 deltakere mener dette var et tema som i stor eller svært stor grad var relevant.

I intervjuene kommer det fram at *Familieliv og parforhold*, *Kommunikasjon som nøkkel eller lås?* og *De sammensatte følelsene* hadde særlig verdi. Dette samsvarer med observasjonene vi gjorde på kursene, hvor vi så at deltakelsen og engasjementet blant parene blusset opp i takt med oppgavene de fikk med utgangspunkt i disse temaene.

Hvis en skal ha mer av et tema, må en nødvendigvis mindre av noe annet. I intervjuene og breddeundersøkelsen ga vi deltakerne mulighet til å komme med konkrete forslag til endringer. Den gjennomgående tilbakemeldingen er imidlertid at alt innholdet i programmet hadde relevans, og at det deltakerne ønsker, i større grad handler om

muligheten til å kunne velge å bruke mer tid på noe enn på noe annet. For eksempel nevner flere av deltakerne behovet for å fokusere på temaet søsken, og den innsatsen de legger ned overfor familien. I det følgende sammenfatter vi to av temaene som oppfattes som svært viktige i kurstilbudet; *Kommunikasjon* og *De sammensatte følelsene*.

6.1.3 Kommunikasjon

Samtaler med par eller enkeltforeldre vitnet om en nytteverdi av at kommunikasjon ble satt på agendaen. Hva som var viktigst for den enkelte, varierte imidlertid. Noen mente at *Kommunikasjon som nøkkel eller lås?* var et meget betydningsfullt tema. Andre nevnte erfaringer med å skrive kort til eller motta kort fra kjæresten sin som eksempler på gode kommunikasjonsøvelser. På spørsmålet om det var noe fra kurset de særlig tok med seg videre, nevnte alle vi snakket med, med unntak av ett par, «*hvordan vi snakker med hverandre*» og «*tale og lytte*»-teknikken. Vi lar følgende uttalelse stå som illustrasjon på temaets viktighet:

Vi fikk noen aha-opplevelser på godt og vondt. Vi ble konfrontert med hvor uhøflige vi er mot hverandre noen ganger. [...] Men også hvor gjerne vi egentlig vil noe annet enn det vi praktiserer.

At kommunikasjon som tema satte i gang bevisstgjørende prosesser blant deltakerne, går igjen som en rød tråd i intervjuene. Kommunikasjon er imidlertid et stort felt og et begrep som kan dekke mye, men opplevelsen av å måtte fokusere på hvordan en selv snakker og blir snakket til, lytter og blir lyttet til, ser ut til å være et sentralt tema og kjent problematikk for mange av deltakerne. Mange forteller at det de lærte om kommunikasjon, har de tatt med seg inn i hverdagen. Flere vektlegger nytten av redskaper for å kunne løse konflikter og for å kunne kommunisere på en bedre måte. Andre gir uttrykk for at god kommunikasjon er nøkkelen til et godt parforhold og at det er viktig å la den andre få snakke ut og virkelig høre på det den andre sier. En deltaker opplever det som viktig å:

Sette ord på den andres mening med mine egne ord. På den måten får man ned tempo og lydstyrke i diskusjonen eller krangelen. Da må man konsentrere seg om hva den andre vil kommunisere og ikke bare vente på sin tur slik at man skal 'slå' med enda sterkere argumenter.

6.1.4 De sammensatte følelsene

Et annet tema som gikk igjen blant deltakerne, var de sammensatte følelsene. I breddeundersøkelsens åpne svarfelt skrev mange om utfordringer som hadde sammenheng med de «vanskelige» følelsene; sorg, ensomhet, skyldfølelse overfor barnet, søsken og/eller partner, sjalusi og tristhet - de negative og litt «ulovlige» tankene – og i forlengelsen av dette; aksept. Her var det imidlertid også noen uenigheter tilknyttet hvorvidt gruppen er forskjellig eller lik andre par. Mens de fleste deltakerne mener at kurset må fokusere mer på hva som gjør at parforholdet for foreldre med barn

med funksjonsnedsettelse er mer utfordrende enn andres, mener noen få at en må fokusere på at deltakerne er som alle andre par, uavhengig av de spesielle livsbetingelsene de lever under. Om disse forskjellene henger sammen med barnets funksjonsnedsettelse og opplevd belastning, er usikkert. Imidlertid er det mulig å tenke seg at forskjellen i oppfatning her kan henge sammen med at for noen er dette med å bli forstått som mest mulig vanlig et mer framtrødende behov enn for andre.

Uttalelsene fra deltakere omkring de sammensatte følelsene berører mange erfaringer og behov. Enkelte var opptatt av at barnet ikke var belastningen, men at situasjonen med barn med nedsatt funksjonsevne var en belastning. Mange foreldre opplever for eksempel at "kampen" mot hjelpeapparatet er deres største utfordring. På kurset møtte de andre som hadde lignende erfaringer, og dette førte til at de kunne forstå og akseptere hverandre til tross for at de også var forskjellige. Dette handler om gjenkjennelse, at en ser sine egne utfordringer gjenspeilet hos andre og opplever en form for fellesskap som en ikke opplever i samvær med familier som har barn uten funksjonsnedsettelse.

Samtidig som de sammensatte følelsene var et viktig tema for mange, satt en del av deltakerne igjen med varierte opplevelser av kursets håndtering av temaet. Et par opplevde det som en viktig overskrift, men kjente at tidspresset under presentasjonen av dette temaet gjorde at det ble mer en oppramsing av hvilke følelser som finnes og ikke en prosess rundt følelsene. Andre par vi møtte, hadde reflektert over det samme:

Et tema jeg savnet, med utgangspunkt i det vi har her hjemme da, er konkret det med å bli tilsidesatt til fordel for barnet. Arbeidsdelinga hjemme gjør at hun har hovedansvaret for ham hjemme og jobber deltid. Hun gir ham voldsomt mye oppmerksomhet, sjalusifølelsen av å komme i andre rekke. Jeg tenker at kurslederne godt kunne kommet mer tydelig inn på dette, fordi vi var flere par som slet med denne følelsen av å komme i andre rekke, og det var ikke bare menn, men fra begge kjønn. [...] Kunne kommet mer eksplisitt fram: Hva gjør arbeidsdelingen og hva skjer med tilknytningen oss i mellom, hvis den ene føler seg tilsidesatt i forhold til «gullungen». Kan også gjøre noe med den andres tilknytning til ungen.

På det ene kurset hvor vi var observatører, var temaet "de sammensatte følelsene" gitt mye plass. Det ble spilt musikk, lest opp dikt og satt i gang prosesser rundt følelsene knyttet til situasjonen, barnet og partneren. Det var kursledere som ledet og styrte denne bolken, og det var ikke delt inn i grupper eller avsatt mye tid til egenarbeid. I våre intervjuer i ettertid kom det fram at noen av deltakerne hadde opplevd at temaet ble presentert som en forelesning, og at de fikk for lite tid til å kjenne etter og bearbeide egne følelser.

Når det gjelder temaet "de sammensatte følelsene" er det samsvar mellom kursledere og deltakere om at dette er viktig. Kurslederne har imidlertid en annen opplevelse av

mengde og tempo tilknyttet temaet. Dette skyldes naturlig nok kursets tidsramme og program. Vi ser at det er en utfordrende balansegang her, og det er viktig at kursopplegget sikrer fleksibilitet når et så vanskelig og personlig tema blir tatt opp.

6.2 Betydningen av kurslederens rolle og kompetanse

Breddeundersøkelsen antyder at kursdeltakerne generelt er fornøyde med kursansvarliges kompetanse. 89 prosent mener at de ansvarlige i stor til svært stor grad utviste faglig kompetanse, mens tilsvarende for formidlingskompetanse er 86 prosent og for veiledningskompetanse 77 prosent (se tabell 24 i vedlegg 3). Vi finner ingen forskjeller basert på region eller år for deltakelse. Dette samsvarer i stor grad med tilbakemeldingene i intervjuene. Mange opplevde å bli møtt av kompetente kursledere som har forståelse for situasjonen deltakerne er i, og som har kompetanse på både foreldre, barn og systemet rundt. En mor sier:

De forstår hva vi står i, uten at vi trenger å forklare så mye, også noe av det som gjorde at vi kunne rette oppmerksomheten på det å være par i det hele. I mange andre sammenhenger må vi forklare og begrunne så mye, og omtale barna som så tunge og negative, men det trengte vi ikke på kurset. Og det kjennes godt for oss. For det er nå en gang den hverdagen vi har.

Her formidler foreldre igjen at det er viktig at noen vet om de særskilte utfordringene de lever med, og at det er en lettelse at de slipper å måtte forklare. Særlig kunnskap om familier og familiers utfordringer knyttet til å ha barn med funksjonsnedsettelse ses som viktig av deltakerne. Det at kursledere har kompetanse på funksjonshemming eller sykdommer som disse familiene lever med, holdes fram av mange foreldre som en vesentlig kvalitet:

Ikke hvem som helst kan holde slike kurs, de er troverdige og vet noe om hva vi lever i, i tillegg til pedagogisk og personlig egnethet. Det er klart at kursledernes kompetanse er alfa og omega for kvaliteten på kurset.

Enkelte trekker dette enda lenger og mener at det er helt avgjørende at kursleder har kompetanse om det å ha barn med funksjonsnedsettelse. En sier: *Dette er ikke et vanlig samlivskurs, men et spesielt kurs for en spesiell målgruppe. Det stiller spesielle krav til kurslederne.*

Det er viktig at kursledere har kompetanse på og bevissthet omkring hvor skillet går mellom terapi og kurs. Dette opplevde vi at de hadde klare holdninger til. Under våre observasjoner så vi at kurslederne redegjorde for forskjellen mellom terapi og kurs. Samtidig la de vekt på å skape trygghet ved å oppfordre deltakerne til å bli enige om grensene for hva som skulle deles i plenum. Videre orienterte kurslederne om at fokus

skulle være på de generelle utfordringene paret har og at de mer kritiske eller fastlåste problemene hører til i andre «rom».

I våre intervjuer kom deltakerne fram med hvor viktig det er å møte kompetente kursledere som gir dem en opplevelse av å bli sett og forstått. En mor sa det på følgende måte: «*Altså at det er noen som skjønner at vi trenger det og at vi fortjener det, det i seg selv er utrolig godt*». Flere av deltakerne beskriver kurslederne som engasjerte i deres liv og familie. I tillegg har de kunnskap og ferdigheter som gjør at det blir bra å være en del av kurset. I breddeundersøkelsen var det også flere som benyttet seg av det åpne svarfeltet for å si noe om dette. Det betyr mye for mange at kursledelsen og samfunnet viser en forståelse og respekt for en vanskelig livssituasjon ved å arrangere disse kursene; at en «*blir tatt på alvor som foreldre til barn med nedsatt funksjonsevne*» og «*at noen rydder plass for oss, tilbyr oss et pusterom, avkobling, møter oss med forståelse*».

6.3 Oppsummerende punkter

- Gjennomgående løftes alle temaene i *Hva med oss*-kursene fram som relevante og utbytterike av deltakerne. *Familieliv og parforhold*, *Kommunikasjon som nøkkel eller lås?* og *De sammensatte følelsene* ser ut til å ha særlig verdi.
- De sammensatte og de vanskelige følelsene - sorg, ensomhet, skyldfølelse overfor barnet, søsken og/eller partner, sjalusi, tristhet og aksept trekkes fram som svært viktige og utfordrende av deltakerne.
- Det er en utfordrende balansegang å sikre nok tid til hvert tema og samtidig følge kursets tidsramme og program. Det er viktig at kursopplegget sikrer at det er fleksibilitet som gir rom for tilpasning.
- Svært mange foreldre er opptatt av at kombinasjonen av deres erfaringer som par og som foreldre er viktig. Det er behov for kurs som er spesielt tilrettelagt nettopp for dem.
- Det at en ikke trenger å forsvare eller forklare i hjel hvordan en har det og hva en strever med, anerkjennelsen gjennom at andre nikker og smiler eller bare lytter, er en positiv erfaring mange sitter igjen med.
- Deltakerne opplever å bli møtt av kompetente kursledere som har forståelse for situasjonen deltakerne er i, og som har kompetanse på både foreldre, barn og systemet rundt

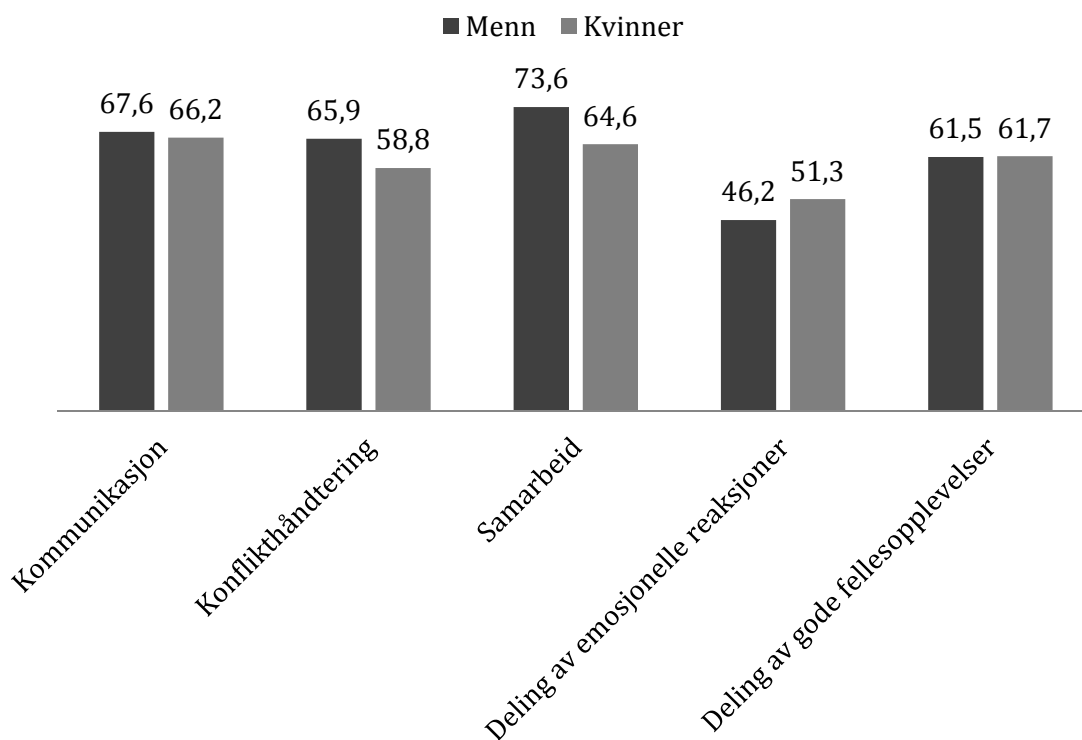
7 Kursets overføringsverdi til hverdagslivet

I dette kapitlet vil vi gjøre rede for hvorvidt deltakerne opplever at kurset har hatt overføringsverdi. Hvilke deler av kurset mener deltakerne har vært spesielt viktige, og hva har de eventuelt tatt med seg inn i hverdagen? Avslutningsvis vil vi se på deltakernes helhetsinntrykk av kurset.

7.1 Hvordan har deltakelsen påvirket parforholdet?

I breddeundersøkelsen spurte vi deltakerne hvordan kursdeltakelsen hadde påvirket ulike sider av deres samliv. 62-69 prosent i vårt utvalg mener at kursdeltakelsen har påvirket følgende områder positivt/svært positivt¹⁴: kommunikasjon, konflikthåndtering, samarbeid, og deling av gode fellesopplevelser som par og kjærester. Noen færre, 49 prosent, mener at kurset har påvirket deling av emosjonelle reaksjoner positivt/svært positivt. Vi finner ingen signifikante kjønnsforskjeller i svarene (se figur 8).

Figur 8. Kursdeltakelsen har påvirket følgende områder positivt/svært positivt. Menn og kvinner. Prosent (N menn=182, N kvinner=269).

*Forskjeller signifikante på 0,05-nivå: Ingen.

¹⁴ Alle prosentene som er oppgitt i dette avsnittet, er beregnet ut fra et gjennomsnitt mellom mennene og kvinnene

I breddeundersøkelsen ble kursdeltakerne videre spurt om sitt samliv etter kurset. 37 prosent oppgir at de bruker kunnskap og informasjon fra kurset ofte eller svært ofte i hverdagen, mens det motsatt er 27 prosent som mener at dette skjer svært sjelden eller sjelden. De øvrige 36 prosent svarer «verken/eller». I de kvalitative intervjuene er det varierende hvor mye deltakerne føler at de har klart å nyttiggjøre seg kurset i hverdagen. Blant dem som deltok for flere år siden, var det færre konkrete eksempler å gjenkalle, men flere av deltakerne husker kurset som «noe bra». Dette sitatet fra en av deltakerne er beskrivende for mange: *Det var en fin helg og vi fikk kjenne at vi kunne være sammen og vi er fornøyde. Jeg tar gjerne et nytt kurs. [...] Det var godt for oss, det gir oss litt påfyll.*

På spørsmål om hva det er med kurset kurslederne tror er nyttig for deltakerne, svarer flere at de tror det handler om dette med å bli «sett» og om det å bli satt i en stemning og en prosess som de ellers kanskje ikke har mulighet til. Også mange av deltakerne nevner dette med «å bli sett» og å komme i en prosess. Mange mener som nevnt, at de føler at kurset har påvirket parforholdet positivt, og dette relateres ofte til bevisstgjøring av kommunikasjonsmønstre og synliggjøring av «... negative spor som kan snus». Noen av parene sa at de hadde fått mer fokus på å ta vare på og se hverandre i hverdagen. For noen hadde kurset gjort at de var mer bevisst på at man står sterkere når man er sammen, og at det er vanlig å være forskjellig. Enkelte påpekte at de hadde forstått hvor viktige det er å sette av tid til hverandre og at «det er lov til å sette av tid til å være kjærester». Mange av deltakerne beskriver en hektisk hverdag, og nettopp det å gi seg selv lov til å sette av tid til hverandre, ble opplevd som viktig. En av deltakerne sa:

Når man står i en ekstrem situasjon er det vanskelig å fokusere på seg selv, men med et sånt kurs blir du på en måte tvunget litt til å være voksne, å bli minnet på at vi er jo her vi også. [...] Du tenker, åh, jeg må være bevisst på oss.

Det som framkommer som den mest tydelige virkningen på lengre sikt, handler om å bli bevisst hvor viktig kommunikasjonen er i et forhold, og at hvordan man kommuniserer kan bidra til å eskalere eller dempe konflikter. Flere av parene hadde etter kurset blitt bevisst på at det finnes redskaper for å løse konflikter, og i den forbindelse snakker flere av deltakerne om at de på ulike måter hadde hatt nytte av tale-lytte-teknikken, enten direkte eller indirekte. To av deltakerne sa:

God kommunikasjon er nøkkelen til et godt parforhold, det er viktig å la den andre få snakke ut og virkelig høre hva den andre sier.

Jeg husker spesielt det med kommunikasjon. Lærte om hvordan man har lett for å snakke til hverandre, om at man ikke er god nok til å lytte. Lærte at man må høre etter hva den andre sier. [...] Jeg tror kanskje vi har utbytte av det i hverdagen, men det er ikke like lett å være bevisst hele tiden. Lunta er kort når man blir sliten, men

det ligger i bakhodet. Spesielt det med kommunikasjon, kommunikasjon er jo alltid veldig viktig!

Mikrofonen henger på tavla her hjemme, og vi minner hverandre på den. [...] Og vi har tatt oss inn med å minne oss på den teknikken som vi brukte så bra på kurset.

Siste kursdag avsluttes ofte med at parene skal skrive brev eller kort til hverandre, og mange opplevde dette som positiv. Når man fikk kortet eller brevet i posten en tid etter avsluttet kurs, ble man minnet om kurset, og man fikk igjen en bevissthet om kurset og det som hadde vært innholdet. En av deltakerne sa:

Kortene som ble sendt var en god ide. For vips så var vi hjemme i hverdagen og langt vekk fra kurset, og det at kortet kom løftet oss litt over igjen. Altså, vi ble minnet om dette med parforholdet igjen.

Vi ser altså at flere av deltakerne oppgir at kursdeltakelse har påvirket parforholdet på ulike måter. Hvorvidt det bidrar til å styrke samlivet på lengre sikt, er det ulike meninger om. Et flertall av vårt utvalg i breddeundersøkelsen, 65 prosent, mener at parforholdet er styrket som en følge av deltakelse på kurset. 23 prosent ser ingen endring, mens to prosent mener at parforholdet er svekket som en følge av kurset. 10 prosent er usikre på kursets betydning for forholdet. Det å delta på et slikt kurs kan for noen være starten på en endringsprosess i forholdet eller gi en bevissthet som er nyttig i hverdagen. To av deltakerne som i intervjuene ble spurt om de trodde at slike kurs kunne bidra til å styrke samlivet svarte:

Ja, jeg tror det, for du får oppmerksomhet på deg selv. Når vi har det bra har barna det bra. Vi får jo utdelt noen verktøy, teknikker og du blir bevisst når du havner i situasjoner.

Både det at en greier å fokusere på parforholdet, problemer og løsninger. Og dersom en reiser hjem og i tillegg praktiserer, minner hverandre på det en lærte, så skulle sjansen være god for at en holder sammen også når barna er store. Vi ble i alle fall inspirert og fokusert på paret, det er sikkert.

7.2 Nyttien av å dele erfaringer

Flere par fortalte at de hadde hatt utbytte av å komme sammen med andre for å utveksle hverdagserfaringer, og om den nytteverdien det var å høre om andres erfaringer. Et par, med 22 års erfaring som foreldre, trakk fram at de opplevde at andre hadde dratt nytte av deres erfaringer med tjenesteapparatet. De opplevde det som konstruktivt både for egen og andres del å få fokus på mestringen av «tidvis intrikate systemer og regelverk» samt de mulighetene som ligger i «å bli kjent i mylderet». Sitatet under, fra en av

kvinnene, er et eksempel på hvordan deltakelse på kurset kunne gi foreldrene ny og positiv innsikt om sin egen situasjon og sin egen mestringsevne:

... for min del gikk jeg fra en sånn sliten, vedvarende kamp om rettigheter, til faktisk å få snudd litt på det, og ble stolt over alt vi faktisk får til, og alt vi har fått til mannen min og jeg. Og det var en utrolig god følelse. Som kom underveis i kurset. Jeg likte mest den delen der vi tok opp et tema og delte i plenum det vi slet med – det var nesten en lettelse at noen har slitt i 14 år med å komme gjennom med sine diagnoser – jeg har klart å komme gjennom med mange stønader som ikke alle andre visste om – godt å høre hvordan andre strever og løser sine problemer – i det hele tatt godt å dele.

Vi så i forrige kapittel at flere av kursdeltakerne snakket om *det å møte andre* som noe positivt. Denne kontakten er imidlertid noe som i liten grad videreføres i etterkant av kurset. I breddeundersøkelsen oppga 81 prosent at de i svært liten til liten grad har opprettholdt kontakt med andre deltakere (se tabell 30 i vedlegg 3). Dette kan det være ulike grunner til. Et av parene vi intervjuet sa at de hadde en stående avtale med et av de andre parene som hadde vært på kurset, men at de aldri fikk tid til å møte dem. En annen deltaker sa at de hadde mye kontakt med andre foreldre i foreningen de var medlem i. Flere av deltakerne sa imidlertid at de hadde planlagt at de skulle på felles oppfølgingskurs. Dette har også kursledere lagt merke til, og flere kursledere har erfaringer med at de samme parene melder seg på oppfølgingskurs sammen.

7.3 Betydningen av oppfølgingskurs

I forbindelse med virkninger av kurset, var det mange som nevnte oppfølgingskurs. Blant de som hadde vært på oppfølgingskurs mente de fleste at dette var nyttig, og blant flere av de som ikke hadde vært på et slikt kurs, var dette et ønske. Det å delta på *Hva med oss?* oppleves nyttig for mange, men flere deltakere formidler at det er lett at man mister fokuset etter en stund, og da ville oppfølgingskurs vært til hjelp. To av deltakerne uttalte:

Veldig viktig med tilbud om oppfølgingskurs. Det bør sendes innbydelse til alle som har deltatt på kurs etter en viss tid. Den helgen man er på kurs og den første tiden etterpå når stoffet/temaene og samtalene er nære i tid, er det naturlig å bruke den nye kunnskapen. Men i hverdagens utfordringer er det lett å miste fokus. Etertilbud til de som står med en vond «aha»-opplevelse og en stor sorg. [...] Flere kurs, vi ble en fin «gjeng» og jeg tror alle hadde lyst til å ta et «videregående» kurs. Da tror jeg også kontakten mellom deltakerne ble styrket og at vi lettere kunne ta kontakt med hverandre og møtes på eget initiativ senere.

Vi sliter med å etablere ny praksis, å vende en vane. Kanskje de tar det opp igjen, ting må komme gradvis, men vi har tatt det med oss. Det hadde vært kjempeflott med flere kurs, en gang i måned [informanten ler]. Hadde man fått ett sånt kurs en gang i året for eksempel, det hadde vært gull! Man vil hele tiden slite og det oppstår nye konflikter.

7.4 Deltakernes helhetsinntrykk av kurset

Tabell 8. Alt i alt, hvordan vurderes kurstilbudet? (basert på individnivå). Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Svært misfornøyd	0,4	2
Misfornøyd	1,3	6
Verken/eller	2,9	13
Fornøyd	32,7	148
Svært fornøyd	62,4	282
Usikker	0,2	1
Totalt	99,9	452

Vi ser at totalt sett er foreldrene fornøyde med kurset selv om det kan være litt ulike meninger om detaljer. Det kan også være slik at foreldre husker forskjellige ting, og at det er noe av grunnen til at de vektlegger enkelte deler av kurset ulikt. Foreldrene nøler heller ikke med å si at de vil anbefale kurset til andre.

Tabell 9. Anbefale kurset til andre? (basert på individnivå). Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Ja	96,0	435
Nei	0,9	4
Usikker	3,1	14
Totalt	100,0	453

Som vist i tabellen over er tilbakemeldingene positive både knyttet til kursets oppbygning, innhold og gjennomføring. 95 prosent av vårt utvalg i breddeundersøkelsen er fornøyde/svært fornøyde med kurstilbudet, og 96 prosent ville anbefalt kurset til andre. Dette er gjennomgående på tvers av region, år for deltakelse og kjønn, og gir et tydelig bilde at kurset treffer et behov hos deltakerne. Det går imidlertid også igjen at flere av deltakerne ønsker seg bedre tid til ulike deler av kurstilbudet – tid til å absorbere, tid til å være alene som par, til å jobbe med oppgaver og å dele i plenum. Det kan virke som at det særlig er i ettertid at disse behovene har blitt synliggjort.

I de kvalitative intervjuene og i tilbakemeldingene i kommentarfeltene i breddeundersøkelsen kommer det fram at kurset ble opplevd som en "ferie fra hverdagen".

Andre snakket om at de hadde fått større bevissthet om at det var lov til å være kjærester eller at de hadde funnet tilbake til de gode følelsene for hverandre.

7.5 Oppsummerende punkter

- Kursdeltakelsen ser ut til å styrke sider av parforholdet tilknyttet kommunikasjon, konflikthåndtering, samarbeid, og deling av gode fellesopplevelser som par og kjærester
- Det ligger stor nytteverdi i utveksling av hverdagserfaringer og å høre om andres erfaringer. Dette kan endre synet på egen hverdag og det en har lyktes med.
- Det å delta på et slikt kurs kan for noen være starten på en endringsprosess i forholdet eller gi en bevissthet som er nyttig i hverdagen.
- Deltakerne etterspør oppfølgingskurs og ser en stor verdi i dette.

8 Avsluttende diskusjon og anbefalinger

Familier som har barn med nedsatt funksjonsevne, legger ofte vekt på å framstille seg som vanlige familier (Tøssebro og Lundeby 2002, Haugen m.fl. 2012). Samtidig er det en kjensgjerning at de er utsatt for større utfordringer og mer belastning enn de fleste andre familier. Som par opplever foreldre til barn med funksjonsnedsettelse samme type samlivsutfordringer som andre familier; at familiemønsteret er i endring, at kvinner er og ønsker å være i arbeid og at familien er blitt mer politisert (Ellingsæter og Leira 2004). Et eksempel på det siste er barnehageutbyggingen som fører til økt institusjonalisering av barn. Samtidig har de familiene som er i fokus i denne studien, tilleggsutfordringer langt ut over dette. De skal mestre daglige utfordringer med et eller flere barn som krever mer omsorg og oppfølging enn andre barn, de skal sette seg inn i regler og retningslinjer, finne ut hvor de kan få støtte, de skal møte andres negative holdninger, og de skal ofte kjempe mot et lite fleksibelt og imøtekommende hjelpeapparat. Foreldre som blir frustrert og oppgitt over den stadige kampen mot hjelpeapparatet, kan komme til å ta ut sin frustrasjon på sin ektefelle eller samboer (Rogne og Hareide 2003). Det er dokumentert at de tilleggsutfordringene som disse familiene møter, kan gi helsebelastning (Wendelborg og Tøssebro 2010, Haugen m.fl. 2012). Om merbelastningen gir økt fare for samlivsbrudd, er usikkert. Det finnes studier som viser at samlivsbrudd er sjeldnere i disse familiene enn i andre når barna er små (Tøssebro og Lundeby 2002), men vi mangler dokumentasjon på hvorvidt samlivsbrudd øker når barna blir eldre slik det er vanlig blant familier flest (SSB 2012).

Vi vet at det er en fordel for par at samlivet varer, i alle fall dersom det ikke er store problemer i forholdet (Gustavson m.fl. 2012). Samboere er generelt mer tilfredse med livet enn enslige (ibid), og dessuten gir samlivsbrudd økt risiko når det gjelder barns velvære (Thuen og Rise 2006, Størksen 2006, Haugen 2007). Det er derfor grunn til å satse på å forebygge samlivsbrudd både i familier generelt (Gustavson 2012) og i familier som har barn med nedsatt funksjonsevne (St.meld. 29 (2002-2003)). Samme stortingsmelding viser til at samliv er folkehelse, og Gustavson (2012) peker på at det bør være et offentlig anliggende å fremme god kvalitet i samliv. Foreldre som har barn med nedsatt funksjonsevne har altså flere gode grunner til å få hjelp til å styrke sitt parforhold. Som andre familier har de behov for å bevare og styrke sitt samliv til beste for seg selv og barna. I tillegg har de behov for å bli møtt i sin spesielle situasjon hvor utfordringene i dagliglivet gir økt risiko for helsebelastning og hvor omsorgen for barnet med nedsatt funksjonsevne kan tenkes å vare livet ut (Thorsen og Myrvang 2008).

Vår evaluering av *Hva med oss?*-kursene viser at foreldrene er fornøyd og mener at de har hatt stort utbytte av kursene. Mange etterlyser oppfølgingskurs, og så godt som alle mener at de får mest utbytte av kurs som varer gjennom en hel helg. I parenes travle hverdag kan det være små muligheter til å ta seg tid til hverandre som par og kjærester. Det kan være vanskelig å skaffe barnevakt eller avlastning, dagliglivets rutiner kan være utmattende, og familienes omsorgsansvar øker ofte i stedet for å avta når barn med

nedsatt funksjonsevne blir eldre. Også mange eldre foreldre til voksne barn med funksjonsnedsettelse opplever at de alltid må ha fokus på barnas situasjon (Thorsen og Myrvang 2012). Med andre ord har disse familiene både det samme behovet som andre for bistand til å styrke parforholdet, og de har behov for fokus på det spesielle ved akkurat deres situasjon. Det er dette *Hva med oss?*-kursene legger opp til.

Gjennom datainnsamlingen har vi observert og møtt kursledere og kursansvarlige med et genuint engasjement og interesse for *Hva med oss?*-kursene. Vi har møtt foreldrepar som har valgt å benytte seg av tilbudet fordi de søker en forandring og styrking ut fra individuelle behov, og vi har mottatt mye informasjon via deltakere som har besvart breddeundersøkelsen. Tilbakemeldingene er overveiende positive både når det gjelder kursets oppbygning, innhold og gjennomføring. Som vist er 95 prosent av vårt utvalg i breddeundersøkelsen fornøyde eller svært fornøyde med kurstilbudet, og 96 prosent ville anbefalt kurset til andre. Dette er gjennomgående på tvers av region, år for deltakelse og kjønn, og gir et tydelig bilde av at kurset oppleves som verdifullt. Det går imidlertid også igjen at flere av deltakerne ønsker seg bedre tid til ulike deler av kurstilbudet – tid til å absorbere, tid til å være alene som par, til å jobbe med oppgaver og å dele i plenum. Det kan virke som at det særlig er i ettertid at disse behovene har blitt synliggjort.

Disse utdypningene i etterkant synliggjør at *Hva med oss?* er en del av en prosess for de enkelte deltakerne. Det handler ikke bare om nyanseringer av det udelt positive, men også om opplevelser som ikke ble opplevd positive der og da, men som ses som nyttige i etterkant. Her trekkes blant annet erfaringer med tale- og lytteteknikken fram som eksempel. For noen var den kunstig der og da, men senere har den endret seg til å bli et viktig verktøy i hverdagen. Dette funnet samsvarer med funn fra evalueringer av andre samlivskurs hvor deltakerne rangerte kommunikasjonstrening som det de hadde opplevd som mest verdifullt (Halford et al. 2003).

I vår avsluttende oppsummering vil vi løfte fram tre forhold som vi mener er av avgjørende betydning for kurset videre; informasjon og rekruttering av deltakere, kursledernes kompetanse og kursets form og innhold.

8.1 Informasjon og rekruttering av deltakere

- Det er behov for en mer helhetlig og strategisk informasjons- og rekrutteringsstrategi.
- Tettere samarbeid mellom Bufetat og de kommunale tjenestene er nødvendig for at informasjon om kurset skal nå ut til alle potensielle deltakere.

I kapittel 4 viser vi at rekrutteringsarbeidet foregår ulikt i de forskjellige regionene og vi antyder en sammenheng mellom det vi betegner som et *ildsjelengasjement* og et mer omfattende rekrutteringsarbeid. De påviste variasjonene i rekrutteringsarbeidet

impliserer at de ulike regionene kan ha nytte av ytterligere gjensidig informasjon om dette temaet. Ved å dele ulike erfaringer om vellykket og/eller mindre vellykket rekrutteringsarbeid kan man jobbe med mer effektive framtidige rekrutteringsstrategier.

På samme måte som at kvinner i sterkere grad enn menn tar initiativ til skilsmisse (Kalmijn and Poortman 2006, Skirbekk 1999, Moxnes og Haugen 1998) er det også kvinner som i sterkeste grad tar initiativ til å delta på *Hva med oss*-kurs. En kan dermed stille spørsmål ved om rekrutteringsarbeidet i sterkere grad skulle rettes direkte mot kvinner. Det ser også ut til at det er letter å rekruttere deltakere i noen regioner enn i andre. Det er usikkert hva dette handler om; er det rekrutteringsstrategien som varierer, handler det om praktiske forhold som hotellets lokalisering og standard eller reiseavstand, eller er det er forskjell på hva slags 'rykte' kurset har blant potensielle deltakere? Forskjeller i rekruttering kan også handle om at ressurser til avlastning er ulikt fordelt og prioritert i ulike regioner.

Det som er slående, er at i oversikten fra breddeundersøkelsen over hvem som informerer foreldre om kurstilbudet, er offentlige instanser på førstelinjenivå nærmest fraværende. Bufetat befinner seg på andrelinjenivå og er ikke med i den direkte tjenesteutøvelsen overfor familiene på samme måte som helsestasjonen, kommunale barne- og familietjenester, barnehage og skole. Dermed kan ansatte i Bufetat ikke pålegge ansatte i det kommunale hjelpeapparatet å informere om kursene. Manglende kontakt mellom nivåene og lite systematikk i informasjon om *Hva med oss?*-kursene framstår dermed som nok et eksempel på at hjelpeapparatet er fragmentert og ikke lett tilgjengelig (Tøssebro og Lundebj 2002).

Helsestasjonene har brosjyre om kurstilbudet, og vi har hørt om ansatte i avlastningstjenester og andre kommunale tjenesteutøvere som gir informasjon om kurset, men dette virker lite planmessig. Om informasjon om kursene skal nå ut til familiene, er det nødvendig å inngå samarbeid lokalt med de instansene som kjenner barna og familiene best, slik at de blir klar over betydningen av kurstilbudet og kan inspirere foreldre til å delta. Et annet forhold er at dersom de kommunale hjelpeinstansene blir så godt kjent med *Hva med oss?*-kursene at de forstår hvor viktig dette tilbudet er, er det mer sannsynlig at de også vil legge til rette for avlastningstiltak i forbindelse med at foreldre skal delta på samlivskurs.

Flere av foreldrene forteller at de har stått på venteliste for å komme på kurs, og at kursene generelt er lite tilgjengelige. En far svarer følgende når vi spør om det er noe han vil formidle til Bufdir:

Det var vanskelig å komme på kurs, vi sto på venteliste og måtte virkelig jobbe litt for å bli med. Et så viktig kurs skulle vært mye mer tilgjengelig!

8.2 Betydningen av kompetente kursledere

- Det er viktig at det er to kursledere på hvert kurs.
- Det er nødvendig at kurslederne samlet har kompetanse både om familier med barn med funksjonsnedsettelse og om samliv og parforhold.

Deltakernes opplevelse av kurset henger i stor grad sammen med deres opplevelse av kursledernes kompetanse, innlevelse og forståelse. Når en er invitert på kurs for å snakke om sitt privatliv og ikke minst så private deler av det som parforholdet, er det viktig å oppleve trygghet og rom for å kunne vise fram ting en strever med. Dette stiller store krav til kurslederne, både med hensyn til kompetanse og til menneskelige egenskaper. For å klare å gjennomføre helgekurs, er det av stor betydning at det er to kursledere på hvert kurs. Kurslederne skal holde innledninger, delta i gruppesamtaler, engasjere og holde øye med hva som skjer. Dette krever at de er to som stoler på hverandre og som kan framstå tydelig og kompetente overfor kursdeltakerne.

Kursdeltakerne gir uttrykk for å være svært fornøyd med kursledernes kompetanse. De mener at det er viktig at kurslederne har kunnskap om og forståelse for deres situasjon som foreldre til barn med nedsatt funksjonsevne. I de fleste andre sammenhenger opplever deltakerne at de må forklare og begrunne hva de står i. Ofte kreves det at de forteller om alt det negative ved barnet fordi det nettopp er alt det barnet og de selv ikke klarer som er i fokus når de er i kontakt med hjelpeapparatet (Tøssebro og Lundeby 2002, Grue 2011, Haugen m.fl. 2012). Det er i tillegg utfordrende for foreldrene at de må forklare også for familie, venner og bekjente. Dette betyr at de stadig går med en opplevelse av at andre ikke forstår hvilken situasjon de lever i (Berg og Strøm 2012). Dette oppleves som krevende og slitsomt, og det er nettopp det å kunne slippe å måtte forklare og likevel oppleve å bli forstått som er befriende ved å være på *Hva med oss?*-kurs.

Flere av de temaene som kommer opp i løpet av kurset, oppleves som vanskelige og krevende. Dette gjelder tema som *de sammensatte følelsene* og *nærhet og intimitet*. Denne typen tema krever en annen form for kompetanse hos kursledere, og da er en familieterapeutisk bakgrunn og erfaring av stor betydning. Flere deltakere uttrykker at de trenger å snakke om sorgen over å ha fått et barn med funksjonsnedsettelse mens andre kan trenge trygghet på at de ikke er helt alene om å streve. Deltakere kan oppleve at de ikke har hatt anledning til å pleie parforholdet og trenger hjelp til å kunne se hverandre. Når vanskelige tema er på agendaen, er det viktig å avpasse tid, tempo og nivå av innlevelse slik at foreldrene opplever trygghet for at de blir tatt vare på når disse temaene løftes fram. Dette krever sensitivitet, lydhørhet og evne til å improvisere.

Det kommer fram i intervjuer med kursledere at de samlet har stort engasjement, høy kompetanse og mye erfaring. Kurslederne framholder at det å ha kompetanse eller

erfaring fra både familierapeutisk arbeid og arbeid med familier som har barn med nedsatt funksjonsevne er nyttig når man skal jobbe med kurstilbudet. Noen av kurslederne vi intervjuet, har i sitt daglige virke primært kontakt med par. Andre har kontakt med barna i disse familiene, og noen har erfaring fra å møte familiene på ulike arenaer. Det er faglig og personlig variasjon blant kurslederne, og denne dynamikken ses som viktig, blant de som ikke har familierapeutisk kompetanse, framholdes det som en styrke at makkeren har det, fordi en da kan holde fokus på paret. Motsatt blir det fremhevet som en styrke fra de som har familierapifeltet som hovedarena i sitt arbeid at det kommer inn kursledere med annen kompetanse.

8.3 Kursets form og innhold

- Kursene bør i hovedsak fortsette som helgekurs og legges til gode hoteller.
- Innholdsmessig må fokus være på paret og deres utfordringer i samlivet samtidig som en ikke mister fokus på at det dreier seg om par og foreldre som møter spesielle utfordringer.
- Det er viktig å legge til rette for at parene kan møte andre par som de kan kjenne seg igjen i.
- Det bør være rom for å prøve ut kurs med ulike sammensettinger av deltakere.
- Når kursene er for familier som har barn med ulike funksjonsnedsettelse, kan det være uheldig om det er overvekt av en diagnosegruppe.
- Videre bør det legges til rette for rekruttering av foreldre som til nå i liten grad har deltatt på *Hva med oss?*-kurs, for eksempel likekjønnede par og par fra minoritetsbefolkningen.

Resultatene fra både breddeundersøkelsen og de kvalitative intervjuene formidler et entydig budskap: *Hva med oss?*-kursene må fortsette, og de bør, ifølge respondentene, primært fortsette i sin opprinnelige form både med hensyn til lokalisering, tidsrom, opplegg og innhold. Når mer enn ni av ti kursdeltakere er fornøyd eller svært fornøyd, hele 96 prosent vil anbefale *Hva med oss?*-kurset til andre, og 65 prosent rapporterer at parforholdet er styrket som en følge av kurset, er resultatet relativt entydig. Den positive rapporteringen gjelder for kursdeltakere generelt, uavhengig av kjønn, alder, region, eller andre bakgrunnsvariabler. Foreldrenes positive innstilling til *Hva med oss?*-kursene var også en dimensjon som var gjennomgående i det kvalitative materialet. Internasjonal forskning støtter opp under at samlivskurs kan ha stor betydning for kvaliteten på samlivet (Halford et al. 2003).

Selv om vi har spurt både foreldre, kursledere og kursansvarlige om erfaringer med de kursene som har vært avholdt, har både kursansvarlige og kursledere påpekt at det skjer en utvikling av kursene. Flere blant disse mener at det er en økende dreining mot temaer tilknyttet det familierapeutiske kompetanseområdet. Kurslederne formidler ulike meninger og opplevelser knyttet til denne forandringen. Meningene varierer ut fra

hvor lenge de har vært tilknyttet kurstilbudet, hvor mange kurs de har holdt, og til dels også tilknyttet fagbakgrunn. Argumentene mot en slik dreining handler om at man er redd for å miste fokuset på det spesielle ved å ha et barn med nedsatt funksjonsevne, og flere mener det er viktig at dette fokuset opprettholdes. Flere snakker om at det er en tendens til at familieterapikompetansen verdsettes mer enn kompetansen knyttet til det å ha barn med nedsatt funksjonsevne. Dette illustreres av følgende sitat fra en kursleder:

Og så er det dette med «kravet» om familieterapi. Det er synd, og det tror jeg gjør at vi mister noe. Ikke det at ikke familieterapeuter kan ha ulikt ståsted, men vi blir nok litt for enige og kanskje snevrere enn om det hadde vært en annen parkombinasjon.

Deltakerne har ikke blitt spurt om utviklingen av kursene fordi evalueringen skulle dreie seg om hvordan de har opplevd de kursene de har deltatt på. I deltakernes evaluering kommer det imidlertid fram at det er viktig at kursene har et dobbelt perspektiv; både på deres mulighet til å være par og å utvikle parforholdet og på deres erfaringer som foreldre til barn med nedsatt funksjonsevne. Dersom utviklingen går i retning av et mer familieterapeutisk opplegg, er det mulig at flere par vil oppleve at kurset ikke er spesielt for dem på samme måte som de opplever dagens kurs.

Deltakerne har ulike synspunkter på deltakersammensettingen på kursene. Enkelte mener at barna bør ha mest mulig like diagnoser mens andre mener at variasjon er verdifullt. Imidlertid er det gjennomgående i materialet at foreldrene mener det er behov for kurs som er tilrettelagt for foreldre til barn med spesielle behov. Det framgår av oversikten over diagnoser hos barn til deltakere som har svart på breddeundersøkelsen, at det er flest som har tilstander innenfor autismspekteret (se figur 1 s. 20). I intervjumaterialet finnes det eksempler på at foreldre som har barn med mer sjeldne tilstander, har følt seg overkjørt når det er mange til stede som har samme type erfaringer. Dersom det skal være variert sammensetting av deltakere, kan det av den grunn være hensiktsmessig å sørge for at en ikke samler for mange foreldre som har barn med én type funksjonsnedsettelse.

At deltakere har ulike oppfatninger av hvordan sammensettingen av kurset bør være, kan være en utfordring som åpner for muligheter til å prøve ut forskjellige varianter av kurs. Vi er kjent med at i enkelte regioner inngås det samarbeid med interesseorganisasjoner om kurs, og da vil en dekke behovet for par som har barn med tilnærmet lik funksjonsnedsettelse. Men ikke alle er medlem i organisasjoner og det finnes foreldre som har barn med så sjeldne diagnoser at de ikke vil komme til å møte andre med akkurat samme utfordringer. Det er viktig at ikke disse blir oversett, og derfor bør det arrangeres ulike kurs, også kurs som er åpne for ulike diagnosegrupper slik det er tilfelle for de fleste av dagens kurs. Det er også viktig å tenke på par som det ikke har vært fokusert mye på tidligere, for eksempel likekjønnede par og par fra minoritetsbefolkningen.

Hva med oss? er et kurs som er utviklet for familier som har tilleggsutfordringer, og innholdet av hele konseptet er utviklet fra denne grunntanken. Gjennomføringen preges av kursledere som ønsker å utgjøre en forskjell, og som er overbevist om at kurstilbudet har betydning for familiene til de som deltar. I all hovedsak har kurslederne erfart at for deltakerne de har møtt, har det vært godt å komme bort fra hverdagen og delta sammen med andre på en «veiledet» helg som par og som foreldre. Som en kortfattet oppsummering av hvorfor det trengs et eget tilbud til foreldre som har barn med funksjonsnedsettelse, viser vi til følgende utsagn fra en kursleder: «*For aksept, gjenkjenning og normalisering av det en kjenner på i sine liv*».

Referanser

- Amato, P.R. and Cheadle, J. (2005). The Long Reach of Divorce: Divorce and Child Well-Being Across Three Generations. *Journal of Marriage and the Family* 67(1), 191-206.
- Antonovsky, A. (1991). Hålsans mysterium. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Askheim, O. P., Andersen, T. og Eriksen, J. (2004). *Sosiale tjenester: for familier som har barn med funksjonsnedsettelse*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Baklien, B.(1993): Evalueringsforskningens historie og utvikling i Norge. *Politica Tidsskrift for politisk videnskap*, Bind 25
- Bailey Jr, D. B., Golden, R. N., Roberts, J., and Ford, A. (2007). Maternal depression and developmental disability: Research critique. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 13(4), 321-329.
- Baucom, D.H., Hahlweg, K., Atkins, D.C., Engl, J. and Thurmaier, F. (2006). Long-Term Prediction of Marital Quality Following a Relationship Education Program: Being Positive in a Constructive Way. *Journal of Family Psychology*, 20 (3) 448-455
- Beresford B.A. (1994). Resources and Strategies: How Parents Cope with the Care of Disabled Child. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35, 171-209
- Berg, B. (2012) (red.): *Innvandring og funksjonshemming*, Oslo: Universitetsforlaget
- Blom, S. og Listhaug, O. (1988). Familie og livskvalitet. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 29 (5) 5-28
- Bradbury, B.R. and Karney, T.N. (2004). Understanding and Altering the Longitudinal Course of Marriage. *Journal of Marriage and Family*, 66 (4) 862-879
- Brannen, J. (red.) (1992). *Mixing Methods: Qualitative and Quantitative Research*. Aldershot: Avebury.
- Breivik, K. and Olweus, D. (2006). Children of divorce in a Scandinavian welfare state: are they less affected than US children? *Scandinavian Journal of Psychology*, 47(1), 61-74.
- Burton, P., Lethbridge, L., and Phipps, S. (2008). Children with disabilities and chronic conditions and longer-term parental health. *Journal of Socio-Economics*, 37 1168-1186.
- Bysberg, I.H., Foss, A. og Noack, T. (2001). *Gjete kongens harer – rapport fra arbeidet med å få samboere mer innpasset i statistikken*. Rapporter 2001/40. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Danielsen, H. (2008). Å få eit forhold til å fungere er ganske hard jobbing. Kommunikasjon, kjønn og kjærleik i heteroseksuelle samliv. *Tidsskrift for kulturforskning*, 7(2) 5 – 22.
- Danielsen, H. og Mühleisen, W. (2009) Statens parkurs Godt samliv. Ideal og normer for samliv og kommunikasjon. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr 1, 2009.
- Dellve, L. (2004): *Syskonprosjekt inom forskningsprosjektet: Familjen runt barn med funktionshinder. Betydelsen av skyddande faktorer och intervention för familjens livskvalitet*, Göteborg: Sahlgrenska Universitetssjukhuset
- Ellingsæter, A.L. og Leira, A. (red.) (2004). *Velferdsstaten og familien*. Oslo: Gyldendal.

- Emerson, E. (2003). Mothers of children and adolescents with intellectual disability: social and economic situation, mental health status, and the self-assessed social and psychological impact of the child's difficulties. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47(4-5), 385-399.
- Emerson, E. and Hatton, C. (2005). *The Socio-economic Circumstances of Families Supporting a Child at Risk of Disability in Britain in 2 002*. Lancaster: Institute for Health Research, Lancaster University.
- Esping-Andersen, G. (2002). A New Gender Contract. In: G.. Esping-Andersen (ed.) *Why we need a New Welfare State* (pp. 68-95). Oxford: Oxford University Press.
- Ferguson, P. M. (2002). A Place in the Family-An Historical Interpretation of Research on Parental Reactions to Having a Child with a Disability. *The Journal of Special Education*, 36(3), 124-131.
- Fladstad, T. og Berg, B. (2008). "Gi meg en sjanse!" Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Frønes, I. (1998). *De likeverdige. Om sosialisering og de jevnaldrendes betydning*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Giallo, R., and Gavidia-Payne, S. (2006). Child, parent and family factors as predictors of adjustment for siblings of children with a disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(12), 937-948.
- Gold, J.I., Treadwell, M., Weissman, L., and Vichinsky, E. (2007): An expanded Transactional Stress and Coping Model for siblings of children with sickle cell disease: family functioning and sibling coping, self-efficacy and perceived social support, *Journal of Child: Care, Health and Development*, 34, 4, 491-502.
- Graungaard, A.H. and Skov, L. (2007): Why do we need a diagnosis? A qualitative study of parents' experiences, coping and needs, when a newborn child is severely disabled. *Child Care and Health Development*, 33 (3) 296-307
- Grue, L. (2011): *Hinderløype. Foreldre, barn og funksjonshemming*, Oslo: NOVA, Rapport 19
- Grut, L., Kvam, M.H., and Lippestad, J.W. (2008). *Rare disorders in Norway. How the users experience the health services. English summary*. Oslo: SINTEF Health Research
- Grønningsæter, A.B. og Nielsen, R.A. (2011): *Bolig, helse og sosial ulikhet*, Oslo: Helsedirektoratet
- Gustavson, K. (2012): Depressive symptoms, life satisfaction, and relationship quality: A population based longitudinal study. Oslo: Universitetet i Oslo, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Avhandling Phd
- Gustavson, K., Røysamb, E., von Soest, T., Helland, M.J. and Mathiesen, K.S.(2012): Longitudinal associations between relationship problems and life satisfaction: Findings from a 15-year population based study. *The Journal of Positive Psychology*, 7 (3)
- Halford, W.K., Markman, H.J., Kline, G. H. and Stanley, S. M. (2003). Best Practice in Couple Relationship Education, *Journal of Marital and Family Therapy*, 29 (3) 385-406

- Hahlweg, K. and Markman, H.J. (1988). Effectiveness of Behavioral Marital Therapy: Empirical Status of Behavioral Techniques in Preventing and Alleviating Marital Distress. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 56 (3) 440-447
- Hastings, R., Kovshoff, H., Ward, N., Espinosa, F., Brown, T. and Remington, B. (2005). Systems Analysis of Stress and Positive Perceptions in Mothers and Fathers of Pre-School Children with Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 35(5), 635-644.
- Hatton, C., Akram, Y., Robertson, J., Shah, R. and Emerson, E. (2003). The Disclosure Process and its Impact on South Asian Families with a Child with Severe Intellectual Disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 16, 177-188.
- Haugen, G. M. D. (2007) *Divorce and Post-divorce Family Practice: The Perspective of Children and Young People*. Trondheim: NTNU, Faculty of Social Science and Technology Management, Doctoral Thesis
- Haugen, G. M. D, Hedlund, M. og Wendelborg, C. (2012). «Det går ikke an å bruke seg sjøl både på retta og vranga». *Om helsebelastninger, sårbarhet og forebygging i familier med barn med funksjonsnedsettelse*. NTNU Samfunnsforskning AS, Mangfold og inkludering.
- Ingstad, B. og Sommerschild, H. (1984). *Familien med det funksjonshemmede barnet. Forløp – reaksjoner – mestring*. Oslo: Tanum – Norli
- Kalmijn, M. and Poortman A.R, (2006). *His or Her Divorce? The Gendered Nature of Divorce and its Determinants*. *European Sociological Review*, vol 22, nr 2 (201-214).
- Kelly, J.B. (2000). Children's Adjustment in Conflicted Marriage and Divorce: A Decade Review of Research. *Journal of Child and Adolescent Psychiatry* 39: 963-73.
- Kittelsaa, A. (2012): *Livsholdning, tro og mestring*, i Berg, B. (red.): *Innvandring og funksjonshemming*, Oslo: Universitetsforlaget
- Laurvick, C. L., Msall, M. E., Silburn, S., Bower, C., Klerk, N. D. and Leonard, H. (2006). Physical and Mental Health of Mothers Caring for a Child With Rett Syndrome. *Pediatrics*, 118(4), 1152-1164.
- Leira, A. (2006). Parenthood change and policy reform in Scandinavia, 1970s-2000s. In Ellingsæter A.L., and Leira, A. (eds) *Politicising parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states* (99. 25-51). Bristol: The Policy Press.
- Lundeby, H. (2008). *Foreldre med funksjonshemmete barn: En studie av familiemønster, yrkesaktivitet og møter med hjelpeapparatet*, Trondheim: NTNU, SVT-fakultetet, Avhandling PhD.
- Lundeby, H. og Tøssebro, J. (2006): «Det er jo milepæler hele veien», i Tøssebro, J. og Ytterhus, B.: *Funksjonshemmete barn i skole og familie*, Oslo: Gyldendal Akademisk
- Mason, J. (2005). *Qualitative Researching*. London: Sage.
- Mastekaasa, A. (1995). Marital Dissolution and Subjective Distress: Panel Evidence. *European Sociological Review*, 11 (2) 173-185

- Markman, H.J., Kline, G.H., Rea, J.G., Piper, S.S. and Stanley, S.M. (2005). A sampling of the theoretical, methodological and policy issues in marriage education: Implications for family psychology. In Pinsof, V.M., Lebow, J.L. (eds.). *Family psychology. The art of the science*. New York: Oxford University Press
- Markman, H.J., Whitton, S.W., Kline, G.H., Stanley, S.M., Thompson, H., St. Peters, M., Leber, D.B., P., Olmos-Gallo, A., Prado, L., Williams, T., Gilbert, T., Tonelli, L., Bobulinski, M. and Cordova, A. (2004). Use of an Empirically Based Marriage Education Program by Religious Organizations: Results of a Dissemination Trial. *Family Relations*, 53 (5) 504-512
- Markman, H.J., Renick, M.J., Floyd, F. J., Stanley, S. M. and Clements, M. (1993). Preventing Marital Distress Through Communication and Conflict Management Training: A 4- and 5-Year Follow-Up. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61 (1) 70-77
- Modum Bad (2004). «Hva med oss?» *Velkommen til samlivskurs*. Modum Bad: Kurshefte
- Mortensen, Ø. og Thuen, F. (2007). *Kunnskapsstatus om forskning på modeller for samlivskurs*, Bergen: HEMIL-rapport 1
- Mortensen, Ø. og Thuen, F. (2005). *Småbarnsforeldre og samlivskurs. Holdninger til og barrierer mot å delta på samlivskurs i et utvalg av den norske befolkningen*, Bergen: HEMIL-senteret, Universitetet i Bergen.
- Moyson, T. and Roeyers, H. (2012): 'The overall quality of my life as a sibling is all right, but of course, it could always be better'. Quality of life of siblings of children with intellectual disability: the siblings' perspectives, in *Journal of Intellectual Disability Research*, 56 (I) 87-101
- Moxnes K. og G.M.D. Haugen (1998). *Skilsmisse som fenomen*. Rapport. Trondheim: ALLFORSK.
- Mustaparta, M. (2001). "Sorte tuneller, løvinner og englevakt" – en fortelling om familien og barnet med funksjonshemming. *Fokus på familien*, 29 177-191
- NOU 2011:17 (2011). *Når sant skal sies om pårørendeomsorgen*.
- NOU 2001:22: *Fra bruker til borger*
- Næss, S., Moum, T. og Eriksen, J. (2011). *Livskvalitet. Forskning om det gode liv*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Næss, Ø., Rognerud, M. og Strand, B.H. (2007). *Sosial ulikhet i helse: en faktarapport*, Oslo: Nasjonalt folkehelseinstitutt
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods* (2nd ed.). Newbury Park, CA.: Sage.
- Poulsen, C. (2006). Taler vi om det samme? Når etniske minoriteter med sjældne handicap møder social- og sundhedsvæsenet København: Center for små handicapgrupper.
- Pryor, J. and B. Rodgers (2001) *Children in Changing Families*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Ragan, E.P., Einhorn, L.A., Rhoades, G.K., Markman, J. and Stanley, S. (2009). Relationship Education Programs: Current Trends and Future Directions. Bray. J.H. and

- Stanton, M (ed.): *The Wiley-Blackwell Handbook of Family Psychology*. Chichester: Wiley-Blackwell
- Raina, P., O'Donnell, M., Rosenbaum, P., Brehaut, J., Walter, S. D., and Russell, D., (2005). The Health and Well-Being of Caregivers of Children With Cerebral Palsy. *Pediatrics*, 115(6), 626-636.
- Read, J. (2000): *Disability, the Family and Society*, Buckingham: Open University Press
- Rogne, K.T. og Hareide, B. (2004). *Hverdagsliv i familier med utviklingshemmede barn*. Oslo: Kommuneforlaget
- Rogne, K.T. og Hareide, B. (2003). "Tiden sammen må tilranes!" *Hverdagsliv og samliv i familier med funksjonshemmede barn*. Samlivssenteret Modum Bad
- Seligman, M. (1999): Childhood Disability and the Family, In Scwean, V.I. and Saklofoske, D. H. (eds): *Handbook of Psychosocial Characteristics of Exceptional Children*, (111-131), New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers
- Seligman, M. and Darling, R. B. (1997). *Ordinary Families, Special Children. A System Approach to Childhood Disability*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shakespeare, T. (2006): *Disability Rights and Wrongs*, London: Routledge
- Skauli, G. (2009). *Evidensbasert praksis i familievernet. En litteraturgjennomgang av forskning på parterapi*. Familievernets skriftserie nr 1/2009. Bufetat.
- Skirbekk, S. (1999). Ideologi, myte og tro ved slutten av et århundre. *Sosiologisk kulturteori og funksjonsanalyse*. Tano/Aschehoug, Oslo.
- SSB (2012) <http://www.ssb.no/barn/tab-2011-04-28-01.html>. Lastet ned 01.11.2012
- Stahmann, R. F. (2000). Prenatal counseling: a focus for family therapy, *Journal of Family Therapy*. 22 (1), 15-28
- Stanley, S. M. (2001). Making a case for premarital education. *Family Relations*, 50, 272-280.
- Stanley, S. M., Markman, H. J., Peters, M. S. and Leber, D. (1995). Strengthening Marriages and Preventing Divorce. New Directions in Prevention Research. *Family Relations*, Vol. 44 (4) 392-401
- Stiklestad, S.S. (2012): *Planlagte lesbiske familier – kontroverser og kunnskap. Familierettslige spørsmål i lys av samfunnsdebatten*. Trondheim: Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Phd.
- St.meld. nr. 40 (2003). *Nedbygging av funksjonshemmende barrierer : strategier, mål og tiltak i politikken for personer med nedsatt funksjonsevne*. Oslo: Sosialdepartementet.
- St.meld. nr. 29 (2002-2003). *Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap*. Barne- og familiedepartementet.
- Stoneman, Z. (2007). Examining the Down syndrome advantage: mothers and fathers of young children with disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(12), 1006-1017.
- Størksen, I. (2006). *Parental divorce: psychological distress and adjustment in adolescent and adult offspring*. Series of dissertations submitted to the Faculty of Social Sciences, University of Oslo, no. 31. Oslo: Faculty of Social Sciences, University of Oslo, Dept. of Psychology.

- Sætersdal, B. (1998). *Tullinger, skrullinger og skumlinger – Fra fattigdom til velferdsstat*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sørheim, T. A. (2000). *Innvandrere med funksjonshemmede barn i møte med hjelpeapparatet*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Thagaard, T. (2003). *Systematikk og innlevelse*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Thuen, F. (2003). Samlivsbrudd og psykisk helse: Forebyggende tiltak, i *Tidsskrift for norsk psykologisk forening*, 40
- Thuen, F. og Rise, J. (2006). Psychological adaptation after marital disruption: The effects of optimism and perceived control. *Scandinavian Journal of Psychology*, Apr2006, Vol. 47 Issue 2, p121-128,
- Tøssebro, J. (2010): *hva er funksjonshemming?* Oslo: Universitetsforlaget
- Tøssebro, J. og Lundebj, H. (2002). *Å vokse opp med funksjonshemming – de første årene*, Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Tøssebro, J. og Ytterhus, B. (2006). *Funksjonshemmete barn i skole og familie: inkluderingsideal og hverdagspraksis*. Oslo: Gyldendal akademisk
- Wendelborg, C. (2010): *Å vokse opp med funksjonshemming i skole og blant jevnaldrende*, Trondheim: Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Phd.
- Wendelborg, C. og Tøssebro, J. (2010). *Helsestatus til foreldre med barn med nedsatt funksjonsevne*, Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS, Mangfold og inkludering.
- Wendelborg, C., Tøssebro, J., Berg, B. og Kittelsaa, A. (2010). *Kunnskapsstatus om familier med barn med nedsatt funksjonsevne*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS, Avdeling Mangfold og inkludering.
- Øia, T. (2005). *Evaluering av kursopplegg «Hva med Oss?»*. Upublisert rapport.
- Ådnanes, M., Haugen, G.M.D., Jensberg, H., Rantalaiho, M. og Husum, T.L. (2011). *Evaluering av mekling etter ekteskapslov og barnelov*. Oslo: Rapport. Sintef Teknologi og samfunn.

Vedlegg 1 Intervjuguider

Intervjuguide for kvalitative intervjuer med foreldre som har deltatt på «Hva med oss?» - parkurs for foreldre til barn med nedsatt funksjonsevne

1. Informasjon om prosjektet

Før intervjuet starter gjennomgås informasjonsskrivet som har fulgt samtykkeerklæringen av intervjuer. Frivillighet og betydningen av samtykke presiseres.

2. Intervjuet

Intervjuet er strukturert rundt fem hovedspørsmål der det første inviterer informanten til å presentere seg selv og sin familie, de andre fokuserer på «Hva med oss?» parkurs for foreldre til barn med nedsatt funksjonsevne.

1. Spørsmål: «Kan du fortelle oss om deg selv og familien din?»

- Bakgrunn, utdanning, jobb, interesser
- Utdanning, arbeidssituasjon (viktigste inntektskilde)
- Hvem bor du sammen med ?
- Gift/samboere og parforholdets varighet
- Barn, antall, alder, egne, stebarn, fosterbarn
- Barnet/barna med funksjonsnedsettelse (alder, bosted, type, grad)
- Forholdet til barnets andre biologiske foreldre (dersom dette er en annen enn dagens partner)
- Boligsituasjonen – plass nok, tilpasset, egnet for familien
- Utfordringer i hverdagen, tid, økonomi, (omsorgs)ansvar
- Hverdagen (stressende, konfliktfylt, hjelpetiltak og avlastning)
- Opplevelse av forholdet mellom mestring og krav fra omgivelsene
- Hvorfor ville dere gå på kurs – hvem tok initiativet – hvordan fikk dere vite om det?

2. Spørsmål: «Kan du fortelle om kurset du har vært med på?»

- Når deltok personen på kurs, hvilken type kurs?
- Hvor fikk en vite om kurset?
- Hvem tok initiativ til deltakelse?
- Hva var motivasjonen for deltakelse?
- Hva var forventingene til kurset?
- Hvilke behov tenkte du/dere at dere hadde før kurset? (dekket/ikke dekket?)
- Hvordan oppleves organiseringen av kurset (er helg et godt tidspunkt, lange dager?)
- Hvordan opplevdes gruppesammensetningen?
- Ga kurset tid til hverandre, til uformelle diskusjoner? Var kursdagene rolige/stressende?

- Hvordan opplevdes innholdet i kurset? Hva var viktige tema, hva var mindre viktige tema?
- Hvordan opplevdes de kursansvarlige (faglig, formidlings- og veiledningskompetanse)?
- Hva vurderes å være de virkningsfulle elementene i kursoppholdet? Ble behov møtt/forventninger innfridd?
- Hva synes du om oppbyggingen av kurset; innhold, fordeling av foredrag, grupper, egentid?
- Hvordan var det å møte andre par med barn med nedsatt funksjonsevne?
- Hvordan var det å være hjemmefra og uten barn?

3. Hvilken betydning har kurset hatt? ('grand tour' spm)

- Hva tenker du om de ulike temaene på kurset? Har disse påvirket dagliglivet?
- På hvilken måte har kurset påvirket deg (og dere – parforholdet)? Fortell
- Har kurset gjort noe med kommunikasjonsmønster i familien?
- Har deltakelse på kurset gjort noe med samarbeidet i familien?
- Har deltakelse på kurset bidratt til å styrke parforholdet?
- Har kurset hatt noe å si for det å håndtere konflikter?
- Tror du at slike kurs kan bidra til å styrke samlivet / forhindre samlivsbrudd? (hvorfor /hvorfor ikke)
- I hvilken grad bidro kurset til nettverksbygging eller kontakt med andre foreldre med barn med nedsatt funksjonsevne? Har denne kontakten blitt opprettholdt i ettertid?
- Hva er det viktigste du har «tatt med deg» fra kurset (hvorfor)
- Hva var det viktigste du lærte på kurset?
- Var det deler av kurset som kunne gått ut?
- Evt.: hvordan tror du din partner ville vurdere kurset? (hva tror du han/hun synes var nyttig/mindre nyttig)
- Hva sitter personen igjen med etter kursdeltakelse? Hva er det som har "blitt værende" i etterkant av kurset? Hva er det en husker best?
- Hvilken betydning har denne typen kurs for muligheten til å håndtere hverdagen på god måte?

4. Ville du anbefale andre å delta på kurset? kan du utdype dette litt nærmere?

- Hva vil du fortelle til andre foreldre som vurderer å delta på kurs?
- Vil du informere andre foreldre om at disse kursene finnes, og hva vil du da si?

5. Hvis du skulle komme med noen anbefalinger/tilbakemeldinger til kursholdere for "Hva med oss"- kursene, hva ville du da si?

- Hvis du skulle gjort noen endringer på kurset – hva ville du gjort da (hvorfor?)
- Struktur og organiseringen (hverdag/helg, lengde på dagene, antall kursdeltakere, variasjon i foredrag/diskusjoner/gruppearbeid etc, tid til uformelle samtaler)
- Innhold og tematikk (hva er de sentrale temaene for DEG, hva er det viktig at kurset tar opp?)

Intervjuguide for kvalitative intervjuer med kursholdere og kursansvarlige for «Hva med oss?» - parkurs for foreldre til barn med nedsatt funksjonsevne

1. Informasjon om prosjektet

Før intervjuet starter gjennomgås informasjonsskrivet som har fulgt samtykkeerklæringen av intervjuer. Frivillighet og betydningen av samtykke presiseres.

2. Intervjuet

Intervjuet er strukturert rundt fem hovedspørsmål der det første inviterer informantene til å presentere seg selv og sin fagbakgrunn. De påfølgende spørsmålene utforsker informantens engasjement og refleksjoner i forhold til «Hva med oss?» parkurs for foreldre til barn med nedsatt funksjonsevne.

4. Spørsmål: «Kan du fortelle oss om deg selv og din fagbakgrunn?»

- Fagbakgrunn
- Kompetanse i forhold til familievern og i forhold til funksjonshemming

5. Spørsmål: «Kan du fortelle om hvilke roller du har hatt i forhold til *Hva med oss?*»

- «Hvordan ble du engasjert i kurset?»
- Historikk; egen rolle i utvikling og oppbygging av tilbudet
- Erfaringer og endring; Hva slags endringer og tilpasninger har du gjort eller bidratt til?
- Ansvar og roller

6. Spørsmål: «Kan du beskrive hvordan «dine» *Hva med oss*-kurs er lagt opp?»

- Forsøker man å gi et så likt som mulig tilbud som andre steder eller er det rom for endring/tilpasning for den enkelte ansvarlige/kursholder?
- Særskilte lokale tilpasninger bestemt av faktorer som geografi, økonomi, særlige forhold?
- Vektlegges spesielle elementer i kurset? Er dette likt/ulikt fra gang til gang?
- Brukermedvirkning og bruk av kursevaluering?

7. Spørsmål: «Kan du fortelle om hvordan du vurderer *Hva med oss* som tilbud?»

- Hva mener du er det viktigste kurset søker å oppnå?
- Hvorfor trengs det et eget tilbud til foreldre som har barn med funksjonsnedsettelse?
- Hvilke mener du er de viktigste effektene av *Hva med oss*?

8. Spørsmål: «Hvordan tenker du at *Hva med oss* kan utvikles videre?»

- Er det noe som du synes bør endres?
- Hva er det viktig å bevare?

E. KURSETS ORGANISERING OG TILRETTELEGGING

NB: Disse spørsmålene gjelder det siste «Hva med oss?»-kurset du deltok i.

28. Hvordan vurderer du organiseringen av kurset med tanke på følgende?

Ett kryss på hver linje. ⇒

	For lite 1	Passe 2	For mye 3
1. Kursets lengde (antall dager)	☐	☐	☐
2. Kursdagens lengde (antall timer)	☐	☐	☐
3. Størrelsen på kursavgiften	☐	☐	☐
4. Antall kursdeltakere	☐	☐	☐
5. Mengden av foredrag fra kursholdere	☐	☐	☐
6. Mengden av gruppearbeid	☐	☐	☐
7. Mengden av pararbeid	☐	☐	☐
8. Mengden av fellesdiskusjoner	☐	☐	☐
9. Pauser til uformelle samtaler	☐	☐	☐

29. I hvilken grad ...

	I svært liten grad 1	I liten grad 2	Verken /eller 3	I stor grad 4	I svært stor grad 5
1. ... opplevde du kurset som hektisk?	☐	☐	☐	☐	☐
2. ... opplevde du kurset som avslappende?	☐	☐	☐	☐	☐
3. ... opplevde du kurset som lærerikt?	☐	☐	☐	☐	☐
4. ... synes du kurset ga tid til refleksjon og uformelle samtaler?	☐	☐	☐	☐	☐
5. ... synes du kurset ga tid til hverandre som par?	☐	☐	☐	☐	☐

30. I hvilken grad er du fornøyd med ...

	I svært liten grad 1	I liten grad 2	Verken /eller 3	I stor grad 4	I svært stor grad 5
1. ... ditt eget aktivitetsnivå på kurset?	☐	☐	☐	☐	☐
2. ... de andre kursdeltakernes aktivitetsnivå på kurset?	☐	☐	☐	☐	☐
3. ... de kursansvarliges aktivitetsnivå på kurset?	☐	☐	☐	☐	☐

31. I hvilken grad hadde følgende endringer gjort det enklere å delta på «Hva med oss?»-kurset?

	I svært liten grad 1	I liten grad 2	Verken /eller 3	I stor grad 4	I svært stor grad 5
1. Kortere kursdager	☐	☐	☐	☐	☐
2. Dagskurs i ukedagene i stedet for helgekurs	☐	☐	☐	☐	☐
3. Mulighet til å ta med barnet/barna på kurset	☐	☐	☐	☐	☐

32. Dine forslag til forbedring av organiseringen av kurset: ⚡

Her kan du bruke vanlig håndskrift. Vennligst skriv tydelig.

F. KURSETS INNHOLD OG TEMAER

NB: Disse spørsmålene gjelder det siste «Hva med oss?»-kurset du deltok på.

33. I hvilken grad var de følgende temaene relevante for deg?	<i>I svært liten grad</i> 1	<i>I liten grad</i> 2	<i>Verken /eller</i> 3	<i>I stor grad</i> 4	<i>I svært stor grad</i> 5
1. Familieliv og parforhold.....	☐	☐	☐	☐	☐
2. Kommunikasjon som nøkkel eller lås?	☐	☐	☐	☐	☐
3. De sammensatte følelsene	☐	☐	☐	☐	☐
4. Menn og kvinner – to verdener?.....	☐	☐	☐	☐	☐
5. Når vi trækker på hverandre	☐	☐	☐	☐	☐
6. Å skape livsrom for alle i familien	☐	☐	☐	☐	☐
7. Betydningen av vennskap, glede og humor.....	☐	☐	☐	☐	☐
34. I hvilken grad synes du at de kursansvarlige utviste følgende typer kompetanse?	<i>I svært liten grad</i> 1	<i>I liten grad</i> 2	<i>Verken /eller</i> 3	<i>I stor grad</i> 4	<i>I svært stor grad</i> 5
1. Faglig kompetanse	☐	☐	☐	☐	☐
2. Formidlingskompetanse.....	☐	☐	☐	☐	☐
3. Veiledningskompetanse.....	☐	☐	☐	☐	☐
35. Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander om det siste «Hva med oss?»-kurset du deltok på?	<i>Svært uenig</i> 1	<i>Uenig</i> 2	<i>Verken /eller</i> 3	<i>Enig</i> 4	<i>Svært enig</i> 5
1. Kurset er en arena hvor paret er i fokus	☐	☐	☐	☐	☐
2. Kursdeltakelse gir en mulighet til avkobling.....	☐	☐	☐	☐	☐
3. Jeg opplevde forståelse fra kursansvarlige knyttet til det å ha barn med funksjonsnedsettelse / kronisk sykdom / annet.....	☐	☐	☐	☐	☐
4. Kurset ga mulighet til uformelle samtaler med andre par i samme situasjon.....	☐	☐	☐	☐	☐
5. Jeg foretrekker å være på kurs med foreldre som har barn med lik funksjonsnedsettelse / kronisk sykdom / annet som mitt / mine barn.....	☐	☐	☐	☐	☐
6. Det er positivt at kursdeltakere ikke skal ta med barna på kurset.....	☐	☐	☐	☐	☐
7. Det var vanskelig å finne noen som kunne passe barnet/barna mens vi var på kurs.....	☐	☐	☐	☐	☐
36. Hva synes du at du fikk ut av å delta på kurset?	<i>I svært liten grad</i> 1	<i>I liten grad</i> 2	<i>Verken /eller</i> 3	<i>I stor grad</i> 4	<i>I svært stor grad</i> 5
1. Parforholdet ble styrket.....	☐	☐	☐	☐	☐
2. Fikk verktøy for å håndtere konflikter i parforholdet.....	☐	☐	☐	☐	☐
3. Fikk verktøy for å styrke samarbeidet i parforholdet.....	☐	☐	☐	☐	☐
4. Traff og fikk dele erfaringer og opplevelser med andre foreldre i samme situasjon	☐	☐	☐	☐	☐
5. Lærte teknikker som har vært til hjelp i hverdagen.....	☐	☐	☐	☐	☐
6. Fikk mer kunnskap om forskning og rettigheter for foreldre med barn med nedsatt funksjonsevne/ kronisk sykdom/annet.....	☐	☐	☐	☐	☐

H. DITT HELHETSINNTRYKK AV «HVA MED OSS?»-KURSET

NB: Disse spørsmålene gjelder det siste «Hva med oss?»-kurset du deltok på.

- | | Svært mis-
fornøyd
1 | Mis-
fornøyd
2 | Verken
/eller
3 | Fornøyd
4 | Svært
fornøyd
5 | Usikker
6 |
|---|--|-----------------------------------|-----------------------------------|---|--------------------------|--------------------------|
| 42. Alt i alt, hvordan vil du vurdere kurs-tilbudet «Hva med oss?» Ett kryss. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 43. Vil du anbefale «Hva med oss?»-kurset til andre? ⇒ | | Ja ... ☐ 1 | Nei... ☐ 2 | Usikker ☐ 3 | | |
| 44. Hva er den viktigste erfaringen/lærdommen du sitter igjen med etter endt kurs? ⁵ | Her kan du bruke vanlig håndskrift. Vennligst skriv tydelig. | | | | | |

45. I videreføringen av kurset, hva bør evt. endres for å bedre kunne møte deltakernes psykologiske og sosiale behov?⁵

Her kan du bruke vanlig håndskrift. Vennligst skriv tydelig.

Vedlegg 3 Tabeller og figurer

Breddeundersøkelse blant tidligere deltakelse på *Hva med oss*-kurs

Bakgrunnsinformasjon

Tabell 1. *Kjønn og alder (basert på individnivå). Prosent og antall.*

	Prosent	Antall
Kjønn		
Mann	40,4	270
Kvinne	59,6	183
Totalt	100,0	453
Alder		
26-35 år	13,6	61
36-45 år	50,7	228
46-55 år	31,3	141
56-65 år	4,0	18
66 år eller eldre	0,4	2
Totalt	100,0	450

Tabell 2. *Samlivsstatus og parforholdets varighet (basert på individnivå). Prosent og antall.*

	Prosent	Antall
Samlivsstatus		
Enslig	3,5	16
Samboer/gift	94,3	427
Annet	2,2	10
Totalt	100,0	453
Parforholdets varighet		
Under 6 år	6,6	28
6-10 år	17,8	76
11-15 år	25,1	107
16-25 år	37,1	158
Over 25 år	13,4	57
Totalt	100,0	426

Tabell 3. Utdanning, arbeidsstatus og viktigste inntektskilde (basert på individnivå). Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Utdanning		
Grunnskole/ungdomsskole/realskole e.l.	3,8	17
Videregående skole	33,6	152
Universitet/høgskole, inntil tre år	21,5	97
Universitet/høgskole, mer enn tre år	38,3	173
Annet	2,9	13
Inntektsgivende arbeid		
Ja, heltid (100 % stillingsandel)	58,1	264
Ja, deltid (50-99 % stillingsandel)	26,4	120
Ja, deltid (under 50 % stillingsandel)	2,6	12
Nei	6,2	28
Annet	6,6	30
Viktigste inntektskilde		
Yrkesinntekt (lønn- og næringsinntekt)	85,4	387
Arbeidsavklaringspenger	5,7	26
Arbeidsledighetstrygd	0,4	2
Uføretrygd	6,0	27
Pleiepenger/omsorgslønn	1,3	6
Alderspensjon	0,2	1
Annet	0,9	4

Tabell 4. Antall barn i husstanden (basert på parnivå). Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Ett barn	11,5	33
To barn	43,7	125
Tre barn	34,3	98
Fire barn	5,6	16
Fem eller flere barn	4,9	14
Totalt	100,0	286

Barnet/barna med nedsatt funksjonsevne/kronisk sykdom/annet

Tabell 5. Antall barn med funksjonsnedsettelse eller lignende (basert på parnivå). Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Ett barn	83,3	240
To barn	13,2	38
Tre barn	3,5	10
Totalt	100,0	288

Tabell 6. Barnets alder (basert på barnenivå). Prosent og antall.

	Prosent	Antall
0-5 år	14,5	50
6-10 år	27,3	94
11-15 år	29,4	101
16-20 år	19,5	67
Over 20 år	9,3	32
Totalt	100,0	344

Tabell 7. Barnets funksjonsnedsettelse i hovedsak (basert på barnenivå). Prosent og antall.

Diagnose	Prosent	Antall
ADHD/Asperger/Tourettes syndrom e.l.	28,7	98
Kombinasjon av diagnoser	21,1	72
Psykisk utviklingshemming	21,6	74
Kronisk sykdom	8,8	30
Fysisk funksjonsnedsettelse	8,5	29
Sammensatte funksjonsvansker	7,6	26
Generelle lærevansker	0,9	3
Annet	2,9	10
Totalt	100,1	342

Tabell 8. Vurdering av barnets funksjonsnedsettelse (basert på barnenivå). Prosent og antall.

	Prosent	Totalt
Mild	22,2	74
Moderat	44,0	147
Alvorlig	33,8	113
Totalt	100,0	334

Tabell 9. Bor barnet hovedsakelig sammen med mor/far? (basert på barnenivå). Prosent og antall.

	Prosent	Totalt
Bor hovedsakelig sammen med mor/far	90,9	311
Bor hovedsakelig ikke sammen med mor/far	9,1	31
Totalt	100,0	342

Tabell 10. Respondentens relasjon til barnet/barna med funksjonsnedsettelse. Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Kun biologisk forelder	85,8	388
Kun steforelder	4,9	22
Kun foster-/adoptivforelder	6,2	28
Biologisk/ste-/foster-/adoptivforelder	3,1	14
Totalt	100,0	452

Tabell 11. Vurdering av egen arbeidsbelastning i familien knyttet til situasjonen for barn med funksjonsnedsettelse (basert på individnivå). Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Svært lav	1,1	5
Lav	7,1	32
Verken/1eller	18,5	83
Høy	55,8	250
Svært høy	17,4	78
Totalt	99,9	448

Deltakelse på kurset *Hva med oss?*

Tabell 12. Deltakelse på antall kurs (basert på individnivå). Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Ett kurs	57,6	260
To kurs	37,5	169
Tre eller flere kurs	4,9	22
Totalt	100,0	451

Tabell 13. Kjennetegn ved siste kurs (basert på individnivå). Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Tidspunkt		
2008 eller tidligere	33,3	149
2009	12,3	55
2010	23,5	105
2011	25,1	112
2012	5,8	26
Totalt	100,0	447
Type kurs		
Helgekurs	98,0	442
Dagskurs	1,8	8
Annet	0,2	1
Totalt	100,0	451
Region		
Nord	10,3	46
Midt	14,5	65
Vest	18,6	83
Sør	7,8	35
Øst (Oslo og Lillehammer)	48,8	218
Totalt	100,0	447

Tabell 14. Relasjon til partner ved kursdeltakelse (basert på individnivå). Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Bor du fremdeles sammen med den du var på siste kurs med?		
Ja	93,8	426
Nei	6,2	28
Totalt	100,0	454
Hvis nei, mener du samlivsbruddet på noen måte kan knyttes til at deres barn har en funksjonsnedsettelse e.l.?		
Nei	21,4	6
I noen grad	57,1	16
Ja	21,4	6
Totalt	99,9	28

Kjennskap til, motivasjon for og forventninger til kurset

Tabell 15. Først kjennskap til kurstilbudet gjennom... (basert på individnivå). Prosent og Antall.

	Prosent	Antall
Venner, familie og/eller arbeidskolleger	10,4	47
Bufdir, Bufetat og/eller familievernkontor	29,2	132
Helsestasjon, sykehus, habiliteringstjeneste	33,6	152
Media (TV, radio, avis, internett)	11,1	50
Interesseforening	6,6	30
Foreldrenettverk	4,4	20
Annet	4,6	21
Totalt	99,9	452

Tabell 16. Hvem tok initiativ til å delta på siste kurs? (basert på individnivå). Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Jeg	32,9	149
Partneren min	23,8	108
Samlet initiativ	40,8	185
Andre	2,4	11
Totalt	99,9	453

Tabell 17. Hvor viktig var følgende faktorer for påmelding på siste kurs? (basert på individnivå). Prosent og totalantall (N).

	Svært uviktig	Uviktig	Verken/ eller	Viktig	Svært viktig	N
Ønsket å styrke parforholdet	1,6	1,1	10,4	45,6	41,3	450
Ønsket verktøy for å styrke samarbeidet	1,1	1,6	11,1	52,9	33,3	450
Ønsket å treffe og dele erfaringer og opplevelser med andre i samme situasjon	1,1	0,4	12,4	41,5	44,6	451
Ønsket å lære teknikker som kan være til hjelp i hverdagen	0,9	2,0	14,4	50,1	32,6	451
Ønsket å komme bort en helg uten barn	3,3	5,5	10,9	42,1	38,1	451
Ønsket kunnskap om samspill i familier med barn med nedsatt funksjonsevne e.l.	1,6	1,6	20,6	50,8	25,5	451
Ønsket verktøy for å håndtere konflikter	2,4	5,1	22,8	38,9	30,8	452
Ønsket mer kunnskap om forskning og rettigheter	2,9	11,6	34,8	34,4	16,3	448

Tabell 18. Generelle forventninger til kurset (basert på individnivå). Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Svært lave	0,2	1
Lave	2,7	12
Blandede	50,2	221
Høye	42,0	185
Svært høye	4,8	21
Totalt	99,9	440

Kursets organisering og tilrettelegging

Tabell 19. Vurdering av følgende sider ved organiseringen av kurset (basert på individnivå). Prosent og totalantall (N).

	For lite	Passe	For mye	N
Kursets lengde (antall dager)	6,2	93,8	0,0	453
Kursdagens lengde (antall timer)	1,3	90,7	7,9	453
Størrelsen på kursavgiften	0,4	97,8	1,8	451
Antall kursdeltakere	1,6	94,2	4,2	451
Mengden av foredrag fra kursledere	4,5	92,7	2,9	449
Mengden av gruppearbeid	6,9	83,0	10,0	448
Mengden av pararbeid	15,8	80,0	4,2	449
Mengden av fellesdiskusjoner	17,6	78,6	3,8	448
Pauser til uformelle samtaler	23,3	75,1	1,6	450

Tabell 20. I hvilken grad... (basert på individnivå). Prosent og totalantall (N).

	I svært liten grad	I liten grad	Verken/ eller	I stor grad	I svært stor grad	N
Opplevde du kurset som hektisk?	25,8	44,2	24,7	4,4	0,9	453
Opplevde du kurset som avslappende?	2,2	8,0	32,1	49,8	8,0	452
Opplevde du kurset som lærerikt?	0,7	1,8	12,9	60,8	23,9	451
Synes du kurset ga tid til refleksjon og uformelle samtaler?	1,6	8,0	21,3	52,9	16,2	450
Synes du kurset ga tid til hverandre?	1,5	10,0	20,1	51,8	16,6	452

Tabell 21. I hvilken grad er du fornøyd med... (basert på individnivå). Prosent og totalantall (N).

	I svært liten grad	I liten grad	Verken/ eller	I stor grad	I svært stor grad	N
Eget aktivitetsnivå	0,0	1,5	36,2	55,8	6,4	453
Kursdeltakeres aktivitetsnivå	0,2	1,3	32,7	59,1	6,6	452
Kursansvarliges aktivitetsnivå	0,4	0,7	12,8	59,7	26,3	452

Tabell 22. I hvilken grad hadde følgende endringer gjort det enklere å delta på kurset? (basert på individnivå). Prosent og totalantall (N).

	I svært liten grad	I liten grad	Verken/ eller	I stor grad	I svært stor grad	N
Kortere kursdager	38,5	21,7	33,8	5,1	0,9	447
Dagskurs i ukedagene	66,8	16,8	12,6	2,9	0,9	446
Mulighet til å ta med barnet/barna	67,1	13,7	12,6	5,4	1,1	444

Kursets innhold og temaer

Tabell 23. I hvilken grad var følgende temaer relevante? (basert på individnivå). Prosent og totalantall (N).

	I svært liten grad	I liten grad	Verken/ eller	I stor grad	I svært stor grad	N
Familieliv og parforhold	0,0	1,8	9,8	61,6	26,8	448
Kommunikasjon som nøkkel eller lås?	0,0	3,8	13,6	51,3	31,3	450
De sammensatte følelsene	0,2	1,8	16,0	56,3	25,6	449
Menn og kvinner - to verdener?	0,7	2,5	21,4	57,1	18,3	448
Når vi trækker på hverandre	0,0	1,3	16,1	58,6	23,9	447
Å skape livsrom for alle i familien	0,0	1,1	12,5	58,8	27,6	449
Betydningen av vennskap, glede og humor	0,2	1,1	9,2	60,0	29,5	448

Tabell 24. I hvilken grad utviste kursansvarlige følgende typer kompetanse? (basert på individnivå). Prosent og totalantall (N).

	I svært liten grad	I liten grad	Verken/ eller	I stor grad	I svært stor grad	N
Faglig kompetanse	0,2	1,1	9,3	55,5	33,8	452
Formidlingskompetanse	0,0	1,5	12,6	51,3	34,5	452
Veiledningskompetanse	0,4	2,7	20,4	47,9	28,6	451

Tabell 25. Hvor enig eller uenig i følgende påstander om siste kurs? (basert på individnivå). Prosent og totalantall (N).

	Svært uenig	Uenig	Verken/ eller	Enig	Svært enig	N
Kurset er en arena hvor paret er i fokus	0,0	0,9	6,0	55,4	37,7	453
Kursdeltakelse gir en mulighet til avkobling	0,4	3,8	12,4	49,3	34,1	452
Jeg opplevde forståelse fra kursansvarlige	0,2	0,7	6,2	49,9	43,0	453
Kurset ga mulighet til uformelle samtaler med andre par i samme situasjon	0,2	3,6	10,4	53,6	32,2	450
Jeg foretrekker å være på kurs med foreldre som har barn med lik funksjonsnedsettelse eller lignende som mitt/mine barn	5,3	15,2	33,3	28,5	17,7	453
Det er positivt at kursdeltakere ikke skal ta med barna på kurset	0,2	0,9	6,4	26,0	66,4	450
Det var vanskelig å finne noen som kunne passe barnet/barna mens vi var på kurs	20,8	33,0	20,0	18,8	7,3	451

Tabell 26. Utbytte av deltakelse på kurset (basert på individnivå). Prosent og totalantall (N).

	I svært liten grad	I liten grad	Verken/ eller	I stor grad	I svært stor grad	N
Fikk en annerledes helg uten barn	0,0	0,4	6,0	44,3	49,2	451
Traff og fikk dele erfaringer og opplevelser med andre i samme situasjon	1,1	3,5	13,3	56,2	25,9	452
Fikk verktøy for å styrke samarbeidet i parforholdet	1,6	3,5	25,5	59,9	9,5	451
Fikk verktøy for å håndtere konflikter i parforholdet	1,5	3,5	26,9	60,0	7,9	453
Parforholdet ble styrket	0,9	4,0	30,2	55,0	9,9	453
Fikk mer kunnskap om samliv med barn med nedsatt funksjonsevne e.l.	2,0	8,2	29,9	53,7	6,2	451
Lærte teknikker som har vært til hjelp i hverdagen	1,3	4,9	36,7	47,3	9,8	450
Fikk mer kunnskap om forskning og rettigheter for foreldre med barn med nedsatt funksjonsevne e.l.	6,4	20,3	42,6	27,6	3,1	451

Figur 1. Utbytte av deltakelse på kurset, stor til svært stor grad (basert på individnivå). Prosent (N=450-453).

Samliv og nettverk etter kurset

Tabell 27. Hvor ofte brukes kunnskap/informasjon fra kurset i hverdagen? (basert på individnivå). Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Svært sjelden	8,4	37
Sjelden	18,6	82
Verken/eller	36,4	160
Ofte	35,2	155
Svært ofte	1,4	6
Totalt	100,0	440

Tabell 28. Hvordan har kursdeltakelsen påvirket følgende områder i parforholdet (basert på individnivå)? Prosent og totalantall (N).

	Svært negativt	Negativt	Verken/eller	Positivt	Svært positivt	N
Kommunikasjon	0,9	0,2	32,1	61,5	5,3	452
Konflikthåndtering	1,1	0,2	36,9	56,4	5,3	452
Samarbeid	0,9	0	30,8	61,5	6,9	452
Deling av emosjonelle reaksjoner	0,9	0,9	48,9	43,1	6,2	452
Deling av gode fellesopplevelser som par og kjærester	0,9	0,7	36,7	53,3	8,4	452
Styrking av parforholdet	1,1	0,9	29,2	59,1	9,7	452

Tabell 29. Hvilken betydning har kurset hatt for parforholdet (basert på individnivå)? Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Parforholdet er svekket	2,0	9
Ingen endring	22,8	103
Parforholdet er styrket	64,7	292
Usikker	10,4	47
Totalt	99,9	451

Tabell 30. I hvilken grad har en opprettholdt kontakt med andre deltakere etter kurset (basert på individnivå)? Prosent og antall.

	Prosent	Antall
I svært liten grad	55,8	252
I liten grad	25,2	114
Verken/eller	12,2	55
I stor grad	6,2	28
I svært stor grad	0,7	3
Totalt	100,1	452

Helhetsinntrykk av kurset

Tabell 31. Alt i alt, hvordan vurderes kurstilbudet (basert på individnivå)? Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Svært misfornøyd	0,4	2
Misfornøyd	1,3	6
Verken/eller	2,9	13
Fornøyd	32,7	148
Svært fornøyd	62,4	282
Usikker	0,2	1
Totalt	99,9	452

Tabell 32. Anbefale kurset til andre (basert på individnivå)? Prosent og antall.

	Prosent	Antall
Ja	96,0	435
Nei	0,9	4
Usikker	3,1	14
Totalt	100,0	453

Figur 2. Følgende temaer var i stor til svært stor grad relevante (basert på individnivå). Prosent (N=447-450).

Figur 3. Kursdeltakelsen har påvirket følgende områder positivt/svært positivt (basert på individnivå). Prosent (N=452).

ISBN: 978-82-7570-304-8 (trykk)
ISBN: 978-82-7570-305-5 (web)

Dragvoll Allé 38 B
7491 Trondheim
Norway

Tel: 73 59 63 00
Web: www.samforsk.no

 NTNU
Samfunnsforskning AS

